

METODERAPPORT

”RADARSAKEN”

Dagbladet

Publisert i Dagbladet og Magasinet:

15,16,17,18,19,20,21,22,23. og 26. juni

3 og 5. juli

15,16,21 og 22. august

17. (Magasinet) og 18. september

4. oktober

4. og 18. desember

Innledning:

Veteraner i Forsvaret vil ha svar på hvor farlig radar-jobben deres egentlig var. Mange har vært med på å bære kreftdøde nære kollegaer til graven. Fra vi i fjor sommer satt med et lite jubileumshefte og startet jakten på kilder, har vi opplevd at flere - sivile og militære - er gått bort eller blitt svekket av kreftsykdom. Derfor er det desto viktigere å lytte til dem som er igjen.

Helt til det siste jaktet sjømann og livredder Georg Nordskog på ledetråder som kunne fortelle hvorfor både han og de fleste kollegaene ble syke av kreft. Var det strålingen fra den store radaren om bord på redningsskøyta Sjøfareren som hadde skylda, ville han vite. Han reiste selv til radarfabrikanten i England for å prøve å komme nærmere en oppklaring. Han ville ha svar på mysteriet, og planla blant annet å reise til Redningsselskapets museum i Horten. Han kom aldri så langt. Georg døde i fjor vår – bare 54 år gammel.

Vi tok opp tråden...

1. Journalister:

Tone Vassbø og Frode Nielsen

2. Tittel:

”Radarsaken”

3. Publisert: Publisert i Dagbladet og Magasinet:

15,16,17,18,19,20,21,22,23,26 og 27. juni

3 og 5. juli

15,16,21 og 22. august

17. (Magasinet) og 18. september

4. oktober

4. og 18. desember

4. Adresse:

Dagbladet AS

Postboks Boks 1184 Sentrum, 0107 Oslo

Besøksadresse: Akersgt. 49, 0180 Oslo

5. Kontaktpersoner:

Tone Vassbø, Dagbladet 90841682

Frode Nielsen, ex. Dagbladet, nå Gudbrandsdølen Dagingen på 61 22 10 0

6. Redegjørelse for arbeidet

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

Tone Vassbø og Frode Nielsen hadde en stund arbeidet med en større sak knyttet til et matvareimperium. Vi måtte legge denne bort i en periode og satt og snakket sammen om det var noe annet vi kunne se nærmere på. Vi var innom en rekke ideer da en historie nevnt til Frode Nielsen av en snekker kom opp i samtalen. Snekkeren var fra Leknes i Lofoten, og hadde fortalt at det på Himmeltind i Leknes sto en stor militær radar. På folkemunne hadde det i lengre tid vært snakket om uvanlig mange krefttilfeller i bygda, og mange hadde koblet dette til stråling fra radaren.

Vi snakket lenge rundt dette, og mente at det på bakgrunn av blant annet "Kvikk-saken" kunne være interessant å se nærmere på folks bekymring. I begynnelsen av juni 2005 satte vi oss aller først ned og gjorde noen enkle søk på nettet og i A-tekst for å se på hva som eventuelt hadde vært skrevet rundt denne typen stråling og sykdom tidligere. Vi gjorde forholdsvis mange søk i "overflatewebben", også på engelsk. Vi leste oss opp på nyhetsdekningen av saker som "Kvikk", Redningsselskapet og skøyta "Sjøfareren" og "Rødbergodden Fort". Alle var enkle nyhetssaker og ga ikke noen svar, selv om spekulasjonene rundt sakene var i tilknytning til samme tema. Vi fant saker både i Tyskland, USA og Danmark som var av interesse. Nok til at vi ikke lenger kunne avfeie snekkerens spørsmål som tull og tøys. Vi bestemte oss for å se litt nærmere på "radarsaken", men varslet ikke redaksjonsledelsen på det tidspunktet. Vi måtte ha noe mer konkret å gå videre på.

b) Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?

Kreft er noe alle får – nesten. Er det noe vits i å se på dette da? Det var vårt hovedspørsmål hele veien. Du kan få kreft av å spise potetgull, røyke, spise for mye gulrøtter eller for lite gulrøtter. Skal vi nå gi Forsvaret skylda? En slik sak reiser mange ulike praktiske og etiske problemstillinger. Mange kreftsyke spør HVORFOR AKKURAT MEG?, og bare i sjeldne tilfeller kan legene gi de et godt svar eller sikkert svar. I dag har "alle" mobiltelefon og ingen forskere kan fortelle oss med sikkerhet at det IKKE er farlig å ha en strålende telefon til øret. Slik eventuell strålerelatert kreft tar kanskje 25-30 år før den slår ut. Nokia solgte sin første originale bærbare mobiltelefon i 1987. Det er bare 19 år siden. En interessant tanke. Strålingen fra for

eksempel militære radarstasjoner er nær den samme, bare mange mange tusen ganger sterkere.

Vi kunne ikke sette oss fore å løse en kreftgåte. Når så mange nordmenn får kreft er det likevel svært interessant å gå nærmere inn på ulike årsakssammenhenger. Særlig fordi vi raskt så at det var lite gjort vitenskapelig i Norge på mulige sammenhenger mellom stråling og kreft. Vi ville derfor gå nærmere inn på sterke militære strålekilder i enkelte nordmenns hverdag. Det var et forsøk på å gå dypere inn i et materiale som så langt bare hadde vært berørt i noen få enkeltsaker og ikke satt i sammenheng eller satt gransket under journalistiske lupen.

Vårt utgangspunkt var likevel snekkerens. Er det overhodet noen grunn til å tro at radarstråler kan ha skadelige effekter? Som problemstilling måtte vi bryte dette ned for i det hele tatt å kunne jobbe grundig journalistisk med saken.

1. Hva slags stråling er det vi snakker om – kunnskap om strålespekter?
2. Avstand til strålekilder – hvem er mest utsatt?
3. Kreftstatistikk i Norge – svar på årsakssammenhenger?
4. Hvilken medisinsk forskning foreligger – I hvilke land er det gjort undersøkelser og hva var resultatene?
5. Hvem er ansvarlig i Norge og hva har de gjort?

c) Ble problemstillingen endret underveis? I så fall hvorfor og hvordan?

Funnene vi gjorde tidlig, avdekket at det var en rekke saker som knyttet militære strålekilder til skader på eget militært personell. Vi innså at HVIS radarstråler kunne gi skader på sivile naboer, så ville det være naturlig at de som faktisk arbeidet på anleggene ble rammet først eller hardest. Vi måtte gå tett på dem som hadde arbeidet på slike anlegg for å kunne se noen tegn på sammenheng. Det var altså ikke naboene til radaranleggene vi måtte lete etter, men de som er eller har vært militære mannskaper. Skulle det i det hele tatt være mulig å komme noe nærmere, måtte vi også sette oss i inn det vitenskapelige materialet som var tilgjengelig internasjonalt.

Etter 7 måneders arbeid med "Radarsaken" er det kommet opp svært mange nye momenter. Vi har vært nødt til å arbeide parallelt med flere ulike problemstillinger, og har dermed arbeidet fram "sidesaker" som vi ikke ønsker å gå nærmere inn på i denne metoderapporten. Rett og slett fordi de ikke er publisert når fristen for å levere metoderapporten utløper i januar 2006.

Vi har kommet langt på de fem punktene nevnt ovenfor (b). Samlet kunnskap opparbeidet om sak og fagfelt har gjort at vi fortsatt har fokus på opprinnelige problemstillinger, men har lagt til problemstillinger som følgende:

1. Forskjellene på vestlig (USA-drevet) og østlig (Russland, Kina) forskning når det gjelder det vi som felles betegnelse kan kalle ikke-ioniserende stråling fra radiofrekvente kilder. (Radarsaken i Norge dreier seg også om ioniserende stråling fra enkelte komponenter i radar og radio-utstyr.
2. Enkel logikk tilsier at mulig helsefare øker jo nærmere en strålekilde du er, og jo lengre du oppholder deg der. Vi bestemte oss derfor for å fokusere på militært personell som hadde arbeidet med radar og dernest gå mot befall som hadde arbeidet lenge på slike anlegg.
3. Vi har utvidet strålespekteret til å også ta med sterke radiosendere. Dermed er saker som Kvikk, Rødbergodden, Redningsskøyter i militære oppdrag, Sjøforsvarets radarverksted, NIKE, Starfighter piloter, grensesoldater i Kirkenes, Fjellanlegget på Reitan, Loran-C stasjoner, kystradarstasjoner, overvåkning i Vadsø og Vardø satt inn i en sammenheng. Svært sterke strålekilder knyttet til radar og radio utstyr og mangel på sikkerhet for personell er fellestrekket.
4. Et bredere sykdomsspekter med særlig fokus på genetiske senskader knyttet til blant annet barnefødsler. Samt det som er betegnet som ”radarsyke” – helseeffekter som oppstår betydelig raskere enn mulige langtidsvirkninger som gendefekter og kreft.
5. Det samfunnsøkonomiske spillet knyttet til hvilken forskning som blir finansiert og av hvem. Hvilke retningslinjer og sikkerhetsregler som er innført og ikke bare hvilke institusjoner som styrer dette, men også hvem som faktisk er involvert i beslutningsprosessene og hvilken kompetanse og industribindinger disse har.
6. Sammenhenger og ulikheter mellom potensielt skadelige sterke militære strålekilder aktiv i Norge fra tidlig på 50-tallet og sivile strålekilder både eksisterende og planlagte. Fra svake mobiltelefoner til mikrobølgeovner, kraftlinjer og tele/kringkastings sendere.

d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis mv.

”Radarsaken” ble langt mer omfattende og arbeidskrevende enn det vi trodde da vi startet. Vi leita ikke etter raske saker og enkle konklusjoner, men vi kunne aldri forutsett hvor komplisert og omfattende arbeidet til syvende og sist ble. Fire hovedutfordringer har vært:

1. Lære seg nitidighet og tålmodighet. En hel uke i enorme National Archives i College Park, Maryland er ekstremt frustrerende hvis du

tror du finner svaret på det du leter etter i et enkeltokument. Det er å finne bitene, sette rett brikke på rett sted, og så se sammenhengen som er jobben. Det krever tid og nøyaktighet. I så komplekse saker som dette gjelder det samme selvsagt om du er på Riksarkivet eller i USA.

2. Tungt militært og vitenskapelig stoff, som stilte store krav til oss som journalister. Det har vært svært mye å sette seg grundig inn i. Det føltes til tider som om vi var i ferd med å ta befalsskole og grunnfag og mellomfag i fysikk samtidig. Heldigvis har vi hatt god hjelp av fysikere, leger og strålebiologer underveis. Som legfolk har vi ”testet” ut både grafikker og deler av artikler på upartiske fagfolk før publisering.
3. Enorme mengder dokumenter å lese gjennom på flere språk. Ikke minst arbeidet med å sette ulike forskningsrapporter og vitenskapelige papirer opp mot hverandre, for å sammenligne metoder og konklusjoner.
4. Nært, tett og svært personlig kildearbeid med alvorlige syke mennesker og deres pårørende. Men også mennesker som nærmest uten unntak har skrevet under på livsvarig taushet i forhold til jobben sin. En indre justis og en sterk lojalitet som går foran liv og helse for svært mange.

Slik la vi opp arbeidet:

Se på eksisterende forskning og status knyttet til militære installasjoner og stråleskader i så mange land som mulig.

Her startet vi med systematiske søk i land etter land. Først enkle ”overflate” søk, og så en gjennomgang av relevante forskningsdatabaser, medisinske tidsskrifter, offentlige baser og militære baser. I hovedsak ble interessant materiale lastet ned og lagt inn på PC i indeksert base. Dermed ble alt søkbart ord for ord. Slik kunne vi lett finne tilbake, og ikke minst sammenligne store dokumentmengder på en lettere måte.

Raskt kom vi over materiale som viste at det hadde vært en lang rekke saker der såkalte ”radar-veteraner” i flere NATO-land hadde tatt opp spørsmål knyttet til jobbrelaterte kreftforekomster. Noen hadde allerede fått erstatning og spesielle pensjoner. Vi oppdaget at det her dreide seg om folk som hadde jobbet på samme typen utstyr som i forskjellig grad også hadde blitt brukt i Norge. Problemet var åpenbart blitt tatt på alvor i flere land, ikke minst i vårt naboland Danmark, der spørsmål rundt stråling og kreft flere ganger var tatt opp i Folketinget. Her hjemme var saken derimot et ikke-tema. Hvorfor?

Via databaser gjorde vi også medisinske rapportfunn fra flere land som var svært interessante. Samtidig var det åpenbart at myndighetene og de ansvarlige etater i Norge var kommet svært kort når det gjaldt denne hovedproblemstillingen.

Vi hadde nå så mye materiale at vi kunne gå til redaksjonsledelsen og be om tid og ressurser til å sette i gang et prosjekt. Basert på de funn vi allerede hadde gjort, fikk vi frie hender fra ledelsen både i samfunns- og nyhetsavdelingen.

Kreftstatistikk, saker fra andre land og veteranjakt

Vi laget en arbeids- og fremdriftsplan for oss sely og redaksjonsledelsen, og fordelte de ulike arbeidsoppgavene mellom oss. Én satset på å finne ut mest mulig om lignende saker i blant annet Tyskland og Danmark. Radarpersonell på NIKE-rakettsystemer (nedlagt midt på 90-tallet i Norge) hadde allerede pekt seg ut som en mulig særlig utsatt gruppe. Den andre startet derfor jakten på veteranene fra NIKE i Våler, Asker, Nes og Trøgstad. Samtidig ble det helt nødvendig å sette seg grundig inn i kreftstatistikken i Norge for å forstå hvordan statistikkarbeidet foregår. Ikke minst hvordan tall skal tolkes, hvordan såkalte clustere skal forstås og hvilke feilkilder som kan oppstå for eksempel på kommunenivå. Her fikk vi god hjelp fra Kreftregisteret. Vi lærte fort at mange journalisters raske telefoner til Kreftregisteret med spørsmål som: ”er det mer kreft i Tromsø enn i Bergen” er totalt meningsløse. Like meningsløst som det er for en journalist å slå seg til ro med at ”1 av 3 får kreft, sånn er det bare”. Vi var nødt til å gå mye dypere.

Mest detektivarbeid i starten var det å spore opp veteranene. For det første var det ikke noe sentralt register vi fikk tilgang til, for det andre kjente veteranene hverandre ofte bare på etternavn og grad, og de var spredt for alle vinder. Mange hadde ingen kontakt med tidligere kollegaer. En hjemmeside for Trøgstad Forts venner satte oss på sporet av noen. Vi kom i kontakt med NIKE veteranenes forening. Det ble raskt klart at NIKE-befal var og er svært stolte av jobben de hadde gjort, og ikke spesielt lystne på å snakke om eventuelle negative sider av tjenesten. Vi kunne ikke få utlevert noen medlemsliste, men fikk tak i et jubileumshefte for NIKE-batteriene. Her var mange av de første mannskapene listet opp.

Det var gull for oss. Med jubileumsheftet i hånda kunne jakten endelig starte. Vi gikk systematisk til verks og matchet hvert navn opp mot person-, skatt og dødsfallsregister. Slik kunne vi se hvor mange som var gått bort, og noenlunde hvilken alder de hadde da det skjedde. Konklusjonen var at mange aldri hadde nådd pensjonsalderen. Ved å sjekke telefonregistre og gjøre generelle søk fant vi også frem til veteraner som trolig var i live, og som

kanskje kunne si noe om evt. dødsårsaker til tidligere kollegaer. Dermed kunne vi begynne å ringe litt rundt for å snakke mer konkret om enkeltpersoner.

Nå begynte det å løsne, fordi vi kom tettere inn på veteranene, og fordi vi kjente NIKE-batterienes historie godt, kom også historiene om sykdom og kreft, noe de fleste ikke snakker lett om. På flere av batteriene begynte vi å danne oss et bilde av at alt ikke var så bra når det gjaldt sikkerhetsregler, behandling av strålefarlige elementer og sykdomstilfeller. Kreftsyke Odd Hallvard Hauge, kaptein og radarekspert hadde fulgt mange kreftdøde kollegaer til graven og ble den som først satte sitt ansikt på saken. Vi tok også kontakt med de pårørende til en av dem som var døde av kreft. Familien var villig til å fortelle sin historie. Disse ble en front for alle de andre vi hadde snakket med, men som ikke ønsket eller hadde krefter til å stå åpent fram. Alt fra den svake kreftrammede offiseren som chattet på internett med oss via sin unge sønn, til kvinnen som hadde fått så mange ulike sykdommer og skader gjennom sin militære jobb at hun til slutt måtte jobbe i et såkalt Faradays bur (stopper stråling). Vi fikk bekreftet deres historier fra kollegaer.

Stråleofre?

Da vi hadde publisert de første sakene kom en strøm av henvendelser. Parallelt med søk i databaser og registre startet arbeidet med å katalogisere alle de henvendelsene vi fikk fra nåværende og tidligere militært ansatte og deres pårørende. Pågangen var stor både på telefon og epost. Samtidig drev vi også selv aktiv kildejakt i flere regioner og militære miljøer. Dette har også medført betydelig reisevirksomhet fra Kristiansand i sør til Vardø i nordøst. Mange av kildene var eller hadde vært tilknyttet topphemmelig tjeneste i det såkalte Kontroll- og Varslingssystemet. Personer som overhodet ikke finner det naturlig å snakke med journalister. Kildearbeidet ble derfor både vanskelig og tidkrevende. Én ting var å bygge opp tillit i forhold til kildenes taushetsplikt, i tillegg var temaet av svært personlig art og knyttet til vedkommendes sykdom. I flere tilfeller var det også snakk om dødfødte barn eller barn født med ulike fødselsskader. Vi trådte varsomt fram, og besøkte så mange vi kunne personlig. Det ble mange samtaler etter hvert. Vi klarte å bygge opp et godt nettverk med kilder, som også hjalp oss videre. Vi bygde opp solid kunnskap om K og V-systemet også historisk, og har sikret oss meget god oversikt over alle potensielle anlegg, type utstyr som var der, utgangseffekter, instruksjonsmaterieell m.m. Etter hvert satt vi på hele historikken for de fleste anleggene. Dermed kunne vi stille de nødvendige kontrollspørsmålene for å verifisere at folk som tok kontakt faktisk hadde hatt relevant tjeneste. Samtidig kontrollerte vi også personer opp mot militær personellhistorikk knyttet til tjenestested og stilling. Vi kan ikke gå nærmere inn på hvordan dette ble gjort. For menige mennskaper der utsagn skulle på trykk sikret vi oss ved å se kopi av vernepliktsbok/tjenesteuttalelse.

Bare et lite fåtall av dem vi har snakket med er en del av det publiserte materialet. Verifiserte militærrelaterte kilder har i stor grad vært nyttig i forhold til bakgrunnsinformasjon, detaljer rundt tjeneste, sikkerhet, strålekilder, relevante sykdomsbilder og detaljert historisk informasjon. Vi har også brukt mye tid og ressurser på å lete opp personer som hadde tjenestegjort et sted 30-40 år tilbake, og som vi bare kjente etternavnet på. Et eksempel er en sersjant fra Vestlandet som tjenestegjorde på et kystfort i 1952. Et stort puslespill - på grensen til slektsgranskning - måtte til før vi endelig fikk ham på telefon, og han kunne bekrefte en sentral historie. Et annet eksempel er bakgrunnsjekk på en amerikaner som opererte som sivilist i Norge på 1960-tallet, men som vi etter et skikkelig internettpuslespill kunne plassere inn i en vesentlig militær stilling, og deretter følge hans karriere fram til han gikk bort ifjor sommer. Dessverre løste vi gåten rundt ham først like etter at han døde, så vi rakk ikke å få snakket med ham. Men vi fikk samlet nok informasjon om hans rolle. Vi har en rekke eksempler på slik personjakt der svært få opplysninger har vært tilgjengelige. Ved hjelp åpne og til dels lukkede databaser, og innimellom noen telefoner til feil person, er vi kommet i mål på alle sammen. Vi har måttet operere på vårt mest oppfinnsomme når vi har leita etter personer med svært vanlige norske navn. Ikke lett å finne en som vi tror het Bjørn Jakobsen og var på Svalbard tidlig på 70-tallet som assistent. Vi fant Bjørn-Sverre til slutt i Vestfold.

Hver enkelt personhistorie vi har fortalt på trykk, er således for oss støttet opp med informasjon fra kollegaer, pårørende eller andre med tilsvarende tjeneste. I alle omtalte saker er opplysninger bekreftet i så stor grad det er mulig av kompetente sekundære kilder. Samtidig har vi underveis støttet oss med faktasjekk og gjennomgang av informasjon hos strålebiologer, leger, fysikere og andre fagfolk med kunnskap og interesse for sakene.

Både kildene selv og vi som journalister har forsøkt å behandle spørsmålene rundt stråling og sykdomssammenheng på en så balansert måte som mulig. De uavklarte vitenskapelige spørsmålene rundt dette er belyst ved hjelp av grundig research i svært mange databaser i inn- og utland. I stor grad har sakene slik de har vært publisert, stilt høyst relevante og viktige spørsmål rundt arbeidsmiljø og mangel på regelverk i Forsvaret, mer enn å gi konklusjoner på sykdomsårsaker.

Vi har verken konsesjon til, eller noe ønske om, å lage en sykdomsrelatert database knyttet til forsvarspersonell. Likevel har vi på forskjellig vis notert oss en lang rekke saker fra 1950 og fram til i dag. Dette har vært nyttig for å danne seg et bilde av de ulike installasjonene vi har hatt i søkelyset, og ikke minst skjebnen til deler av staben som har arbeidet der.

Den kalde krigens virkelighet.

To journalister som var barn under store deler av den kalde krigen trengte skikkelig påfyll for å forstå både arbeidsforhold og ikke minst hvordan de hemmeligste av de hemmelige arbeidsoppgavene ble håndtert helt uten forhold til arbeidsmiljønormer og sikkerhet. Som et befal sa det: ”Når vi skulle klatre opp i en radar som sto og gikk merket vi jo strålene som slo i kroppen. Men sjefen hadde sagt: Stopper denne radaren så blir det tatt opp av Kongen i statsråd”. Det var verken dumdristig eller cowboy-adferd, det var slik jobben ble gjort, og nå 30 år etterpå betaler flere kanskje prisen for det. Vi brukte mye tid på å lese stoff knyttet til både overføring av materiell fra USA, bøker som behandlet tema knyttet til elektronisk overvåking og etterretning samt at vi snakket om arbeidsforhold og hverdag med mange befalsveteraner og menige fra ulike installasjoner. De samme historiene gikk igjen, om mangel på sikkerhetsinstruksjoner, mangel på kunnskap, og ikke minst mangel på gehør hos ledelsen når problematikken ble tatt opp. Et interessant stykke norgeshistorie som nesten var ubeskrevet. Påfyll av historiske fakta hentet både i Norge og i utlandet ga oss godt grunnlag både for å komme i nær kontakt med kilder og å stille spørsmål ved den avvisende holdningen til Statens Strålevern og forskere ved NTNU. Vi publiserte også i tilknytning til serien en generell historisk sak om den kalde krigen, for å ”friske opp” tidsbildet for leserne.

De to skolene innen stråleforskning

Hadde vi løftet telefonrøret første dag og ringt Statens Strålevern for å få en ekspertuttalelse, ville dette kanskje aldri blitt noe sak. ”Ingen grunn til bekymring” har vært gjennomgangstonen derfra. Vi valgte å sette oss inn i problematikken og historikken før vi kontaktet Strålevernet. Etter hvert har vi har studert så mye forskningsmateriale fra en rekke land at svarene fra Strålevernet bare viste at de ikke hadde oversikt og god nok innsikt i problemstillingen, noe de selv også innrømmet. Vi har sett hvilke sikkerhetsregler andre NATO-land har operert med i flere tiår, gått nærmere inn på blant annet russisk forskning på området, og gjennom veteranene (tidsvitnene) fått beskrevet arbeidsmiljøforhold som er mer enn skjemmende for det norske forsvaret.

Vår viktigste oppdagelse var imidlertid at det hersket to skoler innen vitenskapen på området ikke-ioniserende stråling – den ene, ofte finansiert av industri eller militære, avviser stort sett alle bevis og symptomer på for eksempel kreft. Den andre - ofte representert av selvstendige institusjoner uten bindinger - mener å kunne fremlegge sikre bevis på det motsatte. Underlig nok var det de med minst innsikt i medisinsk strålebiologi og mest innsikt i ren fysikk som var mest avvisende, og vice versa. Kvikk-saken var et godt eksempel på hvordan spekulasjonene rundt fødselsskader raskt ble drept av fysikere på NTNU, med nære bånd til Forsvaret og fysikermiljøet i

Statens Strålevern. Vi lærte fort at rene samfunnsøkonomiske forhold for enkelte talte langt mer enn de medisinske. Dette gjorde at vi også begynte å se nærmere på hvem som setter vestlige strålefarestandarder, hvem som finansierer, og ikke minst personene som styrer og blir rådspurt. Alle våre funn her er ikke publisert enda. For å si det sånn; vi ble ikke overrasket over at vi for eksempel fant en tidligere svært kontroversiell leieforsker for den internasjonale tobakksindustrien blant navnene.

Dokumentjegerne

”Det finnes lite forskning på området” har vært et populært uttrykk brukt av både Forsvarets Sanitet, Statens Strålevern og enkelte norske fysikere i denne saken. Det er helt feil! Vi fikk anledning til å gå grundig til verks i mange land, og det er tvert om gjort svært mye forskning på området. Forskningseksperter på NTNU, Statens Strålevern, i Forsvaret og delvis i Kreftregisteret har tydeligvis ikke oppdaget eller sett grundig nok på dette. Når sjefen for Forsvarets Sanitet den 24. september 2005 går ut i forbindelse med Kvikk-saken og sier: ”Forskerne i Bergen har funnet en effekt som ingen andre forskere i verden har greid å påvise” er dette riv ruskende galt. Det finnes flere anerkjente forskere som har vist til fødselskader. Et eksempel er en studie ved Johns Hopkins University i USA i 1965 som viste at barn med Down Syndrom hadde en overhyppighet av fedre som arbeidet på radaranlegg.

Nettopp for å kunne etterprøve det som ble og blir sagt og gjort av Statens Strålevern og Forsvarets Sanitet har det vært uvurderlig at vi har drevet omfattende dokumentjakt i denne saken. Turen til National Archives og National Security Archives i USA ga blant annet full uttelling når det gjaldt å finne dokumentasjon på eksisterende forskning helt tilbake til 1950-tallet i mange land. Det avslørte etter vår mening at kunnskapsnivået i Forsvaret og Statens Strålevern var altfor dårlig. ”Hvem er det Strålevernet egentlig verner, for meg er det ikke”, sier en kilde til oss. Det arbeider vi videre med.

Konsekvenser

Allerede samme morgen (15. juni 2005) som Dagbladet publiserte vår første artikkel tok forsvarssjef Sverre Diesen affære. Forsvarets sanitet kalte inn medisinsk ekspertise, spesielt innen strålemedisin, til et møte samme dag for å diskutere hvordan Forsvaret skulle undersøke problemstillingen som Dagbladet hadde satt søkelyset på. Forsvarsledelsen mente det var i alles interesse å klarlegge hvorvidt det var en helserisiko forbundet med å arbeide på radarer i NIKE-systemet. Forsvaret kunngjorde at de eksisterende radaranleggene i Hæren og Sjøforsvaret skulle undersøkes på lik linje med de målingene som allerede var gjort ved radaranleggene til Luftforsvaret. For de tidligere radaranleggene ville Forsvaret i første rekke kartlegge hvilken type stråling de har hatt, og hvilke doser personellet der var blitt utsatt for. Dette gjaldt blant annet NIKE-anleggene som Dagbladet hadde omtalt. Videre het det at Forsvaret ville sjekke om undersøkelser i Tyskland og Danmark kunne brukes også med tanke på de norske anleggene. Forsvarets sanitet var imidlertid på det tidspunktet bare interessert i å konsentrere seg om ioniserende stråling, ikke radiofrekvent stråling.

"Vi skal gjøre det som står i vår makt for å avdekke eventuelle helsefarer", lovte forsvarssjef Sverre Diesen noen dager senere. Han oppfordret ansatte til å bidra med opplysninger som kunne bidra til mer innsikt på dette området. Forsvaret opprettet i dagene som fulgte en såkalt "hot line" – en kontakttelefon for å få kontakt med tidligere og nåværende personell, ikke minst etter press fra befalsorganisasjonene.

Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité, Ågot Valle (SV), kom på banen og mente at saken krevde en uavhengig granskning. Det samme gjorde Fylkesordføreren i Finnmark, ordføreren i Vardø, representanter fra befalsorganisasjonene og talsmann for Kvikk-foreldrene, Trond Kathenes. Etter regjeringsskiftet og nytt Storting har kontroll- og konstitusjonskomitéen ikke diskutert saken. Forsvarsdepartementet har imidlertid selv tatt affære.

Etter et hastig innkalt møte 21. juni mellom Forsvarsdepartementet, Helsedepartementet, Forsvaret og Sosial- og helsedirektoratet, fikk Statens Strålevern i oppdrag å lede en kontaktgruppe bestående av Strålevernet, Sosial- og helsedirektoratet og Forsvarets sanitet. Strålevernet ble bedt om å presentere et forslag til mandat for utredning av mulig helserisiko ved Forsvarets radarer, samt lede utredningen. Strålevernet har i skrivende stund satt sammen en arbeidsgruppe der forskjellige faginstanser er med. Så langt har disse sagt ja til å delta i arbeidet: Institutt for Kreftforskning, Kreftregisteret, Statens Arbeidsmiljøinstitutt, NTNU, Folkehelse, Statens Strålskydd Institutt (Sverige) og Karolinska Institutt i Stockholm.

Ifølge mandatet skal Forsvaret vurdere om det er mulig å skaffe oversikt over personellet som har vært eksponert for stråling fra radarer gjennom arbeidet sitt i Forsvaret, og når og hvor lenge den enkelte arbeidet ved slike anlegg. Forsvaret skal dessuten kartlegge det tekniske utstyret som er og har vært i bruk, og eksponeringsgrad for personellet med hensyn til radiofrekvent- og røntgenstråling skal vurderes. I tillegg vil Forsvaret også se på bruken av radiumholdig maling, heter det. Dette arbeidet skal være ferdig våren 2006.

Statens Strålevern har etablert arbeidsgruppen som ifølge mandatet skal "avklare kunnskapsstatus om mulige helseeffekter av yrkesmessig radareksponering fra radiofrekvent og røntgenstråling og avlegge rapport til kontaktgruppen." Kontaktgruppen skal vurdere kost/nytteverdien av en kartlegging på individnivå med tanke på blant annet å undersøke krefthyppighet hos personellet. Dette arbeidet skal være ferdig innen utgangen av 2006. Endelig utredning fra kontaktgruppen som Strålevernet leder, skal leveres Forsvarsdepartementet innen utgangen av mars 2007. Tidligere ansatte og pårørende har dannet en støttegruppe som følger tett på det arbeidet Forsvaret og myndighetene har satt i gang. Gruppen stiller med en representant som skal være observatør i den omtalte arbeidsgruppen.

7) Hvor mye arbeidstid og eventuell fritid er brukt på prosjektet?

Det ville være umulig å gå inn i en sak av denne typen uten å sette seg så grundig som mulig inn i fysikk, medisin og forskning på fagfeltet. Det betyr å være villig til å bruke store mengder tid på lesing. Vi har lest på jobb, på buss, på tog, på fly, i sofaen, i senga og på do. Vi leser fortsatt; rapporter, bøker, kontrakter, tekniske beskrivelser, brev, forskningsresultater, historisk dokumentasjon, fagdokumenter om strålefysikk og strålebiologi. Internett og databaser har sammen med fysiske arkiver spilt en enorm rolle i fremdriften i saken. Et enormt puslespill med brikker fra hele verden har til sammen gitt en oversikt som gjorde at vi kunne og kan stille de riktige spørsmålene til for eksempel Statens Strålevern og Forsvarsledelsen.

Kildegrunnet

Muntlige kilder i Norge, Sverige, USA, Danmark, Nederland, Spania, England, Ukraina, Israel, Russland, Slovakia – Strålefysikere, strålebiologer, ingeniører, leger, befall, menige, pårørende, forskere, administrativt personell, advokater, politikere, miljøvernere, ansatte i flere statlige etater, lokalbefolkning, ansatte i offentlig forvaltning, tillitsvalgte, journalister og personer med tilknytning til internasjonal etterretning og overvåkning.

Vi har tatt intervjuer og hatt dyptgående kontakt med langt flere personer enn det som er publisert. I noen tilfeller dreier det seg om kilder som vi ønsker å beskytte i forhold til taushetsplikt. Vi har møtt personer som vil

fortelle sin historie til oss, men som ikke kan eller vil stå åpent fram. Dette gjør at vi kjenner, og har bekreftede historier om sykdom og skader som vi ikke kan trykke. I andre tilfeller har kilder vært viktige for grundig sjekk av andre kilders historier. Vi har hatt tett kontakt med et stort antall personer med militær bakgrunn og med alvorlige sykdommer, genskader m.m. Mange flere har ønsket å stå frem, men det har dessverre ikke vært mulig å få plass til alle historiene som pårørende, etterlatte og sykdomsrammede selv har hatt å fortelle.

Annet:

Vi har til sammen brukt flere uker til leting, lesing og kopiering i fysiske arkiver som:

Riksarkivet, Oslo

Universitetsbiblioteket og Deichmanske Bibliotek

Forsvarets Forskningsinstitutt, Kjeller

National Security Archives, Washington DC

National Archives, College Park, Maryland

Redningsselskapets Museum, Horten

Eksempelvis har vi gått gjennom side for side av Redningsselskapets årbøker fra 1955 til 1976. Vi har gått gjennom alle tidligere hemmeligstemplede årsrapporter fra Forsvarets Forskningsinstitutt fra 1956 til 1970, bare dette utgjør flere tusen sider alene.

Vi har klart å skaffe til veie engelske oversettelser av en lang rekke russiske forskningsprosjekter.

Arbeidet har til sammen gitt oss en relevant dokumentsamling på over 8000 sider. Mye av dette er løpende arkivert og katalogisert i et felles arkivboks system. Bare fra arkivene i USA hadde vi med nærmere 5.000 sider papir i bagasjen.

Vi har gjennomført og logget over 6.000 internettbaserte søk/oppslag, som via spesialprogram er overført slik at de ligger i et klikkbart og søkbart historisk arkiv.

Vi har elektronisk lagret og fullindeksert i søkbar database over 4.400 dokumenter relatert til "radarsaken". I tillegg kommer i overkant av 1.500 bilder og illustrasjoner, inkludert tekniske tegninger for egen referanse.

Vi har tatt i bruk en rekke spesialprogrammer for å sikre grundige meta-søk, rask fullkopiering av nettinhold i hvilket som helst format, og fullindeksing av innsamlet materiale.

Internett har vært en viktig del av det totale arbeidet. Både til innhenting av informasjon og ikke minst kommunikasjon med forskere og andre fagpersoner.

Noen av de viktigste nettressursene vi har brukt mye er nettsider knyttet til (ikke i prioritert rekkefølge):

Statens Strålevern

Kreftregisteret

Forsvarets Forskningsinstitutt

Verdens Helseorganisasjon

Defense Intelligence Agency

Johns Hopkins University

The Questia Online Library

US Navy Research Lab

US Air Force Research Lab

Ulike deler av det norske forsvaret på nett

Flere historiske sider opprettet av militære veteraner

En lang rekke spesialdatabaser fra sivile og militære medisinske og vitenskapelige institusjoner i flere land

Internettarbeidet har spunnet fra å finne fram til gamle minneord over militære forskere i gamle amerikanske aviser til å katalogisere stråleforskning i ulike land.

8) Spesielle erfaringer dere vil nevne

Vi har vært tvunget til å kikke inn i ”rom” på internett vi ikke en gang ante eksisterte. Vi har fått finslepet både søketeknikker i databaser, og ikke minst arbeidsmetodikk i ulike arkiver. Vi har fått anledning til - og lært mye av - å gå tett innpå folk med personlige historier om kreft, sykdom og død. Vi har studert et vitenskapelig miljø med lupe, og vært overrasket over både vitenskapelige konflikter, hemmeligheter og spennende stoff vi har funnet der.

Vi har fått gode tilbakemeldinger fra alle parter, inkludert Forsvarets ledelse på sakene. Vi har praktisert i denne saken at alle får lese gjennom hele saken før den kommer på trykk. Dette fordi det er tungt og komplisert stoff. Forskere og eksperter må stå for hvert ord, og ikke minst har vi vært veldig nøye med at alle sykdomsrammede eller pårørende har fått studere hele saken i ro og fred, før den har gått til trykk.

Faktisk er den eneste negative respons vi har mottatt fra en journalist i NRK Finnmark/Nordnytt. Han ville stille oss til veggs på en setning i en artikkel, der det står om høye krefttall i Vardø. Han hadde ikke gått gjennom kreftstatistikken i dybden, og gjort de nødvendige sammenligninger mellom ulike krefttyper. Han hadde heller ikke sett på uoppklarte kreftcluster i enkelte gater eller samtidige brystkreft-tilfeller. Vi brukte tid å forklare bakgrunnen for utsagnet basert på ulike faktakilder, og dermed sa han seg fornøyd på telefon.

En av de mest spesielle sidene av denne saken er de to skolene innen fysikken når det gjelder stråling og mulige skader. Både innen Statens Strålevern, Kreftregisteret, NTNU og ved UIO synes "ingen grunn til bekymring"- skolen å ha vært dominerende. Vi har vært nødt til å ettergå deres påstander ved å identifisere og se på vitenskapelige evalueringer av rapporter fra "den andre skolen", som mener å bevise skadevirkninger. Vi har for eksempel gått gjennom forskningsnotater, originale brev, evalueringer og studierapporter fra en lang rekke amerikanske forskere helt tilbake fra 1950-tallet. Vi har intervjuet og kommunisert med meriterte forskere "fra den andre skolen" og sammenlignet konklusjoner og metodebeskrivelser med norsk forskning og ikke minst etterretningsrapporter fra CIA når det gjelder tidligere østblokkforskning. Alt dette har gjort at innsatsen fra Statens Strålevern, og fra enkelte ved NTNU og Kreftregisteret, blir satt i et helt nytt lys.

Vi journalister driver dessverre altfor ofte vår virksomhet etter det som kalles "sound science". Vi hopper av og på saker i forhold til hvor mye tid vi har tilgjengelig, og om det "høres" bra ut. Ofte går det mest utover saker som ikke er helt "mainstream" og tabloid salgsutløsende. Når en snekker bekymrer seg over at bygdefolk på Leknes kanskje dør av radarstråler, så er det like lett å avfeie det redaksjonelt som når Jannicke Jarlum sto fram med sine UFO-historier. Vi gjør ofte våre vurderinger basert på en "dette er bare tull-faktor", uten at vi sjekker opp fakta. Kommer noe for høyt på "X-files skalaen" så lar vi bare det hele ligge, eller lager en ironisk sak. Vi gikk på en "du tror det ikke før du får se det"- sak med kritisk blikk, og vilje til å sette oss dypt inn i en for oss helt ukjent vitenskapelig problematikk. Det har avdekket kritikkverdige forhold i et "taust" militært miljø, som allerede har fått og fortsatt vil få konsekvenser.

I de månedene vi har jobbet med "radar-saken" har det vært vesentlig for oss å gi en balansert framstilling av en kompleks sak. Vi har balansert mellom folkeopplysning, sterke personlige beretninger og tekniske detaljer. Vi har tatt dypdykk i fysikkens verden og hentet fram materiale som passer elendig inn i hverdagen til en tabloidavis. Dette har satt spesielle krav til oss som journalister og til avisen. Vi har imidlertid hele tida følt at vi har hatt oppbakking fra redaksjonsledelsen og ikke minst fått gode råd på veien.

9) Sted, dato og underskrift

Oslo, 12. januar 2006

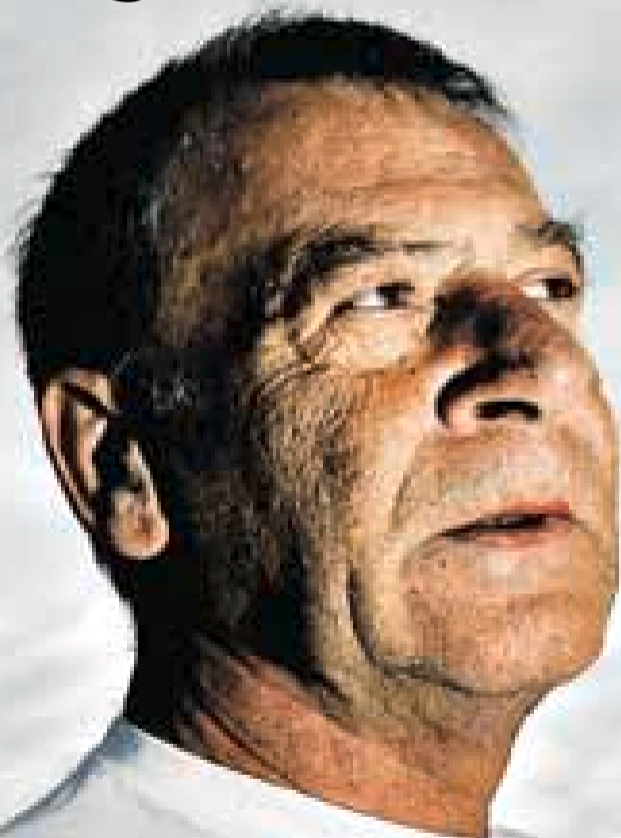
Tone Vassbø

Frode Nielsen

Ble ikke advart om **KREFT- FAREN**

- Radaranlegg i søkelyset
- Flom av erstatningskrav

**Dagbladet
avslører**



Kreftsyke Odd Halvard Hauge jobbet i årevis ved Forsvarets radaranlegg. Han har fulgt mange kreftdøde kolleger til graven. Over hele Europa er tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radaranlegg, og erstatningskravene hoper seg opp. **SIDE 4, 5, 6 OG 7**



9,77
Asafa Powell med ny
v-rekord på 100 m



**Skal være
ekle mot
svenskene**



Norske Tina (18)

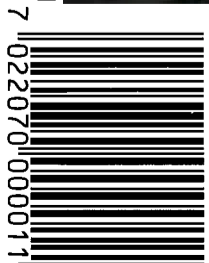
**GRÅT AV
GLEDE**

for Michael Jackson
SIDE 36 OG 37



**Rekord-
dyre
bær
i Norge**

SIDE 8



Kreftgåte i Lu

Rakettveteraner krever helseundersøkelse

Ekstrem stråling slo gjennom kroppen hans hver dag. Ingen beskyttelse og ingen strålesikkerhetsregler. Kaptein Odd Halvard Hauge har blærekreft, og har allerede vært med på å bære flere kreftdøde nære kollegaer til graven.

Jobben på NIKE-radarene på Trøgstad Batteri i Østfold er sannsynlig årsak. NIKE-bataljonen beskyttet østlandsområdet mot luftangrep under den kalde krigen. Kaptein Hauge er svært stolt av sin bakgrunn som NIKE-offiser. NIKE-personellet arbeidet med høyteknologiske rakettvåpen, og fortsatt er NIKE-veteranene en sammenveiset gjeng, hvor mange nå er involvert i å bevare flere av batteriene som minnesmerker.

Nedlagt i 1991

Kaptein Hauge var med helt fra starten i 1957 til fortene ble nedlagt i 1991. Nå mener han imidlertid det er på tide at Forsvaret gjør en innsats for å finne ut hvor farlig jobben hans egentlig var, og hvor mange som har måttet lide helsemessig for dårlige sikringstiltak.

I andre NATO-land har allerede noen radarpersonell og etterlatte fått erstatning for skader og kreft oppstått under livsfarlige arbeidsforhold. I Norge har NIKE-veteranene ikke hørt noen ting fra Forsvaret om verken helseundersøkelser eller erstatning. Også personell på rakettssystemet NOAH (Norwegian Adapted Hawk) kan ha pådratt seg skader i forbindelse med ekstremt sterke radarstråler. Både NIKE og NOAH var satt opp med radar med såkalt «Penlight Beam», det vil si en tynn, meget konsentrert stråle.

Aldri noe varsel

Radaroperatørene på NIKE fikk aldri noe varsel om strålefare.

– Jeg kan huske vi snakket om stråling innimellom, men vi visste jo ikke noe om eventuelle langtidsvirkninger. Det er jo egentlig rart at Forsvaret ikke kunne finne noen fagfolk i Norge som kunne snakket med oss om sikkerhet og stråling, sier Hauge.

NOAH-batteriene i Norge kom i drift i 1988, og til sammenlikning fikk NOAH-personell streng beskydd om en sikkerhetssone fra radaren på minimum 112 meter.

– Vi ble fortalt at radarstrålen kunne gjøre oss ufruktbare, gi skader på eventuelle barn eller kreft. Det hendte at strålen kom lavt, og vi som var ute, måtte kaste oss ned, forteller en tidligere NOAH-grenader til Dagbladet.

– Når det nå er klart at også HAWK-personell og kreft er tema for undersøkelser i andre NATO-land, er jeg forbannet på Forsvaret

DAGBLADET

AVSLØRER

som ikke har satt i gang undersøkelser i Norge, sier NOAH-veteranen. Leif Magne Helseth, som er leder av veteranforeningen for NIKE-personell i Norge, sier til Dagbladet at man aldri har snakket mye om sammenheng mellom arbeidet og seinere krefttilfeller og andre helseplager.

– Når man begynner å sette det sammen, blir det jo mange saker etter hvert, og jeg er enig med Hauge i at Forsvaret nå bør undersøke dette, sier Helseth til Dagbladet.

Strålen slo i ansiktet

– Da vi var på opplæring i USA, var utstyret merket med store, gule fareskilt. Disse var borte eller malt over da utstyret ble satt opp i Norge.

Vi måtte daglig inn i selve radardomen for å jobbe med justeringer mens radaren sto og gikk. Vi fikk ofte strålen rett i ansiktet, og i kroppen. Du kjente det dunket skikkelig til når strålen traff, forteller Odd Halvard Hauge til Dagbladet.

Hver dag i mange år var han i nærkontakt med både selve radarstrålen og stråleaktive komponenter inne i radaren.

– En gang i uka hadde vi lengre vedlikehold, som betydde at vi måtte oppholde oss i områder med sterk stråling over lengre tid, forteller Hauge. Det var ikke bare befal som ble utsatt for strålingen, også vanlige vernepliktige soldater kunne til tider være med inn i radardomen for å assistere.

– Når de fire radarene på toppen av berget her sto og gikk samtidig, slo jo strålene i alle retninger, du kan jo tenke deg. Dessuten lakk det stråling som en sil fra flere av radarene, sier Hauge.

Som radarsjef på Trøgstad var han også med på å bytte ut ødelagte komponenter i radarene.

– Vi hadde ikke noe beskyttelsesutstyr, det var aldri noen som snakket om det. Jeg kunne komme inn på verkstedet med en ødelagt magnetron i hendene, og da lyste lysstoffrørene i taket av seg selv, forteller Hauge.

Manglende forskning

– Selv om vi kjente strålene, visste vi lite om hva som kunne skje med



HARDT RAMMET: Daglig var kaptein Odd Halvard Hauge og hans radarkollegaer på Trøgstad inne i radarene

oss. Vi følte oss jo helt fine etterpå og merket ingenting, forteller kapteinen.

Det finnes en rekke utenlandske undersøkelser som viser at radarstråler påvirker menneskekroppen negativt biologisk. Av helseeffekter pekes det på syn, psykiske problemer, selvmord, hjerte og kar, hjernesykdommer og ulike

former for kreft. Verdens helseorganisasjon (WHO) har foreløpig konkludert med at helseeffektene er usikre, men understreker at det kreves mer forskning på området. Forsker Tor Haldorsen ved Kreftregisteret sier det ikke er gjort forskning i Norge direkte på sammenheng mellom radar og helse, og kreftsykdommer. Så vidt han kjenner til, er det heller ikke planlagt slik forskning.

– Jeg holdt et foredrag om radar og kreft for Forsvaret på Mågerø radarstasjon i 2003, konklusjonen i foredraget mitt var at det ikke fin-

nes noen kjente effekter, forteller Haldorsen.

Mange tragedier

Flere tusen norske befal og soldater har arbeidet i miljøer med fare for ulike typer sterk stråling. I 1996 ble det ved en tilfeldighet oppdaget at flere befal på KNM «Kvikk» hadde fått barn med misdannelser. Samtidig er det også kjent at det er minst to tilfeller av testikkelkreft blant tidligere mannskap på «Kvikk». Marinefartøyet var hogd opp før strålingen om bord kunne måles.

«Vi fikk ofte strålen rett i ansiktet, og i kroppen. Du kjente det dunket skikkelig til når strålen traff.»

Odd Halvard Hauge

fttforsvaret



for justering og vedlikehold. Han fikk konstatert kreft noen få år etter at Trøgstad ble lagt ned.

Foto: Ole C.H. Thomassen

På minst to kystfort er det oppdaget uvanlig mange tilfeller av kreft, men også her var f.eks. radarutstyr nedmontert før det kunne gjøres arbeidsmiljøundersøkelser.

Radarene som var satt opp på de fire NIKE-batteriene er også borte. De er i stor grad returnert til USA. Det samme gjelder etter det Dag-

bladet kjenner til de seks NOAH-batteriene som hver hadde tre radarvogner.

Kaptein Odd Halvard Hauge forteller at flere av hans nære kollegaer på radar på Trøgstad gikk bort tidlig. I 1984 døde løytnant Ole Sæther av kreft i en alder av 41 år. To andre befal på radarene i Trøgstad begikk selvmord, og i fjor var

var Odd Halvard Hauge nok en gang med på å begrave en nær kollega som døde av kreft.

– Han hadde aldri vært syk en dag, og verken i hans eller min familie er det noen som har hatt kreft før. Vi har liksom aldri snakket om

dette med radar og kreft, men jeg må innrømme at jeg tenkte på det da jeg ble syk selv også, sier Hauge. Han håper Luftforsvaret nå setter i gang en full undersøkelse, men innrømmer at han tviler veldig sterkt på at det vil skje.

Mange døde og syke ►

«Da vi var på opplæring i USA, var utstyret merket med store, gule fareskilt.

Disse var borte eller malt over da utstyret ble satt opp i Norge.» **Odd Halvard Hauge**

FAKTA

Stråling

- Det finnes både naturlige og menneskeskapte strålekilder rundt oss alle i hverdagen. Ofte skiller man mellom ioniserende stråling og ikke-ioniserende stråling. Mens radioaktiv stråling tilhører første kategori, er radarstråler ikke-ioniserende. Ioner er elektrisk ladede atomer eller molekyler som dannes av ioniserende stråling, og det er kjent at det kan skade cellevev raskt.

- Det har vært forsket i mange land i forhold til mulige skadevirkninger av radarstråler, også kjent som mikrobølger. Selv om det er mange rapporter som peker på negative helseeffekter som synsproblemer, mentale problemer, hukommelsestap, hjerte-karsykdommer og ulike typer kreft, er forskerne ikke enige om eventuelle farer.

- Resultatene så langt er noe sprikende, men konklusjonen i internasjonale fagmiljøer synes å være at slik risiko ikke er tilstrekkelig dokumentert, hevdes det fra norske forskere innen elektromagnetiske felt og mikrobølger.

- Verdens helseorganisasjon anbefaler ytterligere forskning, og har ikke slått seg til ro.



I motsetning til en «vanlig» radar som sprer strålingen sin, brukte NIKE-systemet konsentrert radarstråling.

20©05 Dagbladet GRAFIKK



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90 76 06 36
frozen@dagbladet.no

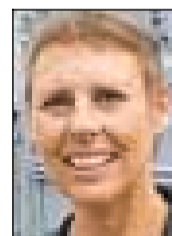
- Hauge har en god sak

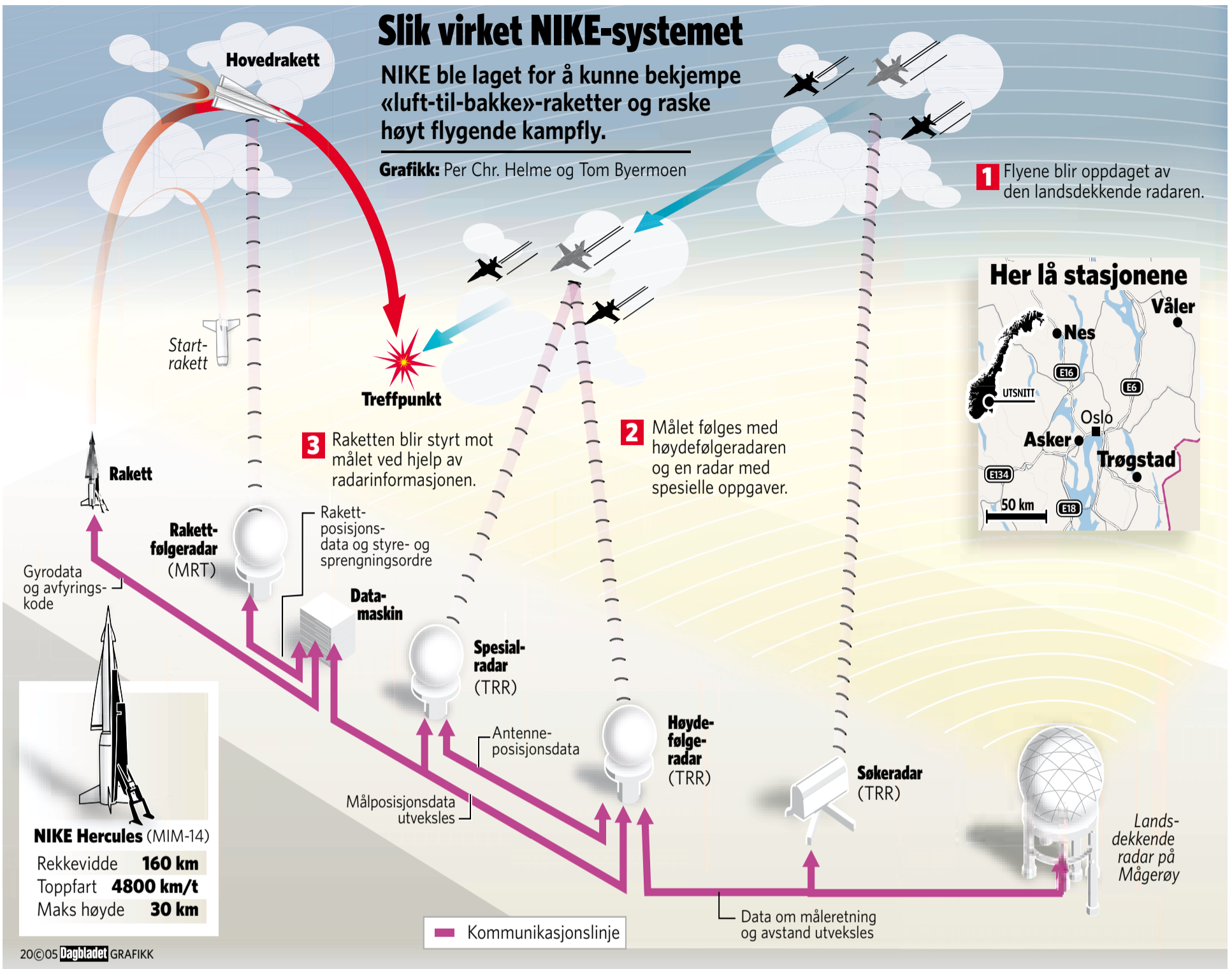
Målinger er forsvunnet. Arkiver er borte. Ingen vet hvem som hadde ansvaret. Slike svar har forskerne fått fra Forsvaret i jakten på måling av radarstråling.

Basert på beskrivelsen av arbeidssituasjonen på Trøgstad-radarene mener professor Bente Moen at kaptein Odd Halvard Hauge har en god sak. Hun leder seksjon for arbeidsmedisin ved Universitetet i Bergen, og har forsøkt å få tilgang til resultater av målinger som har vært tatt av radarstråling i Forsvaret tidligere.

– Arkivene er så dårlige, ting er borte og de kan ikke svare på hvem som hadde ansvaret for slike målinger, forteller Moen. Hun leder arbeidet med den omfattende helseundersøkelsen i Sjøforsvaret, som ble satt i gang etter oppdagelsen av misdannelser hos befalsbarn på KNM «Kvikk» og krefttilfeller ved kystfort.

PROFESSOR
Bente Moen.





Mange døde og

Tusener av soldater er blitt utsatt for strålingsfare fra radar siden 1950-åra og den kalde krigen. Mange er døde eller syke av kreft. Avsløringene har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.

Mens temaet er ukjent for dem det gjelder i Norge, har hittil minst 250 tyske radaroperatører i Bundeswehr fått erstatning. En tysk kommisjon konkluderte med at «radarpersonell i en periode fram til ca. 1975 ikke kan utelukkes å ha vært utsatt for ioniserende stråling i et omfang som er helseskadelig».

Hypighet av leukemi, lymfekreft, testikkelkreft og andre kreftformer har satt sinnene i kok hos soldater, deres pårørende og ansatte på tvers av landegrensene, som i årevis – uten beskyttelse – arbeidet

Erstatningssakene hopper seg opp

tett på radarer. De berørte mistenker NATO for helt siden 50-åra å ha kjent til risikoen forbundet med strålingen.

I løpet av fire tiår under den kalde krigen satte NATO opp NIKE- og HAWK-batterier i land etter land. I Norge skulle NIKE-batteriene i Asker, Våler, Trøgstad og Nes beskytte Østlandet mot luftangrep.

Dansk reaksjon

Danmarks tidligere forsvarsminister Svend Aage Jensby måtte på bakgrunn av at den tyske kommisjonsrapporten erkjenner at det kan være en sammenheng mellom stråling fra radarer og kreft hos nærværende og tidligere danske soldater. Saken ble tatt opp i Folketinget.

Den danske forsvarskommandoen anbefalte derfor i februar 2003 at stort sett alle radar-systemer ble undersøkt, samt

de soldater som har gjort tjeneste med radar fra 1950-åra fram til i dag.

Forsvarskommandoen i Danmark opprettet dessuten en hotline for å ta seg av de mange henvendelsene.

Belgiske myndigheter har på sin side sørget for å «gjenskape» strålingen fra NIKE- og Hawk-radarer i et laboratorium for å gjennomføre et langvarig dyreforsøk. I tillegg henter de ut og gjennomgår helseinformasjon for over 30 000 nærværende og tidligere befal og soldater, for å kartlegge radarfaren og tallet på kreftrammede som har jobbet med rakett-systemer.

I USA arbeidet utallige personer med radarsystemene.

Informerte?

Amerikanske veteraner og deres pårørende har samlet seg og forbereder gruppesøksmål i El Paso i

Texas mot radarprodusentene, med krav om bortimot tre milliarder kroner, sammen med europeiske NATO-soldater. I Tyskland har militærpersonell reist erstatningskrav mot myndighetene.

Alle NATO-landene ble informert om radargranskingen og erstatningssakene som pågikk i Tyskland, fortalte en kilde i det tyske forsvarsministeriet til nyhetsbyrået Reuters vinteren 2002. Alle landene hadde rapportert tilbake at de ikke var kjent med noen krefttilfeller som kunne knyttes til radarstråling.

– Det tror jeg ikke på. Slike radarsystemer var overalt i NATO-landene og USA, kvitterte den tyske advokaten Reiner Geulen, som representerer de mange hundre tyske militære som mener de har utviklet kreft etter å ha jobbet på radarsystemer. Flesteparten har jobbet på HAWK- eller NIKE-sys-

temer. Berlin-advokaten har også greske og britiske kreftsyke forhenværende soldater på klientlista.

Danske saker

– Flere saker står fortsatt åpne. Rundt 250 av våre klienter har hittil fått erstatning i form av pensjon, men ikke erstatning for lidelser eller skader de er påført. Pensjonen varierer fra 250 til 400 euro i måneden, forteller Geulens advokatkollega dr. Remo Klinger til Dagbladet.

Danske myndigheter har tatt spørsmålet om helserisiko forbundet med arbeid på radar i forsvaret svært alvorlig.

– Vi har erkjent at det er en viss risiko og grunn til å foreta undersøkelser. Bakgrunnen var at det dukket opp flere saker i Danmark, sier presseoffiser major Peter Abildgaard i den danske forsvarskommandoen til Dagbladet.



DEMONSTRASJON: Tyske soldater bar i fjor en kiste med det tyske flagget og bildet av en død kollega gjennom Berlins gater i protest mot stråleskader i Bundeswehr. Hittil har minst 250 tyske radaroperatører fått erstatning. Avsløringene har utløst erstatningskrav i flere andre NATO-land, men ikke i Norge.

g syke av kreft

– Var erstatningssakene som ruller i Tyskland, bakgrunnen for at det danske forsvaret tok opp temaet?

– Vi kjenner ikke til at NATO-landene ble gjort oppmerksom på undersøkelsen i Tyskland. Men vi

har kjennskap til undersøkelsen og de anbefalinger som ble framsatt i den forbindelse, sier Abildgaard.

Abildgaard opplyser til Dagbladet at den danske forsvarskommandoen har nedsatt en kommisjonsgruppe med representanter

fra de operative kommandoene, materiellkommandoene, Forsvarets Sundhetstjeneste og forsvarskommandoen er med.

Formålet med gruppen er å samle størst mulig ekspertise innenfor dette området. Målet

er best mulig sikkerhet for personalet.

Kreft i forsvaret

Samtidig har Kræftens Bekæmpelse gått i gang med å finne ut hvorfor ansatte i forsvaret har en økt fo-

rekomst av visse kreftformer. Sentralt i den omfattende kreftundersøkelsen står også stråling fra radarutstyr. Undersøkelsen involverer 8500 personer med og uten kreft og vil være ferdig i slutten av året.

Kartlegging står ikke på dagsordenen

Det nærmeste det norske Forsvaret er kommet en kartlegging av helserisiko knyttet til radar, er en årlig helseundersøkelse blant sine ansatte.

Spørsmålet om radaranlegg fra den kalde krigens dager er årsaken til kreft hos radaroperatører, har fått stor oppmerksomhet og utløst erstatningskrav i flere andre NATO-land. Men ikke i Norge.

– Dit er vi ikke kommet i Norge i dag, svarer brigader Dag Hjelle når Dagbladet påpeker dette.

– Vi har fått opprettet Forsvarets

helseregister. Når forskriften er godkjent av statsråden, kan det bli fart i helsekartleggingen, sier Hjelle, som er fagsjef for Forsvarets medisinske aktiviteter.

Komplisert

– Vil det bli satt i gang en kartlegging av helseskader forbun-

det med gamle og nye radaranlegg?

– Ikke spesielt på radar. Helseundersøkelsen som nå gjennomføres for tredje gang, er basert på at Forsvaret har opprettet et eget helseregister. Her blir det registrert helseopplysninger over tid, slik at vi får grunnlag for å si noe om helsa

til de ansatte over tid, sier Hjelle.

– Hva med dem som jobbet på anleggene som er nedlagt og ikke lenger er i Forsvaret?

– Radar er et komplisert felt, og det er vanskelig å skaffe faggrunnlag. Elektromagnetisk stråling er usikker vitenskap, sier Hjelle.

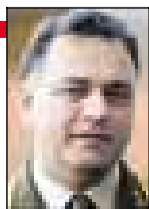
Vanskelig felt

Han bekrefter at han kjenner til den tyske kommisjonsrapporten fra 2003, som konkluderer med at det ikke kan utelukkes at radarpersonell har vært utsatt for ioniserende stråling i et omfang som er helseskadelig.

– Når det gjelder skader av ioniserende stråling, er også det et vanskelig felt, men hvis man kan godtgjøre eksponering over et visst nivå, kan det være mulig å utlede en årsakssammenheng, sier Hjelle.

Han mener det da i så fall må tas hensyn til andre faktorer, miljømessig eksponering og spesielt utstyr som har radioaktive komponenter, og hvor lang eksponeringen i så fall har vært.

Han mener erstatningsuttalningene i Tyskland ikke er noe sannhetsvitne for at det er en sammenheng mellom radar og kreft.



«Radar er et komplisert felt, og det er vanskelig å skaffe faggrunnlag.»

Dag Hjelle, brigader

**LAVEST
RENTE**
i småbankene

SIDE 18 OG 19

**Vurderer
hotline om
kreftfare**



Forsvarssjef **SIDE**
Sverre Diesen **6 OG 7**

**Røkke
får
bygge**

SIDE 8

Dagbladet

Torsdag
16. juni
2005
Nr. 161 Uke 24.
137. årgang.
Løssalg
kr 10,00

SPORT

**16
SIDER**

**Dagny
vurderte
å slutte**

NORGE-SVERIGE I KVELD KL. 19.30

Tv-gigant vil skvise NRK og TV 2

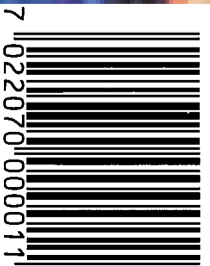
DUMMÅ BETALLE for tv-fotball

SKJEBNEDAG: Allerede i morgen kl. 14 avgjør fotballforbundet om du må betale for å se Tippeligaen direkte på tv. En internasjonal tv-gigant byr mellom 700 og 800 millioner for å kjøpe rettighetene for nesa på NRK og TV 2. Se hvordan fotballfansens nye tv-hverdag blir fra 2006.

SPORTSBILAGET

TIPPELIGAEN PÅ BETAL-TV, LANDSKAMPER GRATIS

TIPSTELEFON 22 20 00 00 SMS OG MMS TIL 1937 (merk sendingen med tips) MAIL/DIGITALFOTO TIL 1000tipset@dagbladet.no



– Hvorfor døde

Elisabeth Sæther var 16 år da faren døde av leverkreft. – Det er skremmende å tenke på hva han kan ha blitt utsatt for, og at jeg ikke visste noen ting om arbeidsdagen hans, sier kvinnen, som vokste opp som militærbarn i Trøgstad.

SKI (Dagbladet): Moren hennes, Karin, nikker. Tårene ligger på lur. Minnene kommer tilbake, om glade dager som militærfamilie, gode venner og naboer i et tett lite samfunn. Men så døde Ole, bare 41 år gammel. Ingen snakket om hvorfor.

Løytnant Ole Sæther ble syk av kreft og døde i 1984. Han etterlot seg Karin og jentene Elisabeth og Helene på 15 og 16. Siden 1964 hadde han jobbet på NIKE-radaren.

Spørsmålet har hengt i lufta i mange år, men ingen har sagt det. Hvorfor fikk Ole kreft? Var det jobben?

– Han ble bare tynnere og tynnere. Jeg sa han måtte gå til legen for en skikkelig helsesjekk. Han gikk ikke før han var gul på øyet. Han hadde fått kreft i levera, forteller Karin Sæther Overman.

Hun er nettopp kommet tilbake til Norge etter 13 år i USA. Hun er gift på nytt, og paret vil slå seg ned i Oslo. Karin er glad hun ble varslet av Dagbladet om gårldagens radaroppdrag, der kaptein Odd Hauge beskrev hvordan det var å jobbe på NIKE-batteriet i Trøgstad. Han fortalte Dagbladet om ekstrem stråling som slo gjennom kroppen hans hver dag. Ingen beskyttelse, ingen strålesikkerhetsregler. I dag er Hauge operert for blærekreft. Han mistet tidlig flere nære kolleger.

Personell bekrefter

Hauge er ikke den eneste. Dagbladet fikk i går mange henvendelser fra personell som har jobbet på Trøgstad og andre NIKE-batterier. De bekrefter Hauges historie, og snakker om sine erfaringer og helseplager. Flere sier de har lurt litt. Dagbladet har konkret fått bekreftet tilfeller av kreft på NIKE-batteriene i Trøgstad, Nes, Asker og Våler i Østfold.

– Jeg er operert for strupekreft. Jeg drev med daglig drift og vedlikehold av TRR-radarene i Nes i perioden 67–70. Under utførelsen av dette arbeidet ble jeg stadig vekke eksponert for radarstråler. Jeg måtte i tillegg en gang i uka inn i selve radaren for å kontrollere. Jeg har hørt at flere på andre batterier har hatt kreftdiagnose og dødd, forteller en av dem som har kontaktet Dagbladet.

Selv om Karin visste at intervjuet med Odd Hauge skulle komme,



DØDE: Løytnant Ole Sæther ble syk av kreft og døde bare 41 år gammel.

ble hun helt slått ut da hun leste hans beskrivelse av det som også var Oles hverdag.

– Jeg måtte legge vekk avisa. Klarte ikke lese mer. Ikke da, i fristørstolen.

– **Det verste er at jeg i alle de åra ikke visste hva som skjedde fra han gikk ut av døra om morgenen til han kom hjem igjen.**

– De hadde vel ikke lov til å si noe, skyter Elisabeth inn, og legger til:

– Jeg synes det er så vanskelig å tenke på at han døde så ung. Jeg er 38 år, og det er ungt.

Må få alt fram

Mor og datter er glad for at saken blir dratt fram i lyset, selv om det er en påkjenning.

– Folk skal få vite hva som har foregått. Det er bare rett og riktig. Er det en årsakssammenheng mellom radarstråling og kreft, skal den fram.

At det å jobbe på radaren kunne være farlig, snakket de aldri om hjemme hos familien Sæther. Heller ikke i syforeningen eller på festene. Karene på radaren var en sammensveiset gjeng.

– **Jeg hadde vel en følelse av at de snakket om ting vi konene ikke visste om.** Da Ole ble syk, var det vel ingen som tenkte på den forbindelsen, radarstråling og kreft. Noen ganger har mistanken meldt seg, men så er den blitt borte like fort.

Et sted inne i skauen

Elisabeth titter på gamle bilder av faren fra militærbasen White Sands i Texas. Hun forbandt aldri Trøgstad med radar.

– Jeg visste ikke så mye om NIKE, visste ikke engang hva det var. Vi var jo aldri i nærheten.

– De holdt jo til inne i skauen. Det var ikke så mye vi så, forklarer moren.

Karin får plutselig trang til å snakke med sine gamle venner fra Trøgstad-tida. Hun vil ta kontakt. Hun unnskylder seg med at hun jo uansett hadde tenkt å ringe rundt.

– Vi vet jo ikke om det er en sammenheng. Men det har nok foregått mye på den tida som hittil ikke har kommet fram.



VOND TILBAKE: – Det er så skremmende å tenke på hva faren min kan ha blitt utsatt for, sier Elisa

«Jeg synes det er så vanskelig å tenke på at han døde så ung. Jeg er 38

e pappa?



beth Sæther (38) og moren Karin Sæther Overman.

Foto: Bjørn Langsem

FAKTA

Dagbladet

Ble ikke advart om KREFT-FAREN

- Radaranlegg i søkelyset
- Flom av erstatningskrav

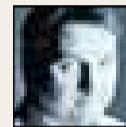
Dagbladet avslører



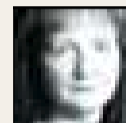
Dagbladet avslørte i går kreftalarm i Luftforsvaret.

Følg saken

- Dagbladet avslørte i går at en rekke radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.
- Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere andre NATO-land.



Frode Nielsen
90 76 06 36
froden@dagbladet.no



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

Forsvarssjefen grep inn

Alarmen gikk for fullt i går morges etter Dagbladets radaravsløringer. Forsvarssjef Sverre Diesen grep personlig inn og varslet full granskning. Forsvaret vurderer nå å opprette en hotline.

Forsvarssjefen satte sporenstrek i gang arbeidet med å undersøke problemstillingen rundt hvilke helsemessige konsekvenser det hadde å jobbe med Forsvarets tidligere luftvernssystem NIKE.

– Mitt råd er å ikke sette i gang en omfattende helseundersøkelse før vi vet mer om de gamle anleggene. Den kartleggingen må skje først, sier fungerende sanitetssjef Dag Hjelle til Dagbladet.

Hjelle møtte i går en rekke eksperter på stråling og strålemedisin i et flere timer langt krisemøte på Ullevål universitetssykehus.

Full kartlegging

– Vi tar dette på alvor, og det er viktig å få fram at Forsvaret har en parallell interesse med sine ansatte i å komme til bunns i dette, sier Hjelle.

Forsvaret vil se på den spesifikke helserisikoen knyttet til arbeidet på de gamle radaranleggene. Men først må Forsvaret gjennomføre en teknisk kartlegging av sine anlegg, nåværende og nedlagte anlegg. Kartleggingen er allerede i gang, men Hjelle og hans folk vil nå gå mer i dybden når det gjelder de gamle anleggene og fokusere på ioniserende stråling.

– Når det gjelder ioniserende stråling har vi mye bedre kunnskap om helseeffekter enn tilfellet er for såkalt radiofrekvent stråling, som er det du for eksempel finner i forbindelse med mobiltelefoner, sier Hjelle.

Forsvaret fokuserer dermed bare på de radioaktive komponentene som er inne i radaren og som i hovedsak bare berører dem som jobber tett på radaren.

Dansk samarbeid

Ekspertene vil følge nøye med på hva som nå skjer i det danske forsvaret, der en studie skal være ferdig innen årsskiftet.

– Vi vil kartlegge de gamle anleggene for å se om vi finner noen som er tilsvarende de danske og tyske. Mitt råd er å ikke sette i gang en helseundersøkelse før dette er avklart. Da vet vi mer om hva vi skal se etter. Det er viktig at faktagrunnlaget er best mulig før vi gjør en helsevurdering. Det innebærer type teknologi og type dose, for eksempel.

– «Kvikk»-saken i Bergen har

tatt over ti år. De personene dette gjelder som er i live, er allerede i 60-70-åra. Hvor lang tid skal Forsvaret bruke på kartleggingen før det kan bli noen konklusjoner?

– Dette er veldig komplisert arbeid. Mange er som du sier opp i åra. Vi snakker om langtidsvirkninger. Hadde det vært akutte helsemessige effekter, hadde det vært lettere, sier fungerende sanitetssjef Dag Hjelle.

Forsvaret ble nedringt

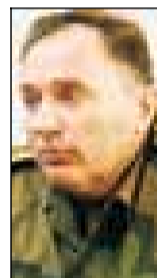
Pressetalsmann Dag R. Aamoth i Forsvarsstaben bekrefter overfor Dagbladet at Forsvaret i går fikk mange henvendelser på telefon med spørsmål.

– Vil dere gjøre som i Danmark, opprette en døgnåpen hotline?

– Ja, vi vurderer det. Vi får mange telefoner. Alle som har vært i nærheten av slike anlegg, føler frykt. Det blir mye usikkerhet rundt radarstasjoner. Jeg vil berolige det personell som tjenestegjør i Forsvaret nå, fordi vi har et strengt regime i dag på dette området, slik at det er liten risiko for personell som har tjenestegjort de siste åra, sier Aamoth, som har bakgrunn fra rakettradar. Han var sjef for ildledningsseksjonen på NOAH-batteri 51/M i Bodø, og understreker at Forsvaret har lite forskning å støtte seg til når det gjelder radarstråling og helsefare.

– Som Dagbladet påpeker er det gjort noen undersøkelser, men den store ukjente «x-en» – den direkte koblingen mellom radar og kreft – mangler, sier Aamoth.

NIKE-systemet ble kjøpt inn på 60-tallet, og ble nedlagt i 1991. NIKE var et bakke-til-luft-missil-luftvernssystem som skulle beskytte Oslo-området mot kampfly i middels og høy høyde. Basene lå i Trøgstad, Asker, Nes og Våler i Østfold. Systemet var del av et helhetlig luftforsvarsnettverk i Europa. NIKE-systemet hadde flere ulike radarer for å oppdage fly og styremissilene underveis.



FORSVARSSJEF:

Sverre Diesen.

Krever svar ette

Vil starte støtteforening for radarofre og etterlatte

Over hele landet har mange befall i Luftforsvaret blitt kreftsyke etter å ha jobbet på radarinstallasjoner. Barbro Ytterstad i Narvik er radar-enke og tar nå initiativ til å få stiftet en støtteforening for radarofre og etterlatte.

– Jeg vil ikke vente lenger. Nå vil vi ha bedre svar på om min manns kreftsykdom henger sammen med jobben han og hans kollegaer gjorde. Folk i hele Sørreisa reagerer når bygdas sprekeste befall gikk fra å løpe maraton til å dø av kreft på bare 2,5 måned, sier Barbro Ytterstad fra Narvik.

– Han trodde selv at det var jobben som radartekniker i Luftforsvaret som ga ham kreften. Jeg har levd med mistanken i ti år, og nå vil jeg ha klare svar, sier Ytterstad.

Hun tar nå initiativ til å få stiftet en støtteforening for radarofre og etterlatte i Luftforsvaret.

– Jeg vil være med på å opprette en slik gruppe, det er veldig viktig for meg, sier enken etter ektemannen Bjørn.

Har lite kunnskap

Hun har ikke detaljkunnskaper om hva mannen jobbet med inne i radarene. Annet befall på radaren i Sørreisa har imidlertid under løfte om full anonymitet beskrevet Bjørns arbeid.

– Det var akkurat som med NIKE-radarpersonellet. Vi hadde ikke sikkerhetsutstyr og måtte både bære på radioaktive deler og gå inn i konsentrerte radarstråler.

Sånn var det helt fra vi var på utdanningen på Lutvann. Vi fikk bare høre at vi kunne bli sterile, ikke at strålingen kunne gjøre andre ting med oss. Tenk – oppe på Maisavarre stasjonen var jo til og med boenheter satt helt inntil radaren som gikk døgnet rundt. På grunn av beredskap kunne vi jo aldri slå av for å bytte deler eller klatre opp rundt domene. Det var også helt klart at radardomene lakk stråling som siler. Akkurat som Trøgstadbefallet har fortalt. Det forteller en radartekniker fra Sørreisa med lang tjenestetid bak seg.

Han vil ikke stå fram med navn på grunn av taushetserklæringen han har skrevet under på.

Ble bare 41 år

Kaptein Bjørn Ytterstad ble bare 41 år. Han arbeidet som radartekniker på topp hemmelige radarinstallasjoner i Nord-Norge i 20 år. Han begynte på Luftforsvarets stasjon i Sørreisa og arbeidet på radaren på fjellet Høggompen. I 1981 ble han fast stasjonert på en topphemmelig radarstasjon på fjellet Maisavarre i Øvre Dividalen nasjonalpark. Der jobbet han til han døde av leverkreft i 1995.

– Bjørn elsket jobben i Luftforsvaret. Han var friluftsmann på sin hals og treningsnarkoman. Da han fikk jobben på Maisavarre var det drømmen som gikk i oppfyllelse, forteller Barbro Ytterstad. Radaranlegget lå like ved fiske-

vann og midt i turterrenget.

– Han løp og deltok i maraton for tre lokale idrettslag. Vi var sammen fra jeg var 15 og han 17, og han trente daglig hele livet.

– Det var jo ikke rart folk begynte å stille spørsmål når selv han fikk kreft. Og han er jo slett ikke den eneste av de radarfolkene han arbeidet med, forteller hun, og lister opp flere navn på kreftrammede befall fra radarstasjonen i Sørreisa.

Fikk oppfylt drømmen

– Bjørn hadde en stor drøm. Det var å få løpe New York Marathon. Jeg ga han det i 40 års gave. Året etter var han død av kreft. Jeg merket jo at han var blitt tynnere utover høsten 1994. I januar -95 var vi ute og jogget, og for første gang stoppet Bjørn opp å sa at han ikke orket mer. Han følte seg sliten.

Han dro til legen, og fikk beskjed om at levra hadde vokst. Jeg ble med han til UNN (Universitetssykehuset i Nord-Norge) i Tromsø. Vi var der 2,5 time før han fikk beskjed om at han hadde kreft. Kreften var akutt og uhelbredelig. De kunne ikke gi ham annet enn smertestillende. Bjørn spurte selv overlegen om strålingen han hadde vært utsatt for på jobb kunne være årsaken. «Vet du hvor tøft det er å gå fra å være maratonløper til å ha uhelbredelig kreft på så kort tid», sa Bjørn til legen sin med tårer i øynene.

Legen kunne ikke utelukke at strålingen fra radarjobben kunne være årsaken, forteller Barbro Ytterstad.

Ekteparet og barna brukte uke-ene Bjørn hadde igjen godt.

– Vi reiste rundt, og kollegaene stilte opp slik at han ble flydd ut til stedet der han opprinnelig kom fra, forteller hun.

– Han døde på sykehuset påskeaften noen måneder etter. Jeg holdt ham i armene mine mens de to barna holdt i hver sin tomme.

Ville ta opp saken

Hun ønsket å ta opp spørsmålet om kreftsykdom og radarstråler med Forsvaret allerede like etter at mannen døde.

– Jeg tok kontakt med Befallets Felles Organisasjon. Men jeg klarte ikke å skrive brev akkurat da. Det er tøft å bli enke med to barn når du er 40. Når jeg leser om Odd Halvard Hauge i Dagbladet kommer alt tilbake. Dette gjelder jo ikke bare de som arbeidet på NIKE-radarene. Bare i Sørreisa har mange på radaren fått kreft, sier Barbro Ytterstad. Hun er ikke bitter, men hun sier, det er på høy tid noen tar tak i dette.

– Jeg kan ikke få Bjørn tilbake. Men det er på tide å snakke ut for alle, sier hun.



MISTET MANNEN: – Jeg var selv med Bjørn opp til radarstasjonen på Maisavarre. Jeg husket en gang jeg vasket magen fra radarstrålen forteller Barbro.

r mannens død



og var på vei opp trappa til der selve radaren sto. Bjørn ropte stopp, men før jeg rakk å gå ned kjente jeg et dunk i
Foto: Frode Nielsen

FAKTA

Dagbladet

Ble ikke advart om **KREFT- FAREN**

- Radaranlegg i søkelyset
- Flom av erstatningskrav

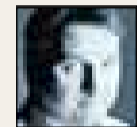
Dagbladet avslører



Dagbladet avslørte onsdag kreftalarm i Luftforsvaret.

Følg saken

- Dagbladet avslørte i går at en rekke radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.
- Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere andre NATO-land.



Frode Nielsen
90 76 06 36
froden@dagbladet.no



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

Må ikke bevise sammenheng

I en eventuell erstatnings-sak må ikke kreftofrene selv bevise strålesammenheng. I praksis er det tilstrekkelig å påvise at radarstråling generelt gir en økt risiko for kreft.

Advokat Carl Gunnar Sandvold viser til forskriften om listesykdommer, og hevder det slurves mye på dette området:

– Det slurves mye fordi man som regel krever at skadelidte skal bevise årsakssammenheng. Men slik er det ikke. Det er tilstrekkelig at radarstråling gir en rimelig forklaring på kreftsykdommen.

– I praksis er det tilstrekkelig å påvise at radarstråling generelt gir en økt risiko for kreft, samtidig som den eksponeringen som legges til grunn i den individuelle saken må anses å ha skadeevne, sier Sandvold.

Omvendt bevisbyrde

Når arbeidstakere er utsatt for stråling, framgår det ifølge Sandvold av yrkesskadeforsikringsloven at det er arbeidsgivers forsikringselskap som må bevise at det åpenbart ikke er årsakssammenheng mellom kreft og stråling.

Ved en del yrkessykdommer er bevisbyrden med andre ord snudd. Dette gjelder bare de sykdommer hvor årsaken typisk er å finne på arbeidsplassen gjennom en eller annen form for ytre påvirkning.

De såkalte listesykdommene er sykdommer som skyldes forgiftning eller annen kjemisk påvirkning, allergiske hud- og lungesykdommer, sykdommer som skyldes strålingsenergi, nedsatt hørsel eller lunge- og lunge- sykdommer som skyldes finfordelte stoffer, sykdommer i armer og hender som skyldes vibrasjoner fra forskjellige former for verktøy, sykdommer som skyldes trykkendringer (dykkere, flygere), sykdommer som skyldes smitte og sykdommer som skyldes vaksinasjon i forbindelse med yrke.

Svært syke

– Ofte handler dette om svært syke personer som er i den verste fasen i sitt liv. Er det da rimelig å forlange at de skal bevise ting i øst og vest? De skal lite at det er rimelig å anta at det er en sammenheng, sier Sandvold som har spisskompetanse på personskadeerstatning

Advokat Sandvold representerte for tre år siden en kreftsyk norsk Nato-soldat som fikk erstatning etter forlik med Arbeids- og administrasjonsdepartementet. Klienten hans var glad for forliket fordi han ikke hadde orket en lang rettsprosess. Statens Pensjonskasse sto fast på sin avvisning av erstatningskravet. Etter som det ble forlik, anser ikke departementet at denne spesielle saken vil ha betydning for eventuelle framtidige erstatningssaker.

«Ofte handler dette om svært syke personer som er i den verste fasen i sitt liv. Er det da rimelig å forlange at de skal bevise ting i øst og vest?»

Carl Gunnar Sandvold, advokat

FAKTA



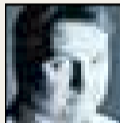
Radarofrene

● Denne uka avslørte Dagbladet at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

● Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere andre NATO-land.



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90 76 06 36
frozen@dagbladet.no



USIKKER: Etter KNM «Kvikk»-saken begynte Bjørn Røise for alvor å lure på om sønnen hans på 12 ble multifunksjonshemmet fordi han selv hadde vært radaroperatør. – Vi satt omtrent på radaren, sier han. Foto: Kristin Svorte

- Mer utsatt enn «Kvikk»-ofrene

I 12 år har Bjørn Røise lurt på om radarjobbingen hans var årsaken til at han fikk et multifunksjonshemmet barn. Han kan bare spekulere.

En liten ringerunde for noen år siden til noen gamle radarkolleger ga ingen signaler om at andre hadde opplevd noe liknende. Men han har hørt rykter, og mener det er grunn til å lure på om det virkelig er en årsakssammenheng.

– Hadde jeg truffet på én annen, hadde jeg nok gått videre med spørsmålet, sier Bjørn Røise.

Ikke verneutstyr

Han jobbet tre år som grenader på NIKE-batteriet i Våler i Østfold på begynnelsen av 1980-tallet. De ble advart mot å gå på området når radaren gikk, men fikk ikke tilbud om verneutstyr når de skulle inn og jobbe med radaren, forteller han. Kollegene snakket om faren for sterilitet, men de var stolte av yrket sitt. Det var ganske spesielt å drive med raketter.

– Derfor var vi kanskje mindre kritiske til å gå inn i en slik arbeidssituasjon. Hadde det hand-

let om kuler og krutt, hadde vi nok beskyttet oss. Men vi så jo ingenting. Jeg kjente bare at jeg ble varm i skrittet når radaren sto rettet mot meg.

Da det midt på 90-tallet ble reist spørsmål om en sammenheng mellom barn født med misdannelser og fedrenes jobb om bord på motortorpedobåten «Kvikk», meldte mistanken seg for alvor.

– Jeg har fulgt med i den prosessen. Arbeidssituasjonen var mye lik vår, men jeg frykter vi var enda mer utsatt med de søkeradarene og rakettene som var på NIKE. Derfor blir jeg usikker. Jeg er 45 år og lurer på hva radarstrålingen kan føre til, sier Røise, som nå er bosatt i Drøbak med sin multifunksjonelle sønn på 12 år.

Liste med offisersbarn

I Stavanger sitter Oleiv Fintland (37) og vet at det i siste halvdel av 1990-åra ble samlet opplysninger om misdannelser hos barn av offiserer i Sjøforsvaret:

– Det var ei lang liste med navn. Hva skjedde med dette

materialet? spør han.

I 1968 ble han født med en mild form for klumpfot. Faren hans underviste midt på 60-tallet på Radarskolen på Haakonsværn. I likhet med mange andre fra Sjøforsvaret ringte han i 1996 til legen på Haakonsværn fordi han lurte på om det kunne være en sammenheng mellom klumpfoten og jobben faren hadde hatt.

Fintland ble overrasket da han seinere fikk tilsendt et brev med ei lang liste med navn og personnummer til offisersbarn med forskjellige typer misdannelser.

– Det sto ikke noe om skavankene, men navn og personnummer. Mitt inntrykk var at dette var et rundskriv. Jeg meldte fra fordi jeg stusset over at jeg skulle få innsyn i disse navnene. Jeg fikk beskjed om at det var en glipp.

- For mange tilfeller

Så hørte han ikke noe mer på lenge. Men for et par år siden fikk han tilbud om å komme til Tromsø.

– Hvis jeg ville dra til sykehuset i Tromsø, kunne jeg bli under-

FAKTA



Dagbladet 19. august 2000. En av mange artikler om «Kvikk».

KNM «Kvikk»

● I fjor avslørte rapporten til Sjøforsvaret, HMS Sjø, at tjenestegjørende om bord i KNM «Kvikk» har hatt 4,6 ganger høyere risiko for å få barn med misdannelser enn andre ansatte i Marinen.

søkt. Men det brydde jeg meg ikke særlig om, fordi jeg tenkte at jeg vet hva jeg har, og det er lite de kan gjøre med det, sier Fintland.

– Mitt inntrykk er at det her er snakk om flere tilfeller av misdannelser enn man kan forvente ut fra statistikken. Det er for mange tilfeller til at det kan være en tilfeldighet, sier han.

– Forsvaret og produsentene er kanskje redd for erstatningskrav, men det slike som oss vil ha, er svar. Er det en sammenheng? Noen sitter nok på mye informasjon her.

«Det er for mange tilfeller til at det kan være en tilfeldighet.»

Oleiv Fintland

Opplev sommer-Norge!

Fra kun **345,-**

pr. pers. i dobbeltrom.
Forutsetter Skanplus Hotel Pass (90,-)

Sommerpriser gjelder ved ledig kapasitet
f.o.m. 17/6 t.o.m. 14/8 2005.
43 hotell over hele Norge

RAINBOW HOTELS

www.rainbow-hotels.no
Tlf.: 23 08 02 00
Kode "DB05"

THE FUTURE TAKES VISA

UTSKJELTE GRORUDDALEN

«Norges vakreste dalføre»

ROLF JACOBSEN, forfatter

● Psykologene: Når diagnosen står i veien ● Søndagskryss ● Hjerne- trim og quiz



Test: Reise- vogner



Søt musikk i Risør

Lars Anders Tomter og Leif Ove Andsnes varmer opp til festival

Dagbladet

Søndag
19. juni
2005
Nr. 164 Uke 24.
137. årgang.
Løssalg
kr 15,00

– Ikke spill rulett med våre liv

EKSPERT:
Trolig kobling mellom kreft og radar

SIDE 4-9

VIL HA SVAR: Mette Janne Eriksen, jordmor og helsesøster i Vardø, og sønnen Øyvind er blant de mange i Vardø som krever gransking av en sammenheng mellom høye krefttall og radarstråler.

To drept i styrt:
Nordmann i FLYDRAMA

SIDE 16

EM-finale i dag:

GÅR FOR GULL

16 SIDER SPORTSBILAG



TIPSTELEFON 22 20 00 00 SMS OG MMS TIL 1937 (merk sendingen med tips) MAIL/DIGITALFOTO TIL 1000tipset@dagbladet.no

Foto: Ingunn A. Mæhlum

7 022070 000035

Vardø er eneste by i Norge med fire militære radarer like ved

Uttrygg på radar

Krefttallene er høye. Sammenheng mellom sykdom og radarstråler er et brennhett tema lokalt. Etter over 40 år som radarby har familiene fortsatt ikke fått noen svar.

VARDØ (Dagbladet): – De kan jo ikke spille rulett med folks liv. Nå må man ta tak i dette på høyeste hold. Og gi oss klare svar.

Det sier jordmor og helsesøster

i Vardø, Mette Janne Eriksen. Hun krever nå full undersøkelse av radarstråling og mulige helsemessige konsekvenser.

– Det må opprettes en kommisjon uavhengig av Forsvaret, hvis ikke må de komme hit og stenge alle radarene nå, sier jordmora. Hun bor sammen med mannen Svein Ole Karlsen og fire barn vegg i vegg med to av de militære radarene i Vardø.

Ikke redde

– Vi er jo ikke redde for å bo her, men så lenge det finnes et snev av utrygghet, må jo noen ta ansvar.

Jeg har fire små barn som vokser opp her, hvordan tør regjering og Forsvar å drive dette når man ikke vet med sikkerhet at det er ufarlig for dem som bor her?

Både hun og mannen understreker sterkt at de ikke lever i noen radarfrykt.

– Det er imidlertid en menneskerett for oss at landets ledelse viser ydmykhet og setter i gang omfattende undersøkelser, sier Svein Ole og Mette Janne.

Toppene grilles

– Det gjelder jo ikke bare oss, det er store militære radaranlegg

spredd over hele landet, sier de.

– Toppene skal grilles og de må ta ansvar, enten man er forsvarsminister eller statsminister, sier ekteparet.

Etter at en rekke radaransatte i Luftforsvaret har fått kreft som muligens kan skyldes arbeidet, er familien Eriksen-Karlsen urolig.

– Hvis det er slik at radaransatte ikke tør fortelle sin historie på grunn av taushetsplikt på livstid, er det på tide å slakke på den. Nå må alt om radar og helse fram, krever familien.

De peker på at det finnes mange

ubesvarte spørsmål knyttet til krefttilfeller i Vardø.

Familien sitter i nybygd hus med utsikt over Østhavet som mange misunner dem.

Positive til Vardø

– Vi hadde jo ikke bygd nytt hus hvis vi gikk rundt og hadde radarangst. Det er ikke det. Vi er veldig positive til Vardø og framtida.

Vi har levd med radarene hele livet. Vi krever likevel et 100 prosent dokumentert, sikkert svar på at her er det trygt å bo.

Det nytter ikke at forskerne kommer i ettetid, og sier: «Vi

VIL HA SVAR: – Vi har levd med radarene hele livet. Vi krever likevel et 100 prosent dokumentert, sikkert svar på at her er det trygt å bo, sier jordmor Mette Janne Eriksen. Her på tur sammen datteren Nora (4) på knausene bak huset der barna ofte leker. Foto: Ingun A. Mæhlum



bykjernen. fare

visste det ikke» – slik de gjorde med asbest, sier ekteparet.

Hører radaren

Eldstejenta i familien, Kristina (12), er irritert på radarene.

– Det går ikke jo an å høre musikk på PC-en, sier hun og slår på høyttaleren.

Den elektromagnetiske pulsen fra en av radarene slår tydelig inn som kraftig støy hver gang radaren kommer rundt.

Kristina avslører også at mamma ikke lar henne plukke molter oppe i skråningen mot radaren.

FAKTA

Radarofrene



Dagbladet 15. juni.

• Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90 76 06 36
frozen@dagbladet.no

Amerikansk forsker advarer ►

«Det må opprettes en kommisjon uavhengig av Forsvaret, hvis ikke må de komme hit og stenge alle radarene nå.»

Mette Janne Eriksen,
jordmor og helsesøster i Vardø



KREVER GRANSKING:

Ordfører Rolf E. Mortensen i veien der spesielt mange har hatt kreft.

Foto: Ingun A. Mæhlum

Strengt krav til gransking

Ordføreren i Vardø stiller strenge krav til en uavhengig gransking. De mange krefttilfellene i byen kan ha helt andre årsaker enn radarstråling.

VARDØ (Dagbladet): Vi møter ordfører Rolf Einar Mortensen på Sankthanshaugen i Vardø. I denne bydelen har det vært spesielt mange krefttilfeller. Et av husene i gata er tomt. Ekteparet som bodde der, er begge døde, ektemannen gikk bort først, så døde nylig kona av leukemi i en alder av 56.

Mange tilfeller

– Det er bare et av mange tilfeller, men det trenger jo ikke ha noen sammenheng med at Vardø har vært radarby i over 40 år, sier Mortensen.

Han legger til at det nå også stilles spørsmål rundt en opphopning av svulsttilfeller i byen.

– Det er slett ikke nødvendig å skake opp folk, sykdom finnes overalt og kan ha sin helt naturlige forklaring. Det er imidlertid et snev av usikkerhet knyttet til radarstråler og helsefare, og det kan vi ikke legge bort.

Benektet

– I «Kvikk»-saken ble sammenheng med stråling benektet tvært, i Mehamn-saken ble alt benektet. Vi ser jo hva som skjer i saken om «Utvik Senior» nå. Vi må lære av historien og undersøke grundig, sier Rolf Einar Mortensen.

– Når flere og flere ansatte på Forsvarets radarstasjoner nå står fram med sine historier, er det overhodet ikke mer å lure på. Vi må jo ha god, uavhengig ekspertise og få til en full gransking av dette, fra radarene ble satt i gang på 50-tallet til i dag, sier ordføreren, som nå krever full åpenhet om saken.

– Her kan verken fagstatsråden eller norske myndigheter sitte stille lenger, slår han fast.

Ordføreren vil ha full gransking av alle forhold, og sier han allerede vet hva Jens Stoltenberg vil bli konfrontert med når han kommer på sitt planlagte besøk til Vardø seinere i juni.



USAs ledende radarekspert til Dagbladet:

«Å eksponere mennesker for stråling er galt ut fra et vitenskapselig moralsk og medisinsk etisk synspunkt.»

RADAREKSPERT: Dr. Richard A. Albanese er ledende innen feltet radar og helseskader. Han er militær forsker ved US Air Force Research Laboratory i Fort Brooks i Texas. Faksimilen er

Mens forsvarsledere og statlige forskningsmiljøer heftig tilbakeviser sammenheng mellom helseskader og radarstråling, er USAs ledende radarekspert Richard A. Albanese bekymret over sykdomsfunnene i Norge.

Tekst: **Frode Nielsen**
frodenn@dagbladet.no

Tone Vassbø
tva@dagbladet.no

Dr. Richard A. Albanese er ledende innen feltet radar og helseskader. Han er militær forsker ved US Air Force Research Laboratory i Fort Brooks i Texas. Han sår sterk tvil om mange av rapporteringene som konkluderer med at radarstråler (elektro-

magnetiske pulser) er ufarlige for mennesker.

– Jeg er svært bekymret for at de observerte sykdommene som er beskrevet fra Norge nå, kan skyldes radarstråler, sier han i en kommentar til Dagbladet.

Kartlegging

I Norge snakker Forsvaret og ledende forskere fortsatt om å sette i gang kartlegging knyttet til kreft og radar.

Forsker Tor Haldorsen ved Kreftregisteret kom på oppdrag fra Forsvaret fram til at det ikke kan påvises negativ helseeffekt av radarstråler, i et foredrag for Forsvaret på Luftforsvarets Stasjon Mågerø i 2003. Statens strålevern har beroliget folk i blant annet Vardø med at det ikke er farlig stråling fra radarene der, som kan påvirke lokalbefolkningen. Det er ingen svar på om stråling fra radardrift under den kalde krigen var helsefarlig for forsvarsansatte og lokalbefolkning.

Dr. Albanese mener det ikke på noen måte er bevist at radarstråler er ufarlige for mennesker. Da mener han de elektromagnetiske pulsene, ikke ioniserende radioaktive stråler (som f.eks. fra Tsjernobyl).

Han understreker at han da ikke uttaler seg på vegne av det amerikanske flyvåpenet (USAF), men som privatperson.

Albanese har forsket på en rekke saker knyttet til radar og sykdom, og var også ledende forsker for USAF på kjemiske helseskader etter bruk av det kjemiske våpenet «Agent Orange». Han har de siste åra deltatt i en svært omfattende undersøkelse av en sammenheng mellom stor økning i kreftsykdommer og igangsettelse av en ny militær radar på Cape Cod i USA.

Krevde svar

Da antallet krefttilfeller steg med nærmere 11 prosent i noen områder i 1979, gikk alarmen. Lokale helsemyndigheter begynte å lete

etter svar. Mange i lokalbefolkningen pekte på den nye PAVE PAWS-radaren som var satt i drift.

Det ble satt fram krav om at det amerikanske forsvaret måtte granske saken. Forsvaret bevilget 30 millioner dollar til dette. Hele fire forskjellige forskningsrapporter ble lagt fram av blant annet innleide forskningsinstitusjoner, der forsvaret betalte regningen.

Alle konkluderte med at det ikke kunne påvises noen sammenheng.

Verken lokale myndigheter eller befolkningen var fornøyd. Både senator Edward Kennedy og presidentkandidat John Kerry ble koblet inn i saken i 2002, og det ble satt fram krav om en omfattende uavhengig granskingskomisjon og en ny undersøkelse. Et stort antall forskere ble samlet, og dr. Richard A. Albanese var ledende forskningsrepresentant fra US Air Force Research Laboratory.

Dette arbeidet kommer i tillegg

til de radarkommisjonene og forsøkene som allerede var satt i gang fra offisielt hold i Danmark, Tyskland og Belgia.

I Norge har det vært total taushet om dette offentlig både fra Forsvarsdepartementet og forsvarsledelsen. Bortsett fra helseundersøkelsen i Sjøforsvaret, som ble tvunget fram av KNM «Kvikk»-saken, er det heller ikke satt i gang omfattende undersøkelser knyttet til radar og kreftfare.

Avviste sammenheng

I januar 2005 la USAs forskningsråd, National Academy of Sciences (NAS), fram sin endelige rapport. Konklusjonen er igjen at det ikke er konstatert definitivt at det er noen sammenheng mellom økt kreftforekomst og radaren. Dr. Richard A. Albanese protesterte voldsomt mot konklusjonen, og til tross for at han selv er ansatt i USAF, ga han ut en meget krass vurdering av forskningsrådets sluttreport.

sk



Dr. Richard A. Albanese

hentet fra BBC.co.uk i forbindelse med en artikkel om radarstråling i det britiske flyvåpenet.

Foto: Jon Terje H. Hansen

– Rapporten fra NAS har svært alvorlige feil, og tryggheten rundt dette radaranlegget er overhodet ikke sikret, hevder Albanese overfor Dagbladet.

Han mener de definitive og nødvendige medisinske dataene for sikkerheten rundt PAVE PAWS-radaren og alle andre radartyper fortsatt mangler.

– Den elektroniske industrien har utviklet sine produkter veldig raskt, og det leveres ikke nødvendige medisinske sikkerhetsdata. Han mener rapporten fra NAS viser at det er en mangel på respekt for menneskeliv når det ikke er gjort grundige nok studier.

– Å eksponere mennesker for stråling eller kjemiske miljøer uten nødvendig medisinsk overvåking og med fokus på langsiktige effekter er galt. Det er galt ut fra et vitenskapelig, moralsk og medisinsk etisk synspunkt. Det er knapt forskjellig fra å eksperimentere med mennesker uten at de vet det, sier den militære forskeren til Dagbladet.

Det er ikke første gang den militære vitenskapsmannen Richard A. Albanese vekker oppsikt.

Ble nektet

Albanese gikk i 2003 ut i BBC og advarte sterkt mot en ny overvåkingssradar satt opp i England. Albanese sa til BBC at han aldri ville kjøpt hus i nærheten av Englands største radarbase, fordi han frykter radarstrålene kan utgjøre en alvorlig helsefare.

Dr. Albanese la fram sin vurdering av radarrapporten fra National Academy of Sciences i mai 2005. Her går han svært langt i å peke på at NAS-rapporten leverer akkurat det USAF vil, nemlig en rapport som ufarliggjør stråling fra radarer når det gjelder helsa til dem som bor rundt radarene.

Albanese var ledende militært ansatt forsker på prosjektet, og forteller at det var sterk splid internt om forskningsresultatene.

– Dette kommer ikke fram i sluttrapporten, hevder den mili-

tære forskeren.

I sin rapport sier han at forskerne delte seg i to fraksjoner. Ei gruppe mente det ikke var klar påvisning av sammenheng mellom økt sivil kreft og radaren.

Den andre gruppa mente forskningen ikke var grundig nok, og at det dermed var helt feil å påstå at radarstråling var ufarlig. Da rapporten skulle legges fram for en kommisjon, hevder Albanese at «noen» hadde ordnet det slik at gruppa som avviste helsefarene, var overrepresentert, mens de som hadde en annen holdning, ikke fikk nok tid til å presentere sitt syn.

Albanese understreker at han ikke kan bevise at dette var gjort med hensikt.

[Dagbladet.no](http://www.dagbladet.no)

Du kan lese den fullstendige rapporten fra the National Academy of Sciences og dr. Albaneses motrapport på www.dagbladet.no.

Teknisk rapport i januar 2006

Den tekniske kartleggingen av strålefarene ved nåværende og tidligere radaranlegg skal være klar innen utgangen av januar 2006.

– Etter at de tekniske forholdene er klarlagt, vil dataene bli sammenliknet og vurdert mot internasjonale undersøkelser som er gjort ved tilsvarende installasjoner i andre land, opplyser generalmajor Leif Sverre Rosén som er sjef for Forsvarets sanitet.

Luftforsvarets operative radaranlegg er i løpet av det siste halvannet året kartlagt med hensyn til både radiofrekvente felt (ikke-ioniserende stråling) og røntgenstråling (ioniserende stråling).

Ifølge Rosén skal kartleggingen av resten av Forsvaret – også materiell som ikke lenger er i bruk – være ferdig i løpet av året.

– Det er så langt ikke påvist sammenheng mellom radiofrekvensstråling og kreft, eller radararbeid og kreft. Internasjonalt har man fokusert på at det kan være en risiko for å bli utsatt for ioniserende stråling hvis man arbeider med radar med sterk effekt. Siden det er dokumentert sammenhenger mellom ioniserende stråling og helseeffekt, vil Forsvaret spesielt fokusere på denne delen av stråleproblematikken, sier sanitetssjef Rosén.

«Må vi tie til vi durer?» ►

«Må vi tie til vi



1

Mågerø på Tjøme

En mann som tjenestegjorde på stasjonen var blant flere som etterlyste sikkerhetsråd i forbindelse med opphold i umiddelbar nærhet av radaren. Observerte at trær var svidd av rundt radardomen, men fikk aldri noe svar på sine forespørsler rundt personellens sikkerhet.

2



Asker Batteri - NIKE

Radaroperatør med konstatert blærekreft. Arbeidet med målsøkeradar og justeringer inne i radardomen. Som mange andre ber han Dagbladet om hjelp til å komme i kontakt med tidligere kollegaer.

3



Trøgstad Batteri - NIKE

En rekke krefttilfeller. En enke forteller om mannen som fikk Parkinson og senere døde av lymfekreft. Hun forsøkte å ta opp saken med Forsvaret for flere år siden, men ble avvist med at tjenesten på Trøgstad ikke kunne ha noe med mannens sykdom å gjøre. Dagbladet har tidligere skrevet om en rekke krefttilfeller og uforklarlige selvmord (depresjoner er påvist som en effekt av denne type stråling, red. anm.).

4 Våler Batteri - NIKE

En NIKE-pionér forteller: «Jeg var på Skar, Vedlikeholdstroppe, og var stadig ute på de fire batteriene og dro med meg store magnetronrør tilbake når det trengtes. Vi ble vel mer advart mot høyspenning (mange tusen volt i antenna) enn stråling.» NIKE-pionéren har fjernet halve skjoldbruskkjertelen. Legen på Stanford-sykehuset i USA bemerket da at slik skade var typisk for folk fra Hiroshima og radarfolk, forteller han til Dagbladet.

Piloter på de tidligste jagerflyene

Flere forteller historier om sterke radarer og dårlig vern på flere tidlige jagerfly-typer. Blant annet Starfighter. Det er blitt snakket mye om stråling og kreft blant pionerpilotene, fortelles det.

5

Nes Batteri NIKE

En radartechniker ble operert for kreft da han var 59. Ifjor ble det oppdaget svulster på ny, nå er han uheldelig syk. Han bekrefter andres historier om total mangel på informasjon og strålesikkerhet. Flere andre tilfeller av død i relativt ung alder. Det er også meldt om misdannelse på barn. En annen radartechniker kan ikke lenger snakke uten tekniske hjelpemiddel og kommuniserer via mail med Dagbladet: «Jeg er operert for strupekreft. Jeg drev med daglig drift og vedlikehold av TRR-radarene i Nes i perioden 1967-70. Under utførelsen av dette arbeidet ble en stadig vekk eksponert for radarstråler. Jeg måtte i tillegg en gang i uka inn i selve radaren for å kontrollere. En gang i måneden hadde jeg også en mye mer omfattende kontroll av blant annet magnetronet, som førte til at jeg var sterkt utsatt for stråling fra radarene. Så ja, jeg kan bekrefte at jeg gjorde samme type arbeid som Hauge (kreframmet kaptein som sto fram i Dagbladet, red. anm.).»

6



Gråkallen

Sønnen av en radartechniker forteller at faren overlevde kreften, men fikk alvorlige senskader av feildosert strålebehandling. Mange av hans kollegaer fikk kreft, og mange er nå døde. Som tekniker klatret han regelmessig opp i radaren mens den gikk. Han fortalte til familien at han ble nummen i kroppen hver gang radaren sveipet forbi.

dauer?»

Radar-veteraner ber om å få bryte taushetsløftet de har gitt til Forsvaret. De har mye på hjertet, men frykter de må «tie til vi dauer».

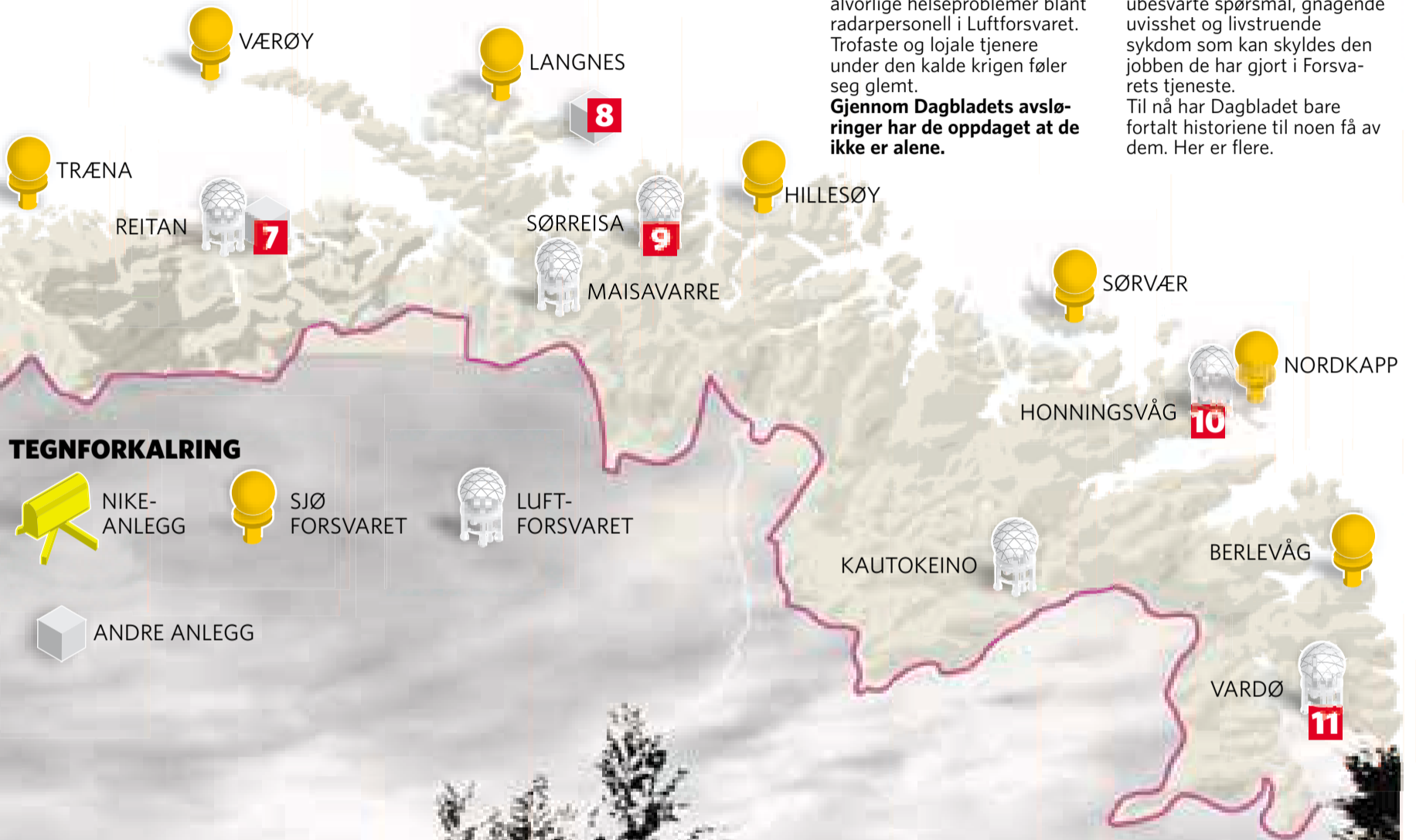
Tekst: **Tone Vassbø og Frode Nielsen.** Grafikk: **Per Christian Helme**

Dagbladet har kartlagt en lang rekke tilfeller av kreft og andre alvorlige helseproblemer blant radarpersonell i Luftforsvaret. Trofaste og lojale tjenere under den kalde krigen føler seg glemte.

Gjennom Dagbladets avsløringer har de oppdaget at de ikke er alene.

Det er vanskelig å la være å snakke når mange sliter med ubesvarte spørsmål, gnagende uvisshet og livstruende sykdom som kan skyldes den jobben de har gjort i Forsvarets tjeneste.

Til nå har Dagbladet bare fortalt historiene til noen få av dem. Her er flere.



7 Bodø Flystasjon

Uhelbredelig og meget kreftsyk radaroperatør med erfaring fra bakke-kontroll-radar: «Vi fikk bare vite at radarstrålene kunne gjøre oss sterile. Det hendte guttene stilte seg opp foran radarstrålen før helgeperm for å få en «preventiv virkning», vi visste jo ikke bedre. Jeg satt i en brakke rett under radaren. Det er for sent for meg å få noen erstatning, men kanskje mine etterlatte kan få hjelp til å betale regningene mine fra spanske sykehus.»

8



Andøya Flystasjon

Militær flygeleder, operert for nyrekreft, som i årevis satt like ved en jernkasse med en radar brukt i tåke og dårlig vær: «Flere av mine tidligere kollegaer er døde av kreft, både teknikere og kontrollører. Da jeg selv fikk påvist sykdommen, begynte jeg å lure. Ingen drev med målinger, og ingen advarte da jeg tok radarkontrollørskolen.»

9



Sørreisa

Radartechniker forteller om døde og kreftsyke kollegaer. Barn som døde tidlig med multiple dødelige sykdommer og arbeidsforhold der teknikere stadig ble direkte utsatt for mikrobølgestrålene fra radaren. «Vi ble jo truffet av sideløbs (strålelekkasjer) når vi klatret opp i tårnet ved dommen når radaren sto på.»

10



Honningsvåg

Flere rapporterte tilfeller av kreft knyttet til radarpersonell. Tekniker i det sivile telegrafverket ble bedt om å bistå ved en reparasjon i 1967, men nektet fordi han hadde lest en amerikansk rapport om stor strålefare for personell i Honningsvåg. «Jeg nektet å dra opp til den stasjonen, og sa opp jobben min på direkten, det ble for farlig, forteller den tidligere teknikeren.»

11



Vardø

Flere tilfeller av kreft blant radartechnikere, og barn født med misdannelser blant personell. En radartechniker forteller at en amerikansk teknisk bulletin han tilfeldigvis leste på jobb i 1958, inneholdt en advarsel om at mikrobølgestrålene fra radarhodet kunne være livsfarlige. «Det sto om noen amerikanske radartechnikere som hadde lidd en langsom og smertefull død etter å ha blitt truffet av radarstrålen. Det ble ikke advart noe spesielt rundt dette, forteller han.»

Forsvarssjefen

I 2003 ble forsvarssjefen varslet om mistenkelige kreftdødsfall på Luftforsvarets radar på Mågerø. I en rekke NATO-land pågikk undersøkelser av radarpersonell for kreft. I Norge gikk ingen alarm.

FAKTA



Dagbladet 15. juni.

Radarofrene

- Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.
- Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90 76 06 36
froden@dagbladet.no

I slutten av 2002 meldte et befall fra Mågerø ved Tjøme via Norsk Offiserforbund fra til Forsvarssjefen om at halvparten av hans nærmeste kollegaer døde av kreft i løpet av bare to år.

Samtidig var radar og mulig kreftfare et brennhett tema i en rekke NATO-land.

- I Tyskland var Forsvarsdepartementet i full gang med å undersøke 1800 saker der radarpersonell hadde fått kreft.

- I Belgia var store forskningsprosjekt satt i gang.

- I Danmark var både politikere og forsvarset opptatt av radarstråling, og en dansk soldat hadde allerede fått erstatning for arbeidsskade etter å ha jobbet med radarsystemer.

- I USA var Luftforsvaret i full gang med undersøkelser av mulig sammenheng mellom økning i sivile krefttilfeller, og det var bevilget millioner av dollar til dette arbeidet.

Holdt foredrag

Men verken i det norske Forsvaret eller i regjeringen gikk det noen alarm. Befalet på Mågerø som slo alarm, hørte ikke noe mer om saken.

Etter det Dagbladet får opp-

lyst, var resultatet bare at det ble tatt noen målinger, og at forsker Tor Haldorsen fra Kreftregisteret holdt et foredrag på et møte på Mågerø der konklusjonen var at radar ikke utgjorde noen helsefare.

Dagbladet har spurt Haldorsen hva han baserte sin konklusjon på, og han viser til en publisert amerikansk militær undersøkelse fra 1988 som omhandlet marine-mannskaper under Korea-krigen i 1952. Denne undersøkelsen konkluderer at radarstråler ikke utgjør fare.

Dagbladet har tilgang til en rekke andre militære undersøkelser fra en rekke land som har helt andre konklusjoner, og nevner spesifikt for Haldorsen noen rapporter som peker på sammenhenger mellom blant annet svulster og kreft og militære radarstråler.

– Disse undersøkelsene kjenner jeg ikke til, sier forskeren.

Halvparten døde

– Halvparten av kollegaene mine på Mågerø døde av kreft i løpet av to år. Da sa jeg ifra til fagforeningen min, Offiserforbundet. De tok saken opp med forsvarssjefen. Så

Krever uavhengig gransking

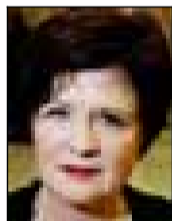
En granskingskommisjon uavhengig av Forsvaret må settes i arbeid for å finne svaret på om folk i Forsvaret har fått kreft etter å ha jobbet med radar.

Det fastslår leder for Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité, Ågot Valle (SV).

– En uavhengig granskingskommisjon må være svert så lenge folk føler utrygghet slik det går fram av Dagbladets reportasjer de siste dagene. Vi må få bekreftet eller avkreftet om det virkelig er en sammenheng mellom kreft og stråling fra radar, sier Valle til Dagbladet.

Kontroll- og konstitusjonskomité-lederen støtter dermed ordfører Rolf Einar Mortensen i «radarbyen» Vardø som vil ha full gransking utført av en god uavhengig ekspertise. Byen sliter med høye krefttall, men vet ikke om det kan skyldes de fire militære radarne.

– Ordføreren i Vardø minner om at vi må lære av historien og undersøke grundig. Det er jeg helt enig med ham i, sier Valle.



VIL GRANSKE:
Ågot Valle (SV).



VIL VITE: Norges Offiserforbunds nestleder Trond Jørgensen bekrefter at forbundet har

hørte jeg ikke noe mer.

Den tidligere radaroperatøren synes det er underlig. Han er 64 år nå og jobbet med radar fra 1958 til 2001. Kameratene han mistet ble bare rundt 60 år.

– De hadde jobbet mer direkte med radar enn jeg, men jeg vet jo ikke om sykdommen deres hadde noe med stråling å gjøre. Alle var røykere, påpeker han. Han ønsker ikke stå fram med navn.

Hett på Mågerø

Meldingen om flere krefttilfeller



BEKREFTER: Dag R. Aamoth ved Forsvarsstaben bekrefter at det ikke ble gjort noen

blant tidligere ansatte på Luftforsvarets stasjon på Mågerø, alarmerte Norges Offiserforbund (NOF) som ba Forsvarssjefen granske saken. Saken var et hett tema på stasjonen på den tida.

To år seinere har Forbundet ennå ikke fått noen endelig konklusjon, opplyser nestleder Trond Jørgensen i NOF.

Pressetalsmann Dag R. Aamoth ved Forsvarsstaben bekrefter at det ikke ble gjort noen helseundersøkelse på Mågerø.

Fylkesordfører: – At de tør!

Fylkesordfører Helga Pedersen og ordfører Rolf Einar Mortensen i Vardø er svært overrasket over at det ikke er blitt slått alarm tidligere.

Radarstråler og mulig kreftfare er brennhett tema i en rekke norske byer og bygder i nærheten av store radaranlegg.

– At de tør! sier fylkesordfører Helga Pedersen i Finnmark.

Bakgrunnen er at det ikke ble slått alarm i forsvarsledelsen allerede i 2003, da radarbefal på Mågerø tok affære. Pedersen og Vardø-ordfører Mortensen representerer det fylket i Norge som med direkte grense mot Russland var hovedøy-

ne og ører i den kalde krigen. Dermed har det vært spredt en rekke tunge radaranlegg flere steder i fylket helt siden 1950-tallet.

– Den kalde krigen er over. Nå må alt opp på bordet. Vi må ikke bare avdekke de mulige helsemessige konsekvensene, men også hvem som har visst hva om mulig helsefare og når, sier de to ordførerne.

– Vi skal kanskje ikke fordele skyld, men det er viktig at det nå er full åpenhet rundt hva som er blitt dysset ned i forhold til radaranleggene og mulige helsekonsekvenser for både militære og sivile, slår de to fast.



slo ikke alarm

– Det ble bare gjort målinger som konkluderte med at strålingen var godt under det myndighetene anser som sikkert. Dette ble lagt fram i et oppsummerende møte våren 2003 med de involverte, sier Aamoth.

– Disse målingene og det nye Helseregisteret fanger bare opp de som jobber der i dag. Hva med personell som jobbet på anleggene i tidligere tider?

– Det har du rett i, men vi forholder oss til det beste vi har av kunnskap og krav. Hvis Forsvaret hadde visst at det var en annen fare enn det vi vet i dag, hadde vi gjort noe med det, sier Aamoth.

Ber om møte

Norges Offisersforbund legger nå

press på Forsvaret. NOFs nestleder Trond Jørgensen er overrasket over omfanget av krefttilfeller og den utbredte usikkerheten i egne rekker, som Dagbladet de siste dagene har avdekket. Ledelsen i forbundet har bedt Luftforsvaret om en orientering så raskt som mulig. Det vil trolig skje en av de første dagene.

– At det er en overhyppighet av kreft, er jeg personlig overbevist om, sier Jørgensen.

– Det som har kommet fram i Dagbladet i det siste kom overraskende på oss. Vi prøver å pushe på Forsvaret nå for å følge opp saken og hva som har skjedd. Vi må se til at ikke flere står i fare for å bli rammet, og de som allerede er rammet må få støtte og bli fulgt opp, fastslår Jørgensen.

Han sier forbundsledelsen var klar over at det blant radarpersonell har vært en «lettvin omgang med radar», særlig i tidligere tider.

Norges Offisersforbund arbeider med miljø og arbeidsvilkår for befal, elever og befalspiranter i Forsvaret.

– I løpet av en to års periode etter at seks av oss gikk av med pensjon, døde halvparten av forskjellige former for kreft. Det reagerte jeg på, sier den tidligere radartechniker på Mågerø.

Han forteller til Dagbladet at han var vant med å samle inn opplysninger og data i jobben, og tenkte Forsvaret måtte kunne se på om

det virkelig var en overhyppighet av kreft blant radarpersonell.

I glemmeboka

– Jeg vet at Offisersforbundet tok opp saken med Forsvarssjefen som visstnok skulle sette ned en kommisjon. Jeg har seinere etterlyst saken, men har fått beskjed om at ikke noe er klart. Saken hadde for min del gått i glemmeboka, forteller han.

Han bekrefter at ingen i radargjengen tenkte på om de kunne få helseskader av å jobbe der. De var en tett og sammensveiset gjeng som begynte på skole sammen. De jobbet i K&V (Kontroll og Vars-

ling) og var som en stor familie, og derfor er det så tungt når noen faller fra. Han tror de som var verst utsatt er de som bodde helt innpå antennesystemet, 24 timer i slengen på grunn av skiftordningen. Mange gjorde det i årevis. Han bemerker at det alltid var såkalte sidelobes, sidestråler, som gikk i alle retninger.

– Det er bestandig slike, for strålen er ikke perfekt. Noen ganger gikk sidelobe'en rett ned i bakken. Det var jo ikke lett å lytte på radio, vet du.

MELDTE FRA OM DØDSFALL: I slutten av 2002 meldte et befal fra Mågerø ved Tjøme fra til Forsvarssjefen om at halvparten av hans nærmeste kollegaer døde av kreft i løpet av bare to år. Foto: Terje Wilhelmsen/Tønsbergs Blad



– Kreftgåten

I enkelte gater i Vardø er mange blitt kreftsyke. Fylkesordfører Helga Pedersen i Finnmark krever alle kort på bordet og setter sin lit til en uavhengig granskingskommisjon.

Over hele landet står radarenker fram. De er kvinner som selv mener de har mistet sine menn i kreft fordi de var i tjeneste på radarstasjoner. Nå vil de ha sannheten.

Finnmarks fylkesordfører Helga Pedersen og Vardø-ordfører Rolf Einar Mortensen besøkte søndag ei gate i Vardø der det er registrert spesielt mange kreftdødsfall og kreftdiagnoser.

Ordføreren forteller at det nylig er oppdaget en opphoping av godartede svulster og mange tilfeller av brystkreft.

– Det kan ha en helt naturlig forklaring, men det er nødvendig å få klare svar.

Han mener selv at prøvesprengningene av atombomber på Novaja Zemlja ikke langt unna, også kan være en mulig årsak til mye sykdom i byen.

Full åpenhet

– Det skal vi ha full åpenhet om nå. Jeg stoler på at det blir satt ned en uavhengig granskingskommisjon, sier Mortensen.

Fylkesordfører Helga Pedersen i Finnmark er godt fornøyd med at leder i kontroll- og konstitusjonskomiteen Ågot Valle (SV) har slått fast at Stortinget må sette ned en uavhengig granskingskommisjon.

Denne kommisjonen må se på om det blant militært mannskap er en sammenheng mellom krefttilfellene og radarjobbing. Det må også ses på mulig helsepåvirkning av sivilbefolkning både før og nå, mener fylkesordføreren.

– Dessuten må det bli en full gjennomgang av hva Forsvaret har visst og ikke visst om dette.

Ikke bare radar

– Mannen min arbeidet på en meget hemmelig stasjon som fortsatt er i drift. De drev ikke med radar, men en meget sterk radiotype. På den stasjonen fikk ingen guttebarn, bare jentebarn, og jeg husker vi snakket mye om at det var den sterke strålingen. Han arbeidet der fra 1966 til han døde av kreft bare 54 år gammel. De var bare noen få mann, og jeg vet at minst to-tre til er døde av kreft, forteller enken.

Hun er fortvilt over at det ikke finnes noen å snakke med om dette og som er villig til å gi noen svar.

Fikk nok

Nylig gikk hun til politistasjonen i hjembyen for å få vite om det var noen hun kunne kontakte. Forsvaret snakket allerede i forrige uke om å opprette en «hotline». Fortsatt er ingenting skjedd.

– Mannen min var ansatt i Luftforsvaret, men arbeidet i sivilt. Jeg

FAKTA

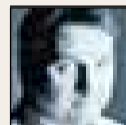


Dagbladet 15. juni 2005

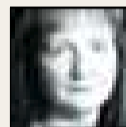
Radarofrene

• Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

• Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.



Frode Nielsen
90 76 06 36
frodenn@dagbladet.no



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

har skrevet under på å ikke snakke om det han gjorde eller hva han jobbet med, men nå er det nok. Jeg vet det var snakk om meget sterke radiostråler som bare sto på noen sekunder hver gang det var nødvendig. Var det dette som gjorde at han og de andre fikk kreft? spør enken.

Flere andre kilder internt i Forsvaret forteller om denne type hemmelige anlegg med utgangseffekt på 50 000 watt.

Ingen strålesikkerhet

Fra norske marinefartøyer forteller flere tidligere offiserer om mangel på strålesikkerhet.

– Jeg har jobbet i 38 år i Sjøforsvaret og spurte allerede fra starten av etter sikkerhetsinformasjon rundt stråling fra radar og radio. Jeg fikk aldri noe svar. Du kan jo tenke deg selv, sier sjøforsvarsveteranen.

Forsker Richard A. Albanese ved US Air Force Research Lab i Texas slår i flere av sine militære rapporter fast at det ikke er avklart om lav bølgefrequens er ufarlig for folks helse.

Han er svært kritisk til at det som blir kalt internasjonale sikkerhetsstandarder blir brukt ved målinger av den type Statens strålevern foretar. Han sier disse sikkerhetsstandardene ikke er medisinsk bevist eller forsket på.



STOLER PÅ VALLA: Fylkesordfører i Finnmark Helga Pedersen og Vardø-ordfører Rolf Einar Mortensen

skal løses



FORSKERNE KLARE: Professor Dag Rune Olsen leder avdeling for strålebiologi.

- Kan være farlig

Avdeling for strålebiologi på Radiumhospitalet er det eneste fagmiljøet i Norge som forsker på konsekvenser av stråling. Men forskningen lider av mangler på midler.

– Vi kan ikke utelukke helseskader fra enkelte typer kraftige sendere av ikke-ioniserende pulserende elektromagnetiske stråler, sier professor Dag Rune Olsen som leder Norges eneste forskningsavdeling innen strålebiologi. Radarstråler og stråling fra kraftige radiosendere faller inn under denne type pulserende stråling.

Misdannelser og kreft

– Det har vært forsket noe på stråling fra mobiltelefoner og kraftlinjer, men vi må huske at effekten fra radar er enormt mye større, sier professoren.

Han mener det kan være et potensial for et helt spekter av biologiske skadevirkninger fra for eksempel radarstråler. Forskningsrapporter fra andre land som er samlet av Verdens helseorganisasjon (WHO) viser til svulster, kreft, misdannelser, psykiske problemer, hjerte- og karsykdommer. Han understreker at det medisinske forskningsmaterialet på type stråling fra radar er ufullstendig.

Stor interesse

– Det er stor interesse hos oss å forske i dette, hvis vi bare kan få en finansiering, sier Olsen.

Ved stråleskader knyttet til ioniserende stråling (f.eks. Hiroshima) kan forskere langt lettere fastslå klare helseskader. Forskning på sammenheng mellom helseskader og stråling fra for eksempel radarstasjoner krever ifølge Olsen et langt større biologisk forskningsmateriale, det vil si langt flere mennesker som studeres for skader. Det koster penger, og så langt har avdeling for strålebiologi ikke hatt tilgang på bevilgninger.

«Det har vært forsket noe på stråling fra mobiltelefoner og kraftlinjer, men vi må huske at effekten fra radar er enormt mye større.»

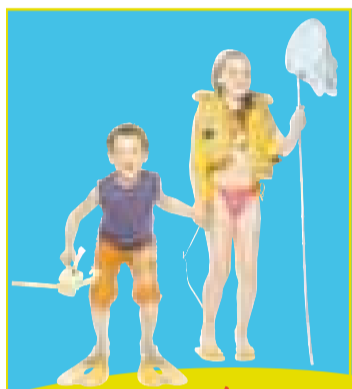
Fikk rekordsum for apebilder

Amerikanske Howard Hong bladde gladelig opp 165 000 kroner for tre bilder, malt av en ape.

Bildene malt av sjimpansen Congo ble denne uka omsatt på en auksjon i London, og aldri før har noen betalt så mye for kunst skapt av dyr. (ANB)

Advarer mot polettdusjer

Kommuneoverlegen i Tønsberg går nå ut og advarer mot å bruke dusjer med pengeinnkast. Kommuneoverlege Stein B. Holan i Tønsberg mener det er grunn til å advare mot dusjer med pengeinnkast på for eksempel campingplasser og i gjestehavner. Årsaken er at varmt og kaldt vann ofte blir ferdigblandet til dusjtemperatur i slike dusjanlegg. (ANB)



Opplev sommer-Norge!

Fra kun

345,-

pr. pers. i dobbeltrom.
Forutsetter Skanplus Hotel Pass (90,-)

Sommerpriser gjelder ved ledig kapasitet f.o.m. 17/6 t.o.m. 14/8 2005.

43 hotell over hele Norge



www.rainbow-hotels.no

Tlf.: 23 08 02 00

Kode "DB05"



THE FUTURE TAKES VISA

Strålevernet innrømmer: - Mangler kunnskap



PÅFYLL: Direktør Ole Harbitz i Statens strålevern medgir at strålevernmyndighetene trenger kunnskapspåfyll når han nå skal lede arbeidet med å fi

Myndigheter og Forsvaret skal nå lytte til alle de som har vært eksponert for radarstråling de siste femti åra. Det lover Statens strålevern-sjef Ole Harbitz.

Men først må Statens strålevern oppdatere seg på forskningen rundt radarstråling og kreft. Direktør Ole Harbitz innrømmer at de ansvarlige strålevernmyndigheter trenger kunnskapspåfyll.

- Vi er noenlunde oppdatert på området radar og kreft, men vi må nå lage en fersk framstilling av hva som er status i dag, sier Harbitz til Dagbladet.

Harbitz kommer rett fra et hastig innkalt møte mellom Helsedepartementet, Forsvarsdepartementet,

Forsvaret og Sosial- og helsedirektoratet. Han skal lede ei gruppe som skal «klarlegge eventuelle årsakssammenhenger mellom helse-skader og bruk av Forsvarets radarer».

Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité Ågot Valle (SV) har allerede slått fast at Stortinget må sette en uavhengig granskingskomisjon på saken.

Forsvarsminister Kristin Krohn Devold har ikke villet kommentere saken overfor

Dagbladet, men henvist til forsvarssjefen.

Vil ta tid

Strålevernsjef Ole Harbitz erkjenner at det er to skoler med ulikt syn på om også ikke-ioniserende stråling – såkalt radiofrekvensstråling – kan gi kreft.

- Nettopp derfor blir det en viktig oppgave å sette sammen det riktige bildet, sier Harbitz.

Sjef for Forsvarets Sanitet, generalmajor Leif Sverre Rosén antar at

En gang til, pappa... En gang til, pappa... En gang til, pappa...
En gang til, pappa... En gang til, pappa... En gang til, pappa... En gang

Sommerenergi | Frokost med 101 forskjellige godbiter.

Med Scandic får du energi til alt du har lyst til i sommer! Du finner Scandic i hele 10 land i Europa. Tilbudet gjelder per person og natt i delt dobbeltrom og inkluderer frokost. Begrenset antall rom. Barn opp til 13 år bor kostnadsfritt i rom med en voksen. Muligheter for ekstrasenger. Bestill sommerferien på www.scandic-hotels.no, eller ring 23 15 50 00.

Sommerpris fra
kr. 395,- per person.
17. juni – 21. august 2005
10% rabatt for Hilton HHonors®-medlemmer.

Scandic
Nordic common sense.

«Ingenting overrasker meg lenger.»

Generalmajor Leif Sverre Rosén
om krefttilfellene i Forsvaret



...ne ut om ansatte i Forsvaret har fått kreft fordi de jobbet med radar. Sanitetssjef i Forsvaret Leif Sverre Rosén lover at arbeidsmiljøet i dag er godt ivaretatt.

Foto: Frank Karlsen

det kan bli aktuelt for Forsvaret å dra ut sammen med Statens strålevern for å snakke med tidligere radarpersonell som føler usikkerhet.

– Er du overrasket over det som er kommet fram i Dagbladet om krefttilfeller og ubesvarte spørsmål blant tidligere forsvarsansatte og andre?

– Ingenting overrasker meg lenger. Dette er en problemstilling vi har hatt fokus på i mange år. Siden jeg ble sanitetssjef i 1999 har vi hatt fokus på arbeidsmiljø.

– Kan stråling fra radar gi kreft?

– Det er så langt ikke påvist sammenheng mellom radiofrekvensstråling og kreft, såkalt ikke-ioniserende stråling. Det er dokumentert sammenhenger mellom ioniserende stråling og helseeffekt, sier Rosén.

«Mitt ansvar»

– Det finnes eksperter på området og rapporter som sier at også ikke-ioniserende stråling blant annet kan gi kreft. Kjenner du til disse rapportene?

– Jeg som karkirurg kan ikke følge med på alt som rører seg på alle disse områdene innenfor Forsvarets Sanitet.

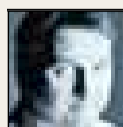
Direktør Ole Harbitz bryter inn:

FAKTA

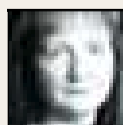
Radarofrene

● Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

● Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.



Frode Nielsen
90 76 06 36
frodenn@dagbladet.no



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

– Vi har en nasjonal lovgivning som sier noe om grenseverdier. Det er mitt ansvar å forvalte den lovgivningen. Forsvaret har ansvaret for at de ansatte ikke utsettes for

stråling utover de grenseverdiene. Her følger vi internasjonale normer, sier Harbitz, og understreker:

– Vi har ansvaret for å følge med på forskningen, gjennom våre søsterorganisasjoner.

Harbitz har allerede poengtert overfor Dagbladet at Statens strålevern trenger ferskt påfyll.

I januar 2003 gjennomførte Luftforsvaret målinger etter at det ble meldt om tre krefttilfeller i løpet av kort tid blant pensjonister fra Mågerø radarstasjon på Tjøme. Norsk Offisersforbund slo alarm. Målingene viste at resultatene var innenfor grenseverdiene.

På den tida var radarstråling og kreftrisiko allerede et hett tema i flere NATO-land, blant dem Tyskland og Danmark.

Ikke tema

– Ringte det noen alarmbjeller hos dere på grunn av dette?

– Vi er i dialog med både Danmark og Tyskland. Vi har et sanitetssjefsforum i NATO. Dette har ikke vært reist som et tema. Vi reagerte på Mågerø i 2003. Det var et tiltak for å berolige de som tjenestegjør der, sier Rosén, og legger til at helseeffekter manifesterer seg gjerne 20-30 år seinere.

– Derfor blir det nye Helseregis-

teret et godt redskap for eventuelt å registrere overhyppighet av kreft blant annet, sier Rosén.

– Men de som ikke tjeneste-

gjør lenger? De er ikke i noe helseregister?

– Det var jo ingen som hadde det på den tida.

39,-
Dagens Sub[®]
Tilbudet gjelder 15 cm Sub[®]

ONSDAG
Steak & Cheese

TORS DAG
Seafood & Crab

FREDAG
Kjøttboller

LØRDAG
Kalkun & Skinke

SØNDAG
Italian B.M.T.[™]

MANDAG
Subway Club[™]

TIRSDAG
Skinke

SUBWAY
eat fresh.[™]

Leder



Dagbladet Grunnlagt 1869 av Hagbard Emanuel Berner
«Uavhengig og riksdekkende organ for frisinnet og framskrittvennlig politikk i nasjonalt, sosialt og økonomisk henseende.»

ANSVARLIG REDAKTØR: **Thor Gjermund Eriksen** tge@dagbladet.no
KULTURREDAKTØR: **Hege Duckert** hdu@dagbladet.no NYHETSREDAKTØR: **Eivind Ljøstad** elj@dagbladet.no
POLITISK REDAKTØR: **Marie Simonsen** msi@dagbladet.no PRODUKSJONSREDAKTØR: **Lars Helle** lahe@dagbladet.no
UTVIKLINGSREDAKTØR: **Gunnar Bleness** gbl@dagbladet.no ADM. DIREKTØR: **Anders Skogvold** ask@dagbladet.no

LEDER

De farlige radarene

Den kalde krigen kaster fortsatt lange skygger inn i det norske forsvaret. Dagbladet har de siste ukene avslørt at tusenvis av soldater siden 1950-tallet har vært utsatt for strålingsfare fra radar. Påfallende mange som har jobbet med radar i Luftforsvaret har fått kreft og mange har dødd. I Forsvaret snakkes det om «radarenker» og «radarangst». Men det er innad. Utad har det vært taust.

Forsvarssjefen ble varslet om mistenkelige kreftdødsfall på Luftforsvarets radar på Mågerø for to år siden. Et befal meldte fra om at halvparten av hans nærmeste kolleger hadde dødd av kreft i løpet av bare to år. I en rekke NATO-land pågikk kreftundersøkelser av radarpersonell. Likevel ble det ikke slått alarm i Norge. Det ble bare foretatt noen målinger, og Kreftregisteret informerte om at radar ikke utgjør noen kreftfare.

Etter Dagbladets avsløringer er muren av taushet endelig brutt. Stadig flere radarofre står fram med sine oppsiktsvekkende og tragiske historier, og vi har fått høre beskrivelser av en arbeidsdag der rikets sikkerhet gikk foran liv og helse. Historiene har ikke tidligere kommet fram på grunn av hemmelighet og taushetsplikt. Hysj-hysj-kulturen fra den kalde krigen synes å ha overlevd i beste velgående inn i moderne tid, og politikere fra de fleste partier er fortsatt tause. Vegringen mot å gripe fatt i en så betent sak for Forsvaret, kan ikke skyldes annet enn politisk feighet. Alle er tjent med at det blir bekreftet eller avkrefte om det er en sammenheng mellom kreft og radarstråling. Det handler om tusenvis av unge menn og kvinner som uvitende kan ha ofret helsen i fredstid for rikets sikkerhet.

Leder for Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité, Ågot Valle (SV), tar til orde for en uavhengig granskingskommisjon. Det er et forslag vi støtter. Ofrene og deres pårørende fortjener visshet og eventuelt erstatning. For samfunnets del er det grunnleggende at man tar ansvar for borgere som tjener landet. Det er for seint å endre historien, men vi kan lære av den.

Oops!

Det er rimelig oppsiktsvekkende når studierektor ved BI-Sandvika, Aage Sending, advarer arbeidsmarkedet mot skolens elever. Og blir beskyldt for brønnpissing av rektor Torger Reve. Årsaken er Sendings anklage om at studentene lener seg på markedskreftene mer enn faglige ferdigheter under eksamen. På skolen avverter studentene etter ferdigløste «caser» for flere tusen kroner. Oppgavene tjener som grunnlagsinformasjon for eksamen som delvis foregår hjemme. Denne form for «case-eksamen» har utløst juks og bedrag, latskap og ikke minst kreativ forretningsførsel på bekostning av mer elementær studieinnsats, kjent som lange dager på lesesalen.

Det er med andre ord vårt moderne presteskap, blårusen, som er avslørt som lettvinde lurendreiere allerede før de slippes løs på samfunnet. Og da foreslår Sending som NHO når grådigheten blir for stor i næringslivet. Innfører et obligatorisk kurs i etikk.

Er de gale – eller bare dumme?



AVSLAPPET: Rosenborgs Nils Skutle er blitt mykere enn sist i sitt syn på meklerhonorarene.



UANSTENDIG: 100 millioner kroner til Rune Hauge er en hånd mot dem som arbeider frivillig innenfor norsk fotball.

Er de gale?



SIGNALER
John Olav Egeland
joe@dagbladet.no

FOTBALLAGENT Rune Hauge fikk hundre millioner blanke kroner for å mekle en avtale mellom Norges Fotballforbund og TV 2. Fotballens tillitsmenn smiler litt brydd av beløpet, men sier det er OK. Vi andre spør: Har de mistet all kontakt med landet de bor i?

INNTIL for to dager siden trodde jeg eiendomsmeklerne var landets mest grådige og upålitelige yrkesgruppe. Det er jo bare de som frekt selger et rivningsobjekt under klisjeen «et hus med sjel». Likevel forlanger de ikke mer enn 2-3 prosent av salgssummen for noen timers arbeid. De mer stillferdige – og avgjort mer profesjonelle – skipsmeklerne har i årevis hatt en fast kommisjon på 1,25 prosent. Selv aksjemeklerne må finansiere BMW-en og de litt for prangende husene og hyttene med en kurtasje som beveger seg helt ned mot 0,1 prosent.

LIKEVEL framstår de som søyler

av moderasjon og anstendighet i forhold til fotballens hovedagent i Norge. Han fikk – uten å be om det – 10 prosent av milliardavtalen han meklet for Fotballforbundet. Det viser i alle fall én ting: Det som kalles profesjonell fotball administreres av landets største amatører. De er også uten politisk gangsyn. I år fordeler Kulturdepartementet 1,2 milliarder av tippemidlene til idrettsformål. I tillegg kommer store tilskudd fra fylker og kommuner. Tror noen det kan fortsette hvis idrettens mest kommersielle forbund lar folk som Rune Hauge bade i penger?

DE TILLITSVALGTE i norsk fotball har en interessant reaksjon når de blir konfrontert med Hauges provisjon. Lederen i Norsk Toppfotball, Olav Boksp, sier til VG at den jobben Hauge har gjort har «kostet ham skjorta». Det klesplagget vil mange like å se. Boksp legger til: «Du skulle sett den staben han (Hauge) hadde i sving som sikkert fakturerte nok av timer.» Jeg kjenner ikke toppfotballens leder og kan ikke vurdere hans holdning til arbeid.

Men for 100 mill. tror jeg en vesentlig del av befolkningen i f.eks. Bangladesh ville jobbet ganske lenge. Helt uten skjorte.

DIREKTØREN i Rosenborg, Nils Skutle, var rasende da Rune Hauge i forrige forhandlingsrunde kammet inn 20 mill. Den gang sa han: «Det må aldri skje igjen.» Nå er Skutle mer avslappet enn et dovedyr. Han viser til avtalens bonusbestemmelser og sier om Hauge: «Lucky him.» Hauge flirer frekt tilbake: «Jeg går i balanse.» Klarere kan ikke den såkalte tidsånden oppsummeres. I dette landet er vi i ferd med å erstatte relasjoner med transaksjoner.

MANDAG STO jeg i en litt bortgjemt kiosk på Nadderud og solgte is, brus, sjokolade og pølser mens Stabæk banket Skeid 4-0. Det kalles kioskvakt. En nokså gjerrig prosent av omsetningen går til aktiviteten i aldersbestemte lag. I kiosken fikk vi inn 4070 kroner brutto. Tror noen at vi gidder å fortsette med dette hvis blod-sugere som Rune Hauge får velte seg i raske millioner?

DIKTET

Gi meg en vaffel!

Et dikt til vaffelens ære

Kan hende jeg dømmes til bålet en dag
hvem vet med mitt synderregister!
Jeg tilbys helt sikkert et måltid som trøst
mens solen står opp og mitt liv går mot høst
og bålsejefen ordner med kvister.

Jeg ber ikke om å få gå på klosett
og drikke av trøstens karaffel
men roper til vennene og min agent

som venter tålmodig på at jeg blir brent:
Hei! Gi meg for guds skyld en vaffel!
Og om jeg får tilbud om biff på et fat
og dertil en kniv og en gaffel.
Og røyk kanskje også når ilden så smått
tar fatt i mitt knirkende hekseskafott
så roper jeg høylytt: En vaffel!

Vaffel med rømme og syltetøyflom
og ikke et prangende taffel.

En kaffekopp kanskje, det kunne vel smakt
når teppet skal senkes før min siste akt
men først og fremst, venner, en vaffel!

Marit Nerem «Syrlige vers for syndige og snill»
Emilia forlag 2005

Send inn ditt favoriddikt via db.no/litteratur innen førstkommande fredag!



Pepciduo virker umiddelbart mot halsbrann og hjelper i inntil 12 timer.

Pepciduo er et reseptfritt legemiddel som virker umiddelbart mot halsbrann og sure oppstøt – og hjelper i inntil 12 timer. Tyggetabletten Pepciduo nøytraliserer magesyren hurtig, og kontrollerer syreproduksjonen.

Pepciduo er det eneste reseptfrie legemiddelet som har begge disse virkemåtene i én og samme tablett. Effekten inntreffer allerede idet tablettene er tygget og svelget, og den langvarige virkningen gjør at 1 tablett daglig er tilstrekkelig.



Spør etter Pepciduo neste gang du er på apoteket.

Pepciduo inneholder famotidin, magnesiumhydroksid og kalsiumkarbonat, og brukes ved halsbrann og sure oppstøt. Dersom du fortsatt har de samme plagene etter å ha brukt Pepciduo i 14 dager bør du kontakte lege. Ved graviditet, amming, eller alvorlig nyresvikt, snakk med legen før du benytter Pepciduo. Les pakningsvedlegget før bruk.



Partner for bedre helse

Forsvarssjefen fjerner taushetsplikten



IKKE TAUSHETSPLIKT: – Alle som har noe som kan belyse denne saken, bør komme fram med det, oppfordrer forsvarssjef Sverre Diesen. Foto: Erling Hægeland

Folk kan stå fram

Taushetsplikten gjelder ikke egen helse, fastslår forsvarssjef Sverre Diesen. Alle som har noe å fortelle om radar-saken, må komme fram med det, mener han.

Norges Offisersforbund (NOF) krever nå at Forsvaret setter opp en kontaktelefon som folk kan ringe med sine spørsmål. Offisersforbundet krever også at både de som har jobbet og i dag jobber ved Forsvarets radarstasjoner, får tilbud om en gratis helseundersøkelse.

Dette må gjøres for at Forsvaret skal framstå med nødvendig grad av troverdighet, fastslår nestleder i forbundet, Trond Jørgensen.

– NOF vil på det sterkeste advare mot at den aktuelle sak blir gjort til gjenstand for en teknisk spissfindig debatt rundt prob-

lemstillingen om arbeid i og ved Forsvarets radaranlegg er, eller har vært, helseskadelig. Etter vår mening så skylder vi å undersøke om det kan dokumenteres overhyppighet av krefttilfeller blant personell som enten jobber eller har jobbet ved stasjonene, fastslår Jørgensen.

Han mener dette kan gjøres med relativt enkle midler.

Ikke løftebrudd

Forsvarssjef Sverre Diesen sier ansatte ikke er bundet til taushetsplikt i forhold til å stå fram offentlig med egne helseproblemer. Taushetsplikten gjelder graderte opplysninger om Forsvaret som må holdes unna offentligheten av hensyn til rikets sikkerhet.

– Vi skal gjøre det som står i vår makt for å avdekke helsefarer.

– Alle som har noe som kan belyse denne saken, om det er fakta eller mer personlige forhold som kan bidra til økt innsikt på dette området, bør komme fram med det, oppfordrer forsvarssjefen.

Tirsdag ble det i all hast nedsatt ei gruppe ledet av direktør Ole Harbitz i Statens strålevern, som skal klarlegge eventuelle årsaksammenhenger mellom helse-

FAKTA

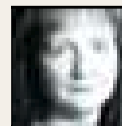
Radarofrene

• Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

• Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.



Frode Nielsen
90 76 06 36
frodenn@dagbladet.no



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

skader og bruk av radarer.

– Dette må ikke ta ti år slik det har gjort med KNM Kvikk-saken. Det har ikke jeg tålmodighet til, sier Barbro-Yvonne Ytterstad.

Frykter

I likhet med en rekke tidligere radarpersonell og pårørende, frykter hun at det ikke kommer noen avklaring rundt radar-usikkerheten på mange år.

– Det spør om vi er her da,



UTÅLMODIG: Radar-enke Barbro-Yvonne Ytterstad fra Narvik. Foto: Frode Nielsen

kommenterer en pensjonert radartekniker tørt til Dagbladet.

Barbro-Yvonne Ytterstad fra Narvik nøler ikke med å kalle seg selv radar-enke, og hun går i bresjen for å danne en støtteforening for radarofre og etterlatte. Hun har selv mistet mannen sin.

Kaptein Bjørn Ytterstad var radartekniker. Han ble bare 41 år.

Etter at hun fortalte sin historie i Dagbladet sist fredag, har telefonen vært rødglødende. Det strømmet på med e-poster.

Telefonen glødet

– Responser har vært enorm, fra kjente og ukjente over hele landet. Det er den samme historien som går igjen, om folk som har jobbet under radar og er døde av kreft. Jeg er blitt oppmuntret til å stå på.

Og det gjør hun. Selv om hun i helga rømte til hytta for å puste ut, ønsker hun at så mange som mulig melder seg.

– Jeg er interessert i å få registrert flest mulig folk. Dette er for stort for meg alene. Jeg må ha noen å delegerer oppgaver til, sier den energiske norsklæreren. Nå drar hun på ferie en liten uke, men hun er klar til å brette opp ermene så snart hun er tilbake.

– Det er bare å ringe eller maile meg. Du skjønner, du går der i din lille verden og grubler på det som har skjedd og hvorfor. Så oppdager du at mange har gjort det samme.



Dagbladet Onsdag 15. juni.



Dagbladet Søndag 19. juni.



Dagbladet Mandag 20. juni.

Stoler ikke på

Jakten på årsaken til at ti offiserer på KNM «Kvikk» fikk barn med misdannelser ble effektivt stoppet av en forskningsrapport. Snart ti år etter har foreldrene ikke fått noe svar.

Kvikk-foreldrenes talsmann Trond Kathenes har selv en sønn født med en skade, Andreas (12). Andre av barna er født med langt større skader. Det er mange familier som sliter tungt, sier talsmannen.

Han frykter at Statens strålevern og Forsvaret skal få utrede den nye radarsaken helt på egen hånd. Samtidig er han kritisk til at årsaksetterforskningen i «Kvikk»-saken ble stoppet så raskt. Særlig når både Statens strålevern og Forsvaret nå innrømmer at de har manglende kunnskaper om mulige langsiktige helsevirkninger av ikke-ioniserende stråling, som fra for eksempel radar og radiosendere.

Han reagerer sterkt på at direktøren for Statens strålevern, Ole Harbitz, før helga uttalte til Dagbladet at det var Strålevernets ansvar å følge med i forskningsutviklingen på ikke-ioniserende stråling. – De innrømmer at de ikke er oppdatert. Har de hatt en slags sovende vakt da, spør Trond Kathenes.

Utenlandsk ekspertise

Både fylkesordfører Helga Pedersen i Finnmark og den kreftrammede radarkapteinen Odd Halvard Hauge har overfor Dagbladet reist tvil om Forsvarets evne til å håndtere en slik sak. Begge har satt fram krav om uavhengig granskning. Trond Kathenes er glad for at lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har varslet en uavhengig granskingskommisjon.

– Det er imidlertid umulig å sette ned en uavhengig kommisjon bestående av norske fagfolk. Til det er miljøet for lite og båndene for tette, sier Kathenes. Han mener eneste mulighet til å få belyst hele saken er for Stortinget å hente inn internasjonal ekspertise i en slik kommisjon.



FØDT MED SKADER: Mange barn av fedrene som tjenestegjorde på KNM «Kvikk» ble født med misdannelser, hjertefeil, hjerneskode, astma og hyperaktivitet.

Foto: Lerdal

– Vi trenger ikke gå lenger enn til Sverige og Danmark for å finne forskere som kan oppetre uavhengig av det norske forskningsmiljøet.

To helt ulike skoler

En rekke norske fysikere og Statens stråleverns egen direktør har innrømmet at det finnes to vitenskapelige «skoler» når det gjelder ikke-ioniserende stråling og mulige helseskader.

– Tradisjonelt har man trodd sterkt at ikke-ioniserende stråling ikke har noen negativ helsemessig effekt. Seinere forskning blant annet på mobiltelefoner og stråling har vist at vitenskapen kanskje har tatt feil, sier fysikeren.

– Det er derfor veldig viktig at Stortinget sørger for og stiller krav til at begge disse «skolene» er med i den uavhengige granskingskommisjonen, sier Trond Kathenes.

Det foregår nå en medisinsk utredning av «Kvikk»-barna, og denne vil danne grunnlag for ut-

betaling av en kompensasjon som foreldrene er lovet fra Generalinspektøren for Marinen. Kathenes er opptatt av dette arbeidet ikke stopper opp eller blir forsinket når Forsvaret nå ser ut til å ha fått en ny liknende sak i fanget. Det har tatt «Kvikk»-foreldrene snart ti år å nå fram i saken.

Samme gamle lekser

Forsvaret og Statens strålevern satte i forrige uke ned ei såkalt kontaktgruppe som skal se på mulige sammenhenger mellom kreft hos ansatte på radaranlegg og strålingen fra radarene.

– De samme folkene møtes og nedsetter ei kontaktgruppe. Det er den samme gamle lekser. Media setter dagsorden og de samme organene som eventuelt har skadeansvaret skal utrede dette selv, det sier talsmannen for «Kvikk»-foreldrene, Trond Kathenes.

Reaksjonene fra Forsvaret og Statens strålevern etter at Dagbladet avslørte radarsaken er ifølge

Kathenes en «blåkopi» fra starten av «Kvikk»-saken. Han har ingen tillit til at Statens strålevern og Forsvaret er i stand til, eller virkelig ønsker, å finne årsakene til misdannelsene hos «Kvikk»-barna eller årsaken til rapporterte krefttilfeller ved Forsvarets radaranlegg.

På begge sider av bordet

Teoriene om mulig sammenheng mellom ikke-ioniserende stråling fra utstyr om bord i KNM «Kvikk» ble raskt stoppet av granskingsrapporten fra Sjøforsvaret. Missiltorpedobåten «Kvikk» var kondemnert, men den spesielle radiosenderen som hadde vært om bord i «Kvikk» var blitt tatt vare på. Den ble satt opp på en tilsvarende båt.

Strålemålingen ble utført av Forsvarets forskningsinstitutt i samarbeid med et britisk firma. Sammen med Statens strålevern kom Sjøforsvaret fram til at strå-

lingen var innenfor og under de gjeldende internasjonale grenseverdier. Tre forskere som var leid inn av Forsvaret fra NTNU kom til samme konklusjon.

– Det var overhodet ingen uavhengig granskning, og her satt folk på begge sider av bordet sier Kathenes. Han viser også til at målingene som ble tatt ikke var reelle.

– De tok målinger av en tusendels effekt og datasimulerte resten. Effekt av for eksempel strålingskollisjoner mellom radar og radiostråler ble overhodet ikke målt, selv om vi tok dette opp en rekke ganger.

– Fagmiljøet er så lite innen stråling at det er vanskelig å finne noen som kan oppetre uavhengig av bånd til enten Forsvaret eller Statens strålevern, sier Kathenes. Blant NTNU-forskerne hadde minst en av dem forskeroppdrag eller ansettelsesforhold i Forsvaret bak seg før «Kvikk»-saken.

Full forvirring om stråleskader ►



Dagbladet Tirsdag 21. juni.



Dagbladet Onsdag 22. juni.



Dagbladet Torsdag 23. juni.

Forsvaret



SLITER: Kvikk-foreldrenes talsmann Trond Kathenes har selv en sønn født med en skade, Andreas (12). - Det er mange familier som sliter tungt, sier han og frykter at Statens strålevern og Forsvaret skal få utrede den nye radarsaken helt på egen hånd. Foto: Oddmund Lunde

FAKTA

Radarofrene

- Det norske forsvaret har siden tidlig på 50-tallet drevet en lang rekke avanserte radarstasjoner over hele landet, i tillegg til radarutstyr på fly og skip. Tidligere og nåværende befal i Luftforsvaret og Marinen har avslørt overfor Dagbladet at det ikke fantes noen sikkerhetsregler knyttet til strålefare for dem som arbeidet på anleggene de første 30 åra.

- Flere kreftrammede befal og pårørende har stått fram i Dagbladet. Ingen slår fast at stråling er årsak, men krever at en mulig sammenheng blir undersøkt. Blant radarbefal har det i årevis vært snakket om mulige sammenhenger mellom krefttilfeller og stråling. Både strålefare fra radioaktive deler i radarene (ioniserende stråling) og selve radarstrålene (ikke-ioniserende stråling) kan ha ført til kreft og andre sykdommer hos norske soldater og befal.

- Også sivilbefolkning i nærheten av meget kraftige militære anlegg har mistanker om sammenheng mellom radarstråler og sykdom.

- I en serie artikler har Dagbladet avslørt at verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre har reagert på at radaransatte har slått alarm og stilt spørsmål. En strøm av pårørende og befal har kontaktet Dagbladet for å fortelle at spørsmål de har hatt rundt sikkerhet og ikke minst sykdomstilfeller og dødsfall blant kollegaer aldri er blitt besvart.

- Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité Ågot Valle har allerede varslet at det etter Dagbladets avsløringer vil bli satt ned en uavhengig granskingskommisjon.

- Både Forsvaret og Statens strålevern innrømmer at de ikke er oppdatert på kunnskap rundt eventuelle helsefarer ved ikke-ioniserende stråling fra så sterke strålekluder som radaranlegg.



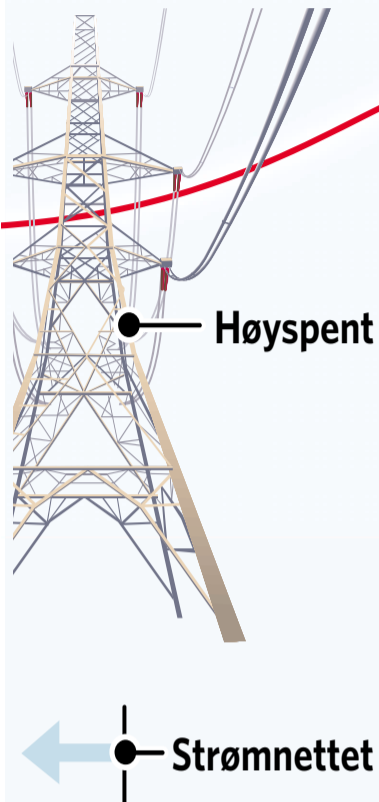
Frode Nielsen
90 76 06 36
frodni@dagbladet



Tone Vassbø
90 84 16 82
tva@dagbladet.no

Slik blir du bestrålt

Ekstremt-lavfrekvent



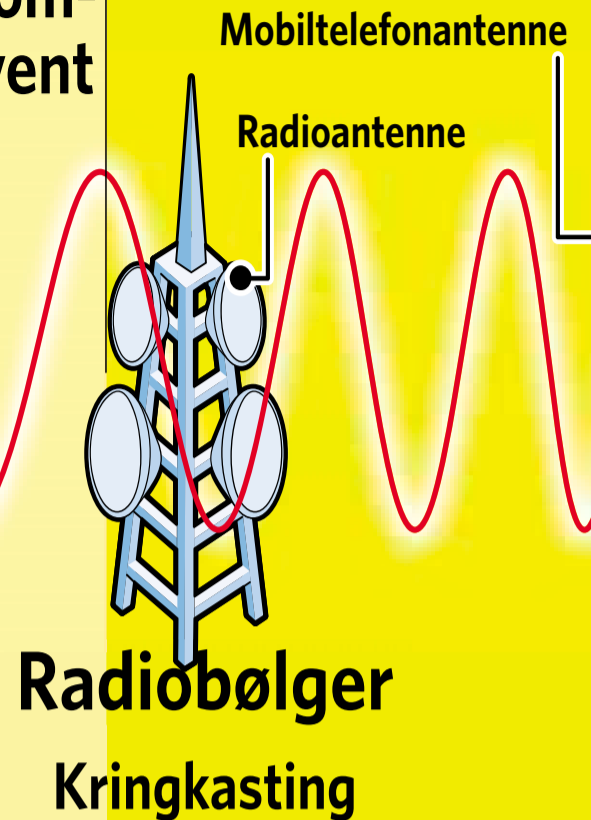
- Slik ligger radarstråler på «strålespekteret». Fra UV og mot høyre er det påvist klare helseskader. Flere norske forskere bekrefter at det finnes to «religioner» blant forskere som er interessert i radiofrekvente bølger (ikke-ioniserende stråling) som blant annet radarbølger. Uenigheten står om hvorvidt strålene er helsefarlige eller ikke.
- De to ulike gruppene står steilt imot hverandre, men samtidig brukes det minimalt med forskningsmidler på dette i Norge. Sterke militære radarstasjoner har siden 1950-tallet vært de største potensielle strålekildene i Norge. En lang rekke radarbefal har bekreftet overfor Dagbladet at det var stor stråle-

Lavfrekvent

lekkasje (sidelobes) fra disse under «den kalde krigen» og liten kunnskap om strålesikkerhet.

- Dagens store moderne militære radarstasjoner har annen teknologi, og blir nå også overvåket av Statens strålevern blant annet.

Mellomfrekvent



20©05 Dagbladet GRAFIKK

STRÅLE-INFO: Verdens helseorganisasjon har opprettet en egen database over forskning på elektromagnetisk stråling av ulik type. Her er internett

Full forvirring

Mange norske forskere hevder hardnakket at det ikke kan bevises helsemessige skader fra ikke-ioniserende stråling, men utenlandske forskningsrapporter viser et bredt spekter av sykdommer.

Det er full vitenskapelig forvirring i norske forskningsmiljøer når det gjelder mulige alvorlige helsemessige konsekvenser av ikke-ioniserende stråling fra sterke strålekilder som radar, radio- og TV master, mobiltelefonmaster og høyspentledninger.

Statens strålevern har hittil forholdt seg til gjeldende internasjonale normer for såkalte grenseverdier. Internasjonalt har flere forskere, blant annet Dr. Richard A. Albanese ved US Air Force Research Laboratory, hevdet at disse grenseverdiene ikke er fundert på god nok medisinsk forskning.

«Kvikk»-saken lagt død

I mangel av restriktive retningslinjer og pålegg fra Statens strålevern har flere andre instanser sett seg nødt til å innføre egen forsiktingsregler. I oktober 1990 formulerte Helsedirektoratet sin varsomhetsstrategi i et brev til Oslo kommune. I brevet het det at usikkerheten rundt mulige helseeffekter var så stor at kraftlinjer ikke bør legges i nærheten av boligområder.

Strålevernet har seinere utarbeidet liknende anbefalinger.

I forbindelse med saken knyttet til KNM «Kvikk» var Sjøforsvaret, Statens strålevern og ei forskergruppe på NTNU raskt ute med å konkludere at det var ingen påviselig sammenheng mellom ikke-ioniserende stråling om bord og de ti barna født med misdannelser av «Kvikk»-fedre. Da den vitenskapelige undersøkelsen rundt «Kvikk» ble gjort, var det ingen fokus på for eksempel «bølge-kollisjoner» mellom ulike strålekilder om bord. Til tross for at befalet krevde at dette ble gjort.

– Slike «bølge-kollisjoner» kan ha skapt et helt annet strålemiljø om bord enn det undersøkelsen viste, forteller en norsk fysiker til Dagbladet.

Ikke-dødelige våpen

– Vi ba om at det ble testet, men fikk beskjed at den type stråling kunne de ikke utsette forskerne for. Vi tilbød oss å stille opp frivillig, men fikk likevel nei. Hvis det er helt ufarlig, hvorfor ville de ikke gjøre det, spør Trond Kathenes, talsmann for «Kvikk»-foreldrene.

«Vi ba om at det ble testet, men fikk beskjed at den type stråling kunne de ikke utsette forskerne for. Vi tilbød oss å stille opp frivillig, men fikk likevel nei.»

Trond Kathenes, talsmann for «Kvikk»-foreldrene

Da «Kvikk»-saken kom opp i Norge, hadde det amerikanske forsvaret arbeidet i et tiår med forsøk på å utvikle såkalte ikke-dødelige våpen. Noen av disse våpnene er basert på det som forenklet kan kalles konsentrerte radarstråler. I 1996 ble det såkalte «Joint Non Lethal Weapons Directorate» etablert for å introdusere ikke-dødelige våpen raskere til krigsbruk – våpenprogrammet sto ved et veiskille, som det heter i en rapport fra «Naval Studies Board». Våpenprogrammet base- res blant annet på ikke-ioniserende stråler som med varmeeffekt kan stoppe soldater eller «brenne opp» viktige deler av fiendens materiell.

Russiske forskere påviste allerede på 70-tallet en effekt av radarstråler som de kalte «mikrobølgesyken». Forskningen var basert på undersøkelser av personell som hadde arbeidet med radar siden starten på 50-tallet. Forskningsresultatene er ikke anerkjent i deler av den vestlige verden.

Symptomer på «mikrobølgesyken» skal være hodepine,

kvalme, depresjon, forvirring, magesmerter, svimmelhet, hårtap, spontan abort m.m. Langtidseffekter som ble nevnt var sterilitet, hjerteproblemer, svulster, åre-relaterte sykdommer, misdannelser og en rekke ulike krefttyper. Dagbladet har snakket med en rekke norske fysikere, og de avviser alle «mikrobølgesyken» som et vitenskapelig bevist fenomen.

Forskning på Kjeller

Radar sender ut ikke-ioniserende stråling i form av elektromagnetiske pulser. Fra Forsvarets forskningsinstitutt på Kjeller får Dagbladet bekreftet at det har vært forsket på beskyttelse av materiell mot slike elektromagnetiske pulser siden tidlig på 60-tallet. Både innenfor Forsvar og telekom har slik forskning vært aktuell.

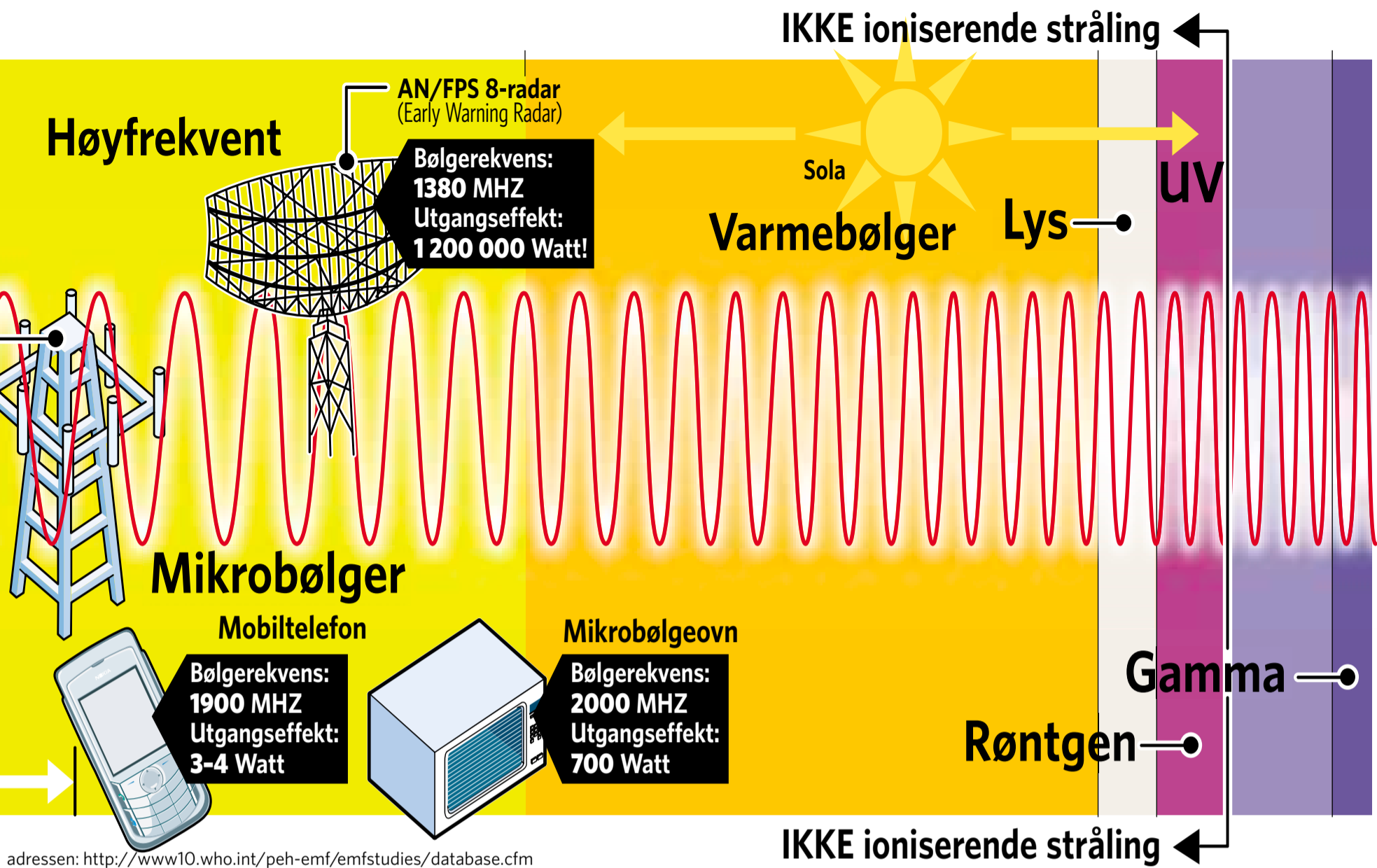
– Det er forholdsvis enkelt å beskytte datamaskiner eller annet materiell mot slike pulser, forteller kjernefysiker Steinar Høybråten ved Forsvarets forskningsinstitutt. Han legger til at det så vidt

ham bekjent aldri har vært forsket på beskyttelse av mennesker fra pulser med ikke-ioniserende stråling.

– Vi kan ikke bevise at det er ufarlig, men fra Forsvarets forskningsinstitutt har vi ikke hatt fokus på denne problemstillingen, sier Høybråten.

Mange rapporter

Det finnes større forskningsprosjekt i en rekke land som konkluderer med helseskadelige effekter av ikke-ioniserende stråling. De fleste av disse rapportene er svært omdiskuterte i fysikermiljøer. Forskerne er enige om at selv svake slike stråler kan gi en biologisk effekt på menneskekroppen. Uenigheten hersker rundt om dette er helsefarlig eller ikke. En rapport om radar og kreft fra 1999 forteller om en undersøkelse av polsk militært personell eksponert for radarstråler. Konklusjonen er at tilfeller av ulike typer kreft er signifikant høyere i alle aldersgrupper. En israelsk undersøkelse fra 2000 viser samme økte kreftrisiko når det gjelder militært personell.



m helseskader



KREVER SVAR: Kaptein Odd Halvard Hauge har kreft. I likhet med en rekke andre tidligere radar-teknikere i forsvaret tror han stråling på jobben kan være en årsak. Under arbeid på NIKE-radarer på Trøgstad Batteri ble han daglig truffet av radarstråler under arbeid tett ved selve radarhodet. Foto: Ole C.H. Thomassen

Sju av 11 fikk kreft

Redningssskøyta «Sjøfareren» var



SPESIALOPPDRAG: Redningssskøyta «Sjøfareren» var på langvarige spesialoppdrag i nordområdene i begynnelsen av 1970-åra. På den tida var det montert en ekstra stor radar om bord. Foto: Trond Abrahamsen,

Loggbøkene er sporløst borte

De var elleve om bord på RS «Sjøfareren» i 1970-åra. Sju fikk kreft. Fem er døde. Redningssskøyta loggbøker kunne muligens kastet lys over kreftgåten. Men bøkene er søkk vekk.

EGERSUND/TANANGER (Dagbladet): I vår mistet Einar Kvalsund den femte av sine tidligere arbeidskamerater. Georg Nordskog ble bare 54 år. Var det den unormalt store radaren om bord – montert for spesialoppdrag – som gjorde at så uhyggelig mange av mannskapet på «Sjøfareren» ble kreftsyke? Tidligere ansatte og etterlatte vil ha svar.

Den mistenkelige opphopingen av krefttilfeller, særlig mage- og nyrekreft, er nå til vurdering hos sakkyndig kreftlege Dagfinn Øgreid ved Universitetssykehuset i Rogaland.

Tidligere mannskap og etterlatte har søkt advokathjelp med tanke på erstatning.

Krever granskning

Så lenge han klarte jaktet nå avdøde Georg Nordskog i inn- og utland på opplysninger om selve radaren.

Han besøkte blant annet radarfabrikanten Kelvin Hughes i England. Redningsselskapet fikk via Nordskog papirer på en radar fra denne fabrikanten som ifølge maritim sjef Svein Jarle Hambre, kan ha vært den som var montert i «Sjøfareren».

– Sikker kan vi ikke være. Papirene fra den gang er borte, sier Hambre.

«Sjøfareren» var i 70-åra stasjo-

nert i Egersund. Radaren ble montert lokalt av båtetelektronikkfirmaet Robertson, men heller ikke der er det svar å hente. Radaren ble fjernet i 1978.

Pårørende krever nå at et offentlig granskingsutvalg ser på sammenhengen mellom kreft og radar generelt, og ikke bare i Forsvaret som Dagbladet tidligere har omtalt.

I 1970-åra bodde og jobbet mannskapet i ni måneder om bord på den 92 fot lange redningssskøyta.

De hadde tre måneder fri, men dro med redningssskøyta på spesialtokt til Svalbard og Jan Mayen for å tjene litt ekstra. På disse langturene gikk den kraftige radaren konstant over hodene deres.

I ettertid har mannskapet fortalt at de var skeptiske til bruken av radaren, først og fremst fordi den under bruk ga en høyfrekvent lyd i hele båten. Bysse, spisesalong og salong lå alle midt i skøyta, under radaren. Selve radaren var koblet til en sendeboks inne i styrehuset, like over en hvilebenk.

Syke samtidig

Det var da tre av det tidligere mannskapet fikk påvist kreft samme året (2002), at flere begynte å ane uråd. Mistanken falt på radaren.

– Radaren var stor i forhold til det som var brukt på den tida. Georg Nordskog satte i gang arbeidet med å finne mer informasjon om radaren. Han var i kontakt med England for å prøve å finne ut hvilken type antenne og omformer det

FAKTA

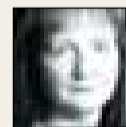
Radarofrene

● Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling.

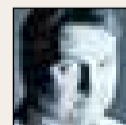
● Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

● Siden 1950-åra og den kalde krigen er tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.

Tips oss!



Tone Vassbø
90841682
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90760636
frodenn@dagbladet.no

var. Ingen kan svare på dette eksakt. Vi finner ikke papirer fra da radaren ble montert i Egersund, og har vært på Redningsselskapets museum for å lete etter gamle dagbøker. Men bøkene for de aktuelle åra er vekk, forteller Einar Kvalsund til Dagbladet.

– Vi har funnet dagbøker fra 1978 og fram til 1995 på museet, men da var radaren tatt på land, legger han til.

Sjøl fikk Kvalsund nyrekreft. Fra desember 1971 til 1974 var han matros og kokk om bord på «Sjøfareren». Han kom tilbake til Redningsselskapet i 1995 og jobbet der til 2003. Pensjonisten tar seg gjerne vikarjobber hos sin gamle arbeidsgiver, og er stadig på farten langs kysten av Sørvestlandet.

Spiontokt-rykter

RS «Sjøfareren» ble bygd og sjøsatt i 1968. Einar Kvalsund mener den kraftige radaren ble montert om



MISTENKELIG: Den svære radaren redningssskøyta hadde, må være årsak bord trolig vinteren 1972 og tatt vekk i 1978.

To somrer – i 1972 og 1973 – var han med på tokt til Jan Mayen og Svalbard. Kvalsund er skeptisk til spekulasjonene om at redningssskøyta var ute på spiontokt for Forsvaret under den kalde krigen.

– Jeg tror ikke disse turene var etterretning. Vi hadde geologer, marinbiologer og forskere fra Norsk Polarinstittutt om bord. Vi var sikkert 30 mann på overfarten til Svalbard, forteller Kvalsund.

«Sjøfareren» bisto blant annet med kartoppmåling for Norges Geografiske Oppmåling, nå Statens kartverk.

– Vi kjørte rundt og loddet. Ra-

daren gikk hele tida. Vi besøkte også russiske Barentsburg, sier Kvalsund.

Tidligere generalsekretær i redningsselskapet, Jahn Christian Ydalus, er sikker på at de mange krefttilfellene om bord godt kan ha sammenheng med stråling.

– Det var veldig trangt om bord, og dermed var det ikke lange avstander til verken radarhodet eller senderen.

Ydalus har ingen forklaring på hvorfor loggbøkene til skøyta er borte for akkurat disse åra.

– Vi hadde verftsopphold i Kristiansund, og det hendte jo at ting som ble båret på land, ble kastet og ikke lagt tilbake.

«Radaren var stor i forhold til det som var brukt på den tida.» **Einar Kvalsund, sjømann**

ft – fem er døde

på spesialtokt med superradar



en til at hele sju av mannskapet på elleve fikk kreft, tror Einar Kvalsund. Den erfarne sjømannen har i sommer tatt seg vikarjobb om bord på RS «Nils C.P. Aure». Foto: Helle Aasand

- «Sjøfareren» var ikke på etterretningsoppdrag

Tidligere generalsekretær i redningsselskapet, Jahn Christian Ydalus, avviser blankt at RS «Sjøfareren» hadde oppdrag for militær etterretningstjeneste i den aktuelle perioden.

Ydalus var assisterende maritim sjef da «Sjøfareren» fikk montert den omtalte radaren i 1971. Dette var en forholdsvis stor radartype med ti cm bølgelengde. Tidligere hadde skøyta hatt en radar med tre

cm bølgelengde. Radaren sto på skøyta til 1978 da den ble byttet ut med en mindre radar.

«Sjøfareren» gikk om sommeren i tidsrommet 1971 til 1978 i området rundt Jan Mayen og Svalbard, bekrefter Ydalus.

– Ærlig talt, det er helt utelukket at skøyta i denne perioden ble brukt til etterretningsformål. Vi har overhodet ikke hatt noe med Forsvaret å gjøre i denne perioden. Dette var en helt vanlig sivil radar montert i Egersund, og hadde ingenting med Forsvaret å gjøre, sier

Ydalus, som har 36 års fartstid bak seg i Redningsselskapet.

Han bekrefter at «Sjøfareren» seinere i en periode var utleid til Kystvakten og i den forbindelse var malt grå.

Dette skjedde, ifølge Ydalus, først på slutten av 1980-tallet.

Gode inntekter

Ydalus bekrefter at skøyta tidvis hadde med seg forskere fra Norsk Polarinstittutt og Norges Geografiske Oppmåling.

– Dette var helt vanlig og ga oss

gode inntekter i sommermånedene, forteller Ydalus.

Mannskap som var om bord i perioden bekrefter at det blant annet ble brukt ulike typer landmålerutstyr.

Forsvarets etterretningstjeneste avkrefter overfor Dagbladet at «Sjøfareren» ble brukt i etterretningsøyemed i åra 1971 til 1978 i områdene rundt Svalbard og Jan Mayen.

Dekkoperasjon

Dagbladet er kjent med at Forsva-

rets etterretningstjeneste ved tidligere anledninger har brukt vitenskapelige ekspedisjoner utsendt av Norges Geografiske Oppmåling (nå Statens kartverk) som dekke for etterretningsoperasjoner.

Blant annet ble avlyttinger av sovjetisk ishavsmarine, fly og annet samband testet i Finnmark i et etterretningsprogram med kodenavn TORHEL etter krigen.

Dette ble kamuflert som en ekspedisjon utsendt fra Norges Geografiske Oppmåling for å gjøre ionosfæriske målinger.

Enkene vil ha svar

Etterlatte og tidligere radarpersonell ved Forsvarets radaranlegg er i full sving med å danne støttegruppe.



Tone Vassbø
90841682
tva@dagbladet.no



Frode Nielsen
90760636
froden@dagbladet.no

Samtidig har Forsvaret nå opprettet en kontakttelefon for personell som kan ha vært utsatt for radarstråling.

Kontakttelefonen kommer etter påtrykk fra blant andre Norges Offisersforbund.

Fredag hadde støttegruppa sitt første møte. Arbeidsoppgaver er allerede fordelt. Barbro-Yvonne Ytterstad fra Narvik nøler ikke med å kalle seg selv radarenke. Hun har gått i bresjen for å danne støtteforeningen for radarofre og etterlatte. Selv mistet hun mannen sin, kaptein og radartechniker Bjørn Ytterstad, i en alder av 41 år.

Etter at hun fortalte sin historie i Dagbladet for to uker siden, var telefonen rødglødende. Det har strømmet på med e-poster.

Vil ha svar

Med seg i møterommet hos Befalets Fellesorganisasjon (BFO) har hun blant andre Rigmor Fridheim og Merete Vinkenes. De er begge enker etter radartechnikere på Mågerø-stasjonen på Tjøme. Men nene deres var to av tre radartechnikere som alle døde av kreft i løpet av bare ett år. Enkene vil ha svar på om mennene døde på grunn av stråling fra radaren. Da stasjonssjefen på Mågerø nylig uttalte til Tønsbergs Blad at det



I ARBEID: - Vi vil ha svar på om jobben kan ha hatt noe å si for kreftsykdommen, krever støttegruppa. Morgan Thomassen, Barbro-Yvonne Ytterstad, Paul Thode, Gerd Holt, Rigmor Fridheim og Merete Vinkenes.

Foto: Rune Myhre

FAKTA

Radarofrene

● Dagbladet har avslørt at flere radaroperatører i Luftforsvaret har fått kreft som kan skyldes radarstråling. Verken Forsvaret, Statens strålevern eller andre kan svare på om radarstråling er helsefarlig.

● Siden 1950-åra og den kalde krigen har tusenvis av soldater blitt utsatt for strålingsfare fra radar. Mange er døde eller syke av kreft. Dette har utløst en strøm av erstatningskrav i flere NATO-land.

ikke var frykt for kreft på stasjonen, reagerte enkene sterkt. Det var sårt.

- Vi vil ha svar på om jobben kan ha hatt noe å si for kreftsykdommen.

Må kartlegge

Paul Thode fra Holmestrand, Gerd Holt fra Grimstad og Morgan Thomassen fra Fjerdingby støtter fullt opp om initiativet. De står klare til å brette opp ermene for om nødvendig å legge press på de ansvarlige myndigheter. Først går de i gang med det møysom-

melige arbeidet med å kartlegge situasjonen.

- Derfor må vi oppfordre alle som har jobbet med radar, om å ta kontakt med en av oss, sier Ytterstad.

Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk (NMP) har ifølge mil.no opprettet en kontakttelefon, som alle kan ringe til som er usikre på om de har vært utsatt for stråling fra Forsvarets radaranlegg.

Poliklinikken har fått henvendelser fra bekymret personell etter Dagbladets artikler de siste par ukene. Militærmedisinsk utdannings- og kompetansesenter, en del av Forsvarets sanitet, har satt ned et utvalg med spesialister for å utrede saken.

I mellomtida vil NMP notere ned navn og telefonnummer,

fødselsnummer, adresse og våpengerin på alle som ønsker oppfølging etter å ha tatt kontakt med poliklinikken.

BFO-støtte

Leder for Befalets Fellesorganisasjon Didrik Coucheron er glad for det engasjementet støttegruppa viser.

- Vi lover å stille opp så langt vi kan i en arbeidsfase. Dette er et viktig initiativ. Vi må ta denne

engstelsen folk føler på alvor. Det er ikke sikkert at vi finner noen årsakssammenheng, men vi er nødt til å ta bekymringene alvorlig, sier Coucheron.

Barbro-Yvonne Ytterstad blir oppfordret til å stå på, og det gjør hun.

- Respsjonen har vært enorm. Jeg er interessert i å få registrert flest mulig folk. Dette er for stort for meg alene. Jeg må ha noen å delegerer oppgaver til.

«Vi vil ha svar på om jobben kan ha hatt noe å si for kreftsykdommen.»

Rigmor Fridheim og Merete Vinkenes, radarenker

FOTOVIDEO

Norges ledende fotohus



Sommerens fotogadget

1.750,-

Anb. pris 1.990,-

Amitech traveldisk 40GB

www.fotovideo.no

Fotovideo i Møllergata 9, Oslo eller Nygaten 9 i Bergen


» Tøm ditt minnekort direkte i denne bærbare harddisken, som tar 8 forskjellige typer minnekort. Nå slipper du å gå tom for minne! Finnes også i 60GB og 100GB

VINN 150.000,-

GJETT "LYDEN AV NØRGE"

HVERDAGER KL 09.00 - 11.00





LYDEN DU IKKE VIL GÅ GLIPP AV

Kreftsyk oberstløytnant kritisk til Forsvarets Frykter stråling

FAKTA

Stråleofrene

- I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.
- Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.
- Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har slått fast at det må nedsettes en granskingskomisjon.



Dagbladet 15. juni 2005.



Dagbladet 19. juni 2005.

Siden 50-tallet har Forsvaret plassert radarer tett på befolkningen flere steder i landet, uten hensyn til eventuell helsefare. Oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth, som selv har fått kreft, er kritisk til at mange stasjoner med gammel teknologi fortsatt er i drift.



Frode Nielsen
frodend@dagbladet.no



Tone Vassbø
tva@dagbladet.no

Oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth kjemper en daglig kamp mot kreften. Livet hans har hengt i en tynn tråd i ni år. Den tidligere radaroffiseren fikk kreftdiagnosen da han var kongens adjutant, etter mange år i operativ radartjeneste.

Han er kritisk til at gammel og til dels utdatert radarteknologi i mange år er blitt holdt i gang tett opptil sivilbefolkning.

Problemet med utilsiktede strålelekkasjer, såkalte side lobes, var og er mye større med de eldre radarmodellene.

– Dagens siloradarer av typen Sindre II har ny, digital teknologi og er plassert langt fra sivil bebyggelse. Det er langt verre med de gamle radarer som har stått nært folk i år etter år, noen er fortsatt i drift. Som i Kongsvinger, Vardø, Honningsvåg og Mågerø. Dette er radarer som på grunn av pengemangel ikke er blitt byttet ut, men bare er blitt flikket på. Levetida for disse gamle anleggene er blitt forlenget og forlenget. Vi har holdt liv i disse radarer altfor lenge. Jeg tror det er her man finner synderen, sier Kjeldseth.

Han sikter til radarer av typen AN/FPS-88 og AN/FPS-110, samt enda eldre modeller som nå er tatt ut av bruk.

Oberstløytnanten har selv bakgrunn som sjef for Luftforsvarets Kontroll- og varslingsskole. Kontroll og varsling er forsvarsheten som driver disse anleggene. Kjell Olav Kjeldseth er i dag hovedlærer ved Forsvarets høyskole.

Staten har ansvar

– Jeg er ikke ute etter å stoppe radartjenesten, men staten har et ansvar når det er en sannsynlighet for

at sykdomstilfeller kan skyldes radarstråler, sier Kjeldseth.

Han mener staten må påta seg et objektivt ansvar for å yte yrkesskadeerstatninger i de saken der personell har fått kreft eller andre sykdommer som med sannsynlighet kan tilskrives til strålepåvirkning i arbeidsdagen.

– Jeg stoler på at dette nå tas alvorlig. Når forsvarssjefen sier at han skal gjøre det som står i hans makt for å utrede saken, stoler jeg på ham. Jeg kjenner Sverre Diesen, jeg kjenner Rosen, sjefen for Forsvarets Sanitet og jeg kjenner Ole Harbitz, lederen av Statens strålevern. De er skikkelige folk, og kommer til å gjøre jobben sin. Det de finner ut, kommer de til å legge fram, sier oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth.

Akkurat som offiserer Dagbladet har snakket med tidligere, bekrefter også Kjeldseth at

radarstråler og mulige helsefare ikke var tema blant dem som arbeidet på radarer.

– Jeg kjenner jo til at noen av de gamle Starfighter-pilotene døde av kreft. De satt jo med radarer mellom beina i flyet. Jeg tror også at flymedisinsk avdeling har gjort noen undersøkelser her, men resultatene har jeg aldri sett eller hørt noe om.

Fikk «strålekreft»

Kreftdiagnosen non-Hodgkins lymfom kom som lyn fra klar himmel for ni år siden. Denne krefttypen er blant annet på USAs liste over kreft som kan komme av strålepåvirkning. Etter 16 år i operativ radarrelatert tjeneste var oberstløytnanten tildelt tjenesten som kongens adjutant fra Luftforsvaret.

Det siste året av tjenesten hos kongen ble annerledes enn det den unge oberstløytnanten hadde tenkt seg.

«Jeg kjempet meg opp igjen av sykesenga i tide til å kunne være på slottsbalkongen 17. mai.»



PÅ SKAUGUM: Oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth (til venstre) kjempet seg opp etter kreftbehandlingen, og fikk med seg 17. mai-feiringen i 1997 som kongens adjutant.

Foto: Scanpix

FAKTA

Stråling

• Det fins både naturlige og menneskeskapt strålekilder rundt oss alle i hverdagen. Det er kjent at ioniserende stråling (som f.eks. røntgenstråler) kan skade cellelev raskt.

• Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeffekt, og i store doser.

• Stadig flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser.

– I 1996 sprakk blindtarmen, og legene oppdaget lymfekreften under blindtarmoperasjonen. Jeg kjempet meg opp igjen av sykesenga i tide til å kunne være på slottsbalkongen 17. mai 1997. Det var veldig viktig for meg, men jeg sto der uten hår og var fortsatt ganske syk, forteller oberstløytnanten.

Jobbet i radarstrålen

Legene var klare på at denne krefttypen ikke hadde noe med livsstil å gjøre. Medisinsk er ikke årsakene klarlagt. Enkelte yrker virker mer utsatt, og legene viste til at blant annet sprøytelakkere kunne være en gruppe. Det er også funnet noe vitenskapelig støtte for sammenheng mellom elektromagnetiske felt og denne kreftformen.

Legene ba ham tenke noen år tilbake for å vurdere om han hadde vært spesielt utsatt for noen ytre påvirkning.

– For meg var det radarstråler som var det spesielle. Like før jeg begynte i adjutant-tjenesten, var jeg i fire år leder av Kontroll- og Varslingsskolen på Kongsvinger. Der hadde jeg kontor som lå rett i radarstrålen. De tre åra før det var jeg flygende mannskap på NATOs AWACS-fly. Disse flyene har en stor radar på toppen av flykroppen som stråler rett ned. Jeg fløy 2000 timer med disse. Det skal være en viss sikkerhet med såkalte faradaysbur (strålestengsel), men vi vet jo at alle radarer har lekkasje, såkalte side lobes. Før det var jeg blant annet stasjonert på radarstasjonen i Vardø, forteller Kjeldseth.



STATEN HAR ANSVAR: Oberstløytnant Kjeldseth skyldes radarstråler, har staten et

Kjell Olav Kjeldseth ble frisk av operasjoner og cellegiftbehandling i 1998. Fire år seinere ble han igjen rammet av en enda hissigere type av non-Hodgkins lymfom.

Enmillionmannen

– Dette var så usedvanlig sjeldent at jeg av legene på Radiumhospitalet bare ble kalt enmillionmannen (sjansen for å rammes slik er én av en million). Han har vært gjennom en lang rekke operasjoner, og både han og familien har hatt det tøft de siste åra.

– Jeg har vært i jobb så mye som mulig, og arbeider fortsatt full tid på Forsvarets høyskole på Akershus festning.

– Familien og personalet på Ra-

gamle radarstasjoner en i boligstrøk



nant Kjell Olav Kjeldseth har arbeidet med radar i Luftforsvaret i 16 år. Han har kjempet mot egen alvorlig kreftsykdom i ni år. – Når det er sannsynlighet for at sykdomstilfeller kan
ansvar. Foto: Ole C.H. Thomassen

diumhospitalet har holdt meg i live. Samtidig har Forsvaret vært en fantastisk arbeidsgiver i denne tunge tida. Mine sjef, også på generals nivå, har engasjert seg, og ikke minst støttet min familie, sier Kjeldseth.

Han går nå til ukentlige kontroller på Radiumhospitalet, og må ha intravenøs næring hver dag.

– Jeg har godt humør og er generelt en blid kar, og det hjelper jo mye, sier han.

Han er glad for å kunne jobbe for fullt, når helsa tillater det.

– Jeg er bare 52 og har åtte år igjen til pensjonsalderen. Jeg vil jo stå tjenesten ut, sier Kjell Olav Kjeldseth.

Offisersforbundet skuffet over Forsvaret



SANNHETSJEGERE: Barbro Yvonne Ytterstad og Paul Thode jakter på sannheten om radarstråling og kreft. Egil André Aas i Offisersforbundet stiller sitt nettverk til rådighet. Foto: Kristin Svorte

Forsvaret har hittil ikke håndtert strålingssaken godt nok, mener Norges Offisersforbund.

Forbundet krevde strakstiltak, men ble skuffet.

Ett av kravene som Offisersforbundet framsatte for forsvarsledelsen før sommeren, er at personell som har jobbet eller jobber ved Forsvarets radarstasjoner skal få tilbud om gratis helsesjekk.

Så langt har ingenting skjedd.

Offisersforbundet og Befalets Fellesorganisasjon følger nøye med på hva som skjer etter at den såkalte kontaktgruppa ledet av Statens strålevern ble etablert i juni.

– Hva slags mandat har gruppa egentlig? Her er mange ubesvarte spørsmål, fastslår sekretariatsleder Egil André Aas i Norges Offisersforbund (NOF).

Aas stilte i går opp på stiftelsesmøtet til en interessegruppe som akter å være en pådriver for å belyse mulig sammenheng mellom radarstråling og kreft. Med i gruppa er tidligere radarpersonell, etterlatte og andre med interesse for saken.

– Vi ønsker en granskning, og vi vil be om å få være representert i den omtalte kontaktgruppa, sier initiativtaker Barbro Ytterstad.

● Immunforsvaret svekkes ● Hjerneceller dør ● DNA-et endres

- Svak stråling kan gi skader



GRANSKINGSKOMMISSJON: Professor i medisinsk radiologi Bertil Persson har avslørt alvorlige helsekonsekvenser av svake, ikke-ioniserende stråler. Her er han ved et forsøksbur laget for å etterlikne forskjellige strålingsforhold. Foto: Frode Nielsen

Professor i medisinsk strålefysikk Bertil Persson advarer mot selv svake mikrobølgestråler.

Stråler og deres biologiske effekt på mennesker har vært professor Bertil Perssons hovedfokus siden 1963. Sammen med ei gruppe andre medisinske spesialister har han forsket på negative helseeffekter av ikke-ioniserende stråling. Han mener vi er i ferd med å drukne i et hav av mikrobølger, uten å ane helsekonsekvensen.

– Jo flere ulike strålekilder som finnes, desto mer komplisert blir det å kartlegge situasjonen.

– Vi vet heller ikke noe om de biologiske effektene ved en kombinasjon av ulike moduleringer og bærefrekvenser, sier professor

Persson, som har vært professor i medisinsk strålefysikk i 25 år.

– Verre enn vi trodde

Han mener at teamet i Lund er blant de ledende i verden på forskning knyttet til behandling av svulster og strålebehandling.

– Vi begynte av nysgjerrighet, for å studere effekten av mikrobølger på hjernen. Når vi analyserte våre resultater, satt vi bare og sa «nej, nej – det här är inte bra alls». Det var verre enn vi trodde. Men jeg vil ikke være den som står uten å ha gjort noe, når man om 20–30 år spør seg «hvorfor sa de ikke noe om farene!» – selv om myndighetene ikke bevilger penger til dette. Vi har derfor fortsatt.

– Selv om neste rapport ennå ikke er klar, kan jeg si at denne gangen blir resultatene enda mer oppsiktsvekkende, forteller Persson til Dagbladet. Ikke-ioniserende mikrobølge-

stråler fra bl.a. radaranlegg, mikrobølgeovner, mobiltelefoner, antenner, høyspentledninger og mulige helseskader har vært et brennhett forskertema i årtier.

«Varsomhetsstrategi»

Fortsatt er status fra norske myndigheter at det ikke finnes gode nok bevis for farene, så lenge strålingen er under grenseverdiene satt av Den internasjonale kommisjonen for beskyttelse mot ikke-ioniserende stråling. «Dette er en usikkerhet som vi må leve med, inntil ny forskning eventuelt gir en avklaring,» heter det i et hefte fra Statens strålevern.

Samtidig anbefales det en «varsomhetsstrategi» når det gjelder utbygging av kraftlinjer og bruk av mobiltelefoner.

– Det tyngste strålemedisinske fagmiljøet i Norge, institutt for strålebiologi ved Radiumhospitalet, har ikke fått tilgang til midler

for å forske på dette, sier Persson.

Ved Universitetssykehuset i Lund i Sverige har forskere arbeidet siden 1988 med studier av biologiske effekter fra ikke-ioniserende stråling, særlig med fokus på stråling fra mobiltelefoner. Dette er inspirert av tidligere forskning (bl.a. fra Oskar & Hawkins 1977 og Shivers R.R. 1987) på mulige helseskader fra radarstråler og mikrobølgeovner.

– Myndighetene og Statens Strålskydd i Sverige mener at vi ser spøkelseser ved høylys dag. Effekten er imidlertid statistisk bevist, og resultatene ser du med det blotte øye. Du trenger ikke engang mikroskop, sier Persson.

Skader hos rotter

– Det var slett ikke disse resultatene vi håpet på. Tidligere har man trodd at bare sterk stråling, der det skjer en oppvarming, var skadelig. Vi gjorde forsøk med

FAKTA

Stråleofrene

● I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.

● Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.

● Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har slått fast at det må nedsettes en granskingskommisjon.

Ikke-ioniserende stråling

● Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser.

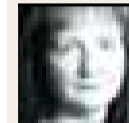
● Stadig flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser.



TIPS OSS

Frode Nielsen

froden@dagbladet.no
Tlf 90760636

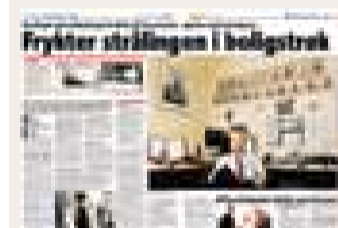


Tone Vassbø

tva@dagbladet.no
Tlf 90841682



Dagbladet 15. juni.



Dagbladet i går.

«Dette er en usikkerhet som vi må leve med.»

Statens strålevern, i et strålevernshette

«Statens Strålskydd i Sverige mener at vi ser spøkelseser ved høylys dag. Effekten er imidlertid statistisk bevist.»

Bertil Persson, professor i medisinsk strålefysikk

«I dagens samfunn er det mikrobølgestråling og elektromagnetiske felt overalt, gjennom mobiltelefoner, baseantennener, trådløse telefoner og mikrobølgeovner.»

Igor Belyaev, strålebiolog

Forskeren Igor Belyaev mener hele generasjoners helse risikeres av stråling fra blant annet mobiltelefoner.

BRATISLAVA (Dagbladet): Forskeren er sterkt kritisk til det han mener er vitenskapelig uforstand i staten.

– I dagens samfunn er det mikrobølgestråling og elektromagnetiske felt overalt, gjennom mobiltelefoner, baseantennener, trådløse telefoner og mikrobølgeovner. Det hjelper ikke å bare studere sykdomsbilder for vi utsettes alle for stråling av forskjellige kilder. Det er svært vanskelig å finne kontrollgrupper som ikke er utsatt for stråling. Det må gjøres mer laboratorieforskning av strålenes effekt på



BEKYMRET: Igor Belyaev og Eva Markova. Foto: Frode Nielsen

GIR STRÅLER: Også kraftlinjer gir såkalt ikke-ioniserende stråling. Stadig flere forskningsrapporter viser til mulige helseskader selv med lave doser.

Aldri tatt med i ekspertgrupper



- VET LITE: Dag Rune Olsen, professor.

Norges ledende strålebiolog, professor Dag Rune Olsen, ser ingen grunn til å tvile på Igor Belyaevs forskning.

– Jeg kjenner forskningen og resultatene til Belyaev godt. Hans forskning er publisert i internasjonalt anerkjente vitenskapstidsskrifter

etter kritisk gjennomgang av andre forskere, sier professor Dag Rune Olsen ved Radiumhospitalet.

– Belyaevs resultater tyder på at ikke-ioniserende stråling kan medføre endring i cellenes kromosomer. Om dette leder til medisinske konsekvenser, slik som kreft, vet vi fortsatt for lite om. Vi har omfattende kunnskap om bio-

- Generasjoner er i strålefare

menneskelige celler og kroppen, sier Igor Belyaev.

Alvorlige effekter

Strålebiologen er forsker i toksikologisk genetik ved Universitet i Stockholm. Sammen med andre svenske forskere og den slovakiske molekylærbiologen Eva Markova er han i ferd med å publisere en rapport som viser alvorlige negative effekter på blodceller av ikke-termisk mikrobølgestråling. Dagbladet møter de to på Kreftforskningsinstituttet i Bratislava.

- Du kan velge å røyke, du kan velge å arbeide på en radarstasjon, men du kan i dag ikke velge selv om du vil utsette deg for ikke-ioniserende stråling. Du vet ikke hvor strålingen er, du vet ikke om den er farlig og du kan ikke protestere, sier Igor Belyaev og Eva Markova.

- Statlige myndigheter som strålelivet og enkelte forskere engasjert av industrien lager rapporter som fokuserer på at negativ effekt ikke er bevist, og at det må forskes mer først. Samtidig er ikke industri og stat interessert i å finansiere denne forskningen i stor nok grad. Da vil det jo aldri komme noe riktig svar før det er for seint, mener forskerne.

- Det finnes mye forskning på radarstråler og helseskader for militært personell, samt forskning på ikke-termiske effekter av mikrobølger på ulike nivåer særlig i Russland. I Norge bør man vurdere å se om ikke blant annet russisk forskning er kommet mye lenger enn vestlig forskning på dette området, sier forskerne.

- Status nå er at man i Norge langsomt vil oppdage de samme tingene, som russisk forsk-

ning har avslørt for lenge siden, sier strålebiolog Igor Belyaev.

Han har forsket på ikke-termiske effekter av elektromagnetiske felt i 20 år. Han har doktorgrad i strålebiologi, genetik og er i tillegg diplomingeniør i strålefysikk fra russiske universitet.

Vent-og-se-holdning

I Norge har staten ved flere anledninger utredet mulige negative helseeffekter av ikke-ioniserende stråling, uten at nye grenseverdier er satt eller tung forskning igangsatt. I Sverige har Vetenskapsrådet og en statlig ekspertgruppe kommet til den samme offentlige vent-og-se-holdning som i Norge, mener Igor Belyaev.

Igor Belyaev skrev i vår et langt brev til den svenske riksdagen og en rekke sentrale ministre. Der kom han med en sterk advarsel

mot å basere politiske vedtak på det han mener er mangelfulle stråle-utredninger fra Vetenskapsrådet og Statens Strålskydd. Han fikk aldri noe svar.

Forskeren har fått nei på alle sine søknader om forskningsmidler rundt helseeffekter av mobiltelefonmikrobølger i Sverige.

- Pengene forsvinner

- Jeg vet ikke årsaken, men kanskje koster det å følge sin vitenskapelige overbevisning. Når de ikke liker resultatene forsvinner pengene, sier Belyaev.

Denne akademiske skjebnen er han ikke alene om. Professor Bertil Persson ved Universitetssykehuset i Lund bekrefter at forskere som leverer resultater med negative helseeffekter av ikke-ioniserende stråling risikerer å bli frosset ut.

logiske effekter av ioniserende stråling, men fortsatt vet vi nok for lite om effektene av ikke-ioniserende stråling. Vi antar at en eventuell helserisiko avhenger av i hvor stor grad vi er eksponert for slik stråling, mener Olsen.

Han er leder for den strålebiologiske forskningen ved Radiumhospitalet og representerer derfor

det eneste aktive forskningsmiljøet i Norge som har spisskompetanse på biologiske effekter av stråling.

Likevel er kreftforskningsmiljøet aldri blitt tatt med i ekspertgrupper helsemyndighetene har nedsatt for å utrede mulige negative helseeffekter av stråling fra blant annet radar, mobiltelefon og kraftlinjer.

- Selv i Kvikk-saken i 1996 kom det ingen forespørsel, etter konsultasjon med blant annet Statens strålevern valgte Forsvaret å gi utredningsoppgaven til fysikkingeniørmiljøet på NTNU, sier Olsen.

- Når eventuelle helsemessige effekter av slik stråling skal utredes er det naturlig at strålebiologisk kompetanse hentes inn.

- I stedet for å avvente forskningsresultater, kunne vi ønske at helsemyndighetene inntok en mer aktiv rolle og inviterte til forskning på helsemessige effekter av ikke-ioniserende stråling, mener Olsen.

I tillegg til kompetanse i strålebiologi og kreftbiologi er epidemiologisk kreftforskning avgjørende, sier Olsen.

FAKTA

Stråleofrene

- I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.
- Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.
- Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har slått fast at det må nedsettes en granskingskomisjon.

Ikke-ioniserende stråling

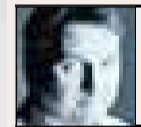
Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, (m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser. Flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser.

Strålesykdommer

Symptomer: Hodepine, søvnløshet, trøtthet, irritasjon, mangel på appetitt, konsentrasjonsvansker, hukommelsestap, depresjon, følelsesmessige problemer.

Sykdommer: Allergier, kreft, sterilitet, genetiske sykdommer og nevrologiske sykdommer.

● Basert på ulike publiserte forskningsrapporter fra en rekke land, mener Igor Belyaev det er klare tegn på at et bredt spekter av symptomer og sykdommer i noen tilfeller kan være forårsaket av såkalte mikrobølgestråler.



TIPS OSS

Frode Nielsen

froden@dagbladet.no



Tone Vassbø

tva@dagbladet.no



Dagbladet 15. august.

- Kreftregisteret representerer en nasjonal ressurs i denne sammenhengen, også Nasjonalt Kunnskapscenter for helsetjenesten innehar viktig kompetanse, sier professoren.

I MORGEN: Statens strålevern: «Folk flest trenger ikke bekymre seg»

● Strålebiolog Igor Belyaev ved Universitetet i Stockholm advarer i et brev til den svenske Riksdagen mot det han mener er mangelfulle utredninger fra Statens Strålskyddsinstitut. Statlige myndigheter har levert tilsvarende utredninger i Norge, med mange av de samme konklusjonene.

«Det er ikke grunn bekymring for folk

Merete Hannevik i Statens strålevern bruker ørepropp til mobilen og liker ikke at datteren lader telefonen ved siden av hodeputa. Men hun mener folk flest ikke trenger bekymre seg over stråling.

En rekke internasjonalt anerkjente strålebiologer er kritiske til hvordan statlige utredninger foregår når det gjelder mulige negative helseeffekter av svak stråling fra radarer, mobiltelefoner, baseantennener og kraftlinjer. Alle ekspertene er enige om at det er helsefarlig når man er svært nær og utsettes for stråling over lang tid.

Striden står nå om det er farlig også når strålingen er svak.

Professor i medisinsk strålefyssikk Bertil Persson ved Universitetet i Lund i Sverige sa i Dagbladet 16. august: «Det er bedre for myndighetene å stikke hodet inn i en busk og ikke satse på forskning. Da slipper man å få et kostbart svar.»

– Er det sånn det er, seksjonssjef Merete Hannevik?

– Jeg blir litt sint og litt lei meg når jeg hører sånt. Vår oppgave er å drive strålevern. Vi skal finne ut hva som er risikofyllt, men vi må også ha skikkelig dokumentasjon.

– Vi mener også at det kreves mer forskning, men det ligger ikke i vårt mandat å bestemme det. Det er myndighetenes plikt å være litt kyniske. Vi har en pott med penger som vi må få mest og best helse ut av. Det er samfunnsøkonomene som setter agendaen, sier hun.

– Det er ikke grunnlag for bekymring for folk flest i vår normale strålingshverdag, fastslår Hannevik.

- Kappløp

Hun mener en samlet vurdering av tilgjengelig litteratur på området knyttet til svak ikke-ioniserende stråling tilsier lav risiko, om noen, for Norges befolkning.

Hanneviks kollega i Strålevernet, overlege dr.med. Tore Tynes, mener det er vanskelig å holde tritt med ny teknologi.

– Vi er med i et kappløp med stadig ny teknologi. Vi setter i gang forskning på en ting, men før vi er ferdige, er det kommet for eksempel nye mobiltelefon-systemer, dermed må vi begynne på nytt, sier han.

– Alle vil ha den nye teknologi-



«Det er greit at det er gjort rotteforsøk med mobilstråler, men

- LAV RISIKO: Stadig flere forskere advarer mot stråling fra kilder som mobiltelefoner, baseantennener og høyspentlinjer. Merete Hannevik og Tore

en, men ikke en eventuell risiko. Når det ikke er tid til å forske, hva er vår rolle da? spør Tynes.

Hannevik og Tynes påpeker derfor viktigheten av forskning og utredninger også framover.

Uklar helsekonsekvens

Enkelte forskere og miljøforkjempere i inn- og utland frykter at vi alle er i ferd med å drukne i et hav av mikrobølger, uten å ane helsekonsekvensen.

– Dette er Norges skjulte miljø-

bombe nummer en. Jeg stoler overhodet ikke på Statens strålevern her, sier Kurt Oddekav i Norges Miljøvernforbund.

Tore Tynes er svært kritisk til dette og mange av rapportene som hevder å påvise helsefare. – Da jeg begynte å se på eventuelle sammenhenger mellom høyspentlinjer og kreft for mange år siden, var jeg bekymret. Etter å ha studert dette lenge er jeg ikke det lenger, bortsett fra når det gjelder barn og leukemi sier Tynes.

Han tok selv doktorgrad med et

forskningsarbeid som viste at det ikke finnes sammenheng mellom kraftlinjer og kreft.

En engelsk forskergruppe la i juni i år fram en rapport som viste forhøyet andel av barneleukemi inntil 200 meter fra høyspentlinjer.

– De forskerne er selv usikre på sine egne resultater av denne undersøkelsen, sier Tynes.

Han mener forskningsrapporter fra blant annet Israel, Polen og Sverige som mener å påvise sammenheng mellom kreft og radar-

stråler, ikke holder vitenskapelige mål. Tynes er også kritisk til russisk forskning som mener å påvise sammenheng mellom blant annet mobiltelefoner og negative helseeffekter.

– Professor Bertil Persson, som Dagbladet skrev om tidligere i uka, er kontroversiell også i Sverige, mener Tynes, uten å utdype dette nærmere.

Han mener forskere som Persson figurerer ofte i media, og undres om motivet mest er å sikre seg selv forskningsmidler.

● Belyaev er sterkt kritisk til at de sterkeste fagmiljøene på strålemedisin ikke blir tatt med på råd. – Hele generasjoners helse risikeres, sier stråleeksperten.

lag for flest. >>

Merete Hannevik, Statens strålevern



Dagbladet i går. Igor Belyaev er ferdig med å publisere en rapport som viser alvorlige negative effekter på blodceller av ikke-termisk mikrobølgestråling.

FAKTA

Stråleofrene

- I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.
- Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.
- Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har slått fast at det må nedsettes en granskingskomisjon.

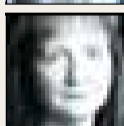
Ikke-ioniserende stråling

Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, (m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser. Flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser.

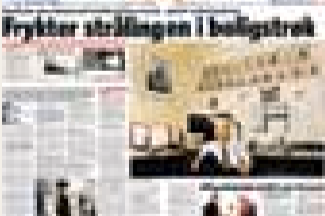


TIPS OSS

Frode Nielsen
frodni@dagbladet.no



Tone Vassbø
tva@dagbladet.no



Dagbladet 15. august. Oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth, som selv har fått kreft, er kritisk til at mange radarstasjoner med gammel teknologi fortsatt er i drift.

rapporter hevder noe annet, viser en samlet vurdering av forskningen at helserisikoen fra svake stråler er meget lav, sier de to.

– Tar dere noen forholdsregler med tanke på stråling?

– Jeg bruker ørepropp til mobilen. Jeg liker heller ikke at datteren min har laderen til mobiltelefonen sin i en kontakt like ved deputa, sier Hannevik.

– Jeg er oppmerksom på problemstillingen, men vet ikke hvor bevisst jeg er. Vi vet jo at siste vers ikke er skrevet her, sier Tynes.



hva betyr det for mennesker? >>

Tore Tynes, Statens strålevern

Tynes ved Statens strålevern sår tvil om dette. Foto: Robert S. Eik

– Det er greit at det er gjort rotteforsøk med mobilstråler, men hva betyr det for mennesker? spør Tore Tynes.

– Ufarlig med forbehold

En rapport fra ei ekspertgruppe på oppdrag fra Helsedepartementet i 2003 konkluderte at det ikke er forbundet med helsefare å bruke mobiltelefoner eller å oppholde seg i nærheten av basestasjoner. Dette gjelder kreft, effekter på fruktbarhet og avkom.

Utvalget kunne likevel ikke

helt utelukke at enkelte helseeffekter kunne forekomme, og skriver at «dette skyldes at kunnskapen på enkelte områder fortsatt er mangelfull, og at mobiltelefoner først i seinere år har fått allmenn utbredelse».

Både Hannevik og Tynes satt i denne ekspertgruppa. De to har deltatt i flere statlige utredninger av spørsmål knyttet til mikrobølgestråling og elektromagnetiske felt.

– Publikums bekymring må tas på alvor; til tross for at enkelte

Krever bedre kjemikalietesting

Miljøpartiet De Grønne mener at myndighetene må innføre omfattende kjemikalietesting for å hindre at mennesker og dyr utsettes for skadelige miljøgifter.

Bakgrunnen for utspillet er en artikkel i Aftenposten hvor det framgår at det er påvist en ny type miljøgift i blodet til gravide fra Norge og Russland.

Miljøpartiet De Grønne mener utbredelsen av de skadelige stoffene må ha vært kjent i fagmiljøet i lengre tid.

– Stadig vekk avdekkes det at

tilsynelatende uskyldige kjemikalier i virkeligheten er helseskadelige miljøgifter med uante skadevirkninger. Ofte tar det svært lang tid fra en oppdager stoffenes negative egenskaper, til det innføres bruksrestriksjoner eller forbud, sier partiets førstekandidat i Rogaland, Mats Indrefjord Høllesli.

Partiet ønsker at man innfører en ny linje, der føre-var-prinsippet spiller en viktigere rolle. Forslaget vil innebære at det kan ta flere år før nyutviklede kjemikalier kommer på markedet. (ANB)

Verdens minste 3G-mobil.



Du gjenkjenner sikkert Samsung Z500 på formen. At mobilen nå rommer 50MB internminne og de aller nyeste 3G-funksjonene, høres nesten usannsynlig ut. Gjør opptak og send filmsnutter, koble opp videosamtale og utnytt de finessene som ligger i fremtidens mobiltelefoni. Endelig i lommeformat. www.samsung.no

Andre funksjoner: Bluetooth, Outlook-synkronisering, e-post, ekstern plass for minnekort.



I8

Gåten «Sjøfareren»

Redningsskøyta «Sjøfareren» seilte for å redde liv. I dag hviler en mørk skygge over storkrysserens minne. Over halvparten av mannskapet fikk kreft.

Innhold

4 **Goddag:** Aslak «Alis» Hartberg

13 **Meninger:** Broilerpolitikere

15 **Rønnaug Jarlsbo:** Gutteleken er over

16 **Intervjuet:** Hanne Andrea Kraugerud

38 **Religion:** Munker i Sri Lanka

49 **Øyeblikket:** Eugene W. Smith

50 **Kulturen:** Mosaikk

56 **Sex:** Når lysten forsvinner

73 **Spor:** Thomas Hylland Eriksen

74 **Det beste jeg vet:** Syltetøy

78 **Robinson & Fredag:** Statholdergaarden

81 **Hvordan i all verden:** Blåbær

83 **Tegneserie:** Nemi

87 **Kryssord:** Rolf Hansen



28

Kvinneliv

NRK-programleder Marte Spurkland har møtt 25 eldre kvinner og laget en dannelsesreise i kvinneliv.



32

Flopper og topper

Mediene lager helter, river dem ned og bygger dem opp igjen. Det fikk John Carew merke.



44

Healerhjelp

Da Dennis Storhøi møtte veggene, var det en healer som fikk ham opp på beina igjen.

Coverfoto: Agnete Brun



62

Lykke

Hva er egentlig denne deilige følelsen? Wenche Foss og andre kjente mennesker gjør et forsøk på å forklare.



68

Mote

Noen vesker har plass til hele livet ditt.

Merket for God Design
En utmerkelse fra Norsk Designråd

ANSVARLIG REDAKTØR THOR GJERMUND ERIKSEN. REDAKTØR FOR MAGASINET JANE THRONDSSEN.
POSTADRESSE Pb. 1184 SENTRUM, 0107 OSLO. TELEFON 22 31 08 24. TELEFAKS 22 31 05 22.
E-POST magasinet@dagbladet.no. LESERBREV respons@dagbladet.no.
Magasinet har ikke ansvar for ubestilt materiale.

DEN KALDE KRIGEN

TEKST: FRODE NIELSEN OG TONE VASSBØ
FOTO: SCANPIX, ERLING HÆGELAND, AGNETE BRUN OG PRIVAT

Ensom på havet: Ombord på redningskøyta «Sjøfareren» lurte elleve menn døden i nådeløse vannmasser. Siden har sju av dem fått kreft.

Midt i den kalde krigens frontlinje seiler redningskøyta «Sjøfareren» på spes

MYSTERIET «S



Vil ha svar: I mange år ventet Sølvi Karin Nordskag på land, mens mannen Georg var på sjøen. Nå har hun mistet ham for alltid, men har aldri fått svar på kreftgåten.

«Georg var overbevist om at krefttilfellene skyldtes den kraftige radaren som i flere å

► **MENNENE PÅ «SJØFAREREN»** seilte for å redde liv. Når havet tok andre båter, trosset redningsskøyta stormkastene for å bringe skipbrudne sjøfolk trygt på land. I dag hviler en mørk skygge over storkrysserens minne. Mannskapets skjebne er en gåte. Sju av elleve har fått kreft. Tilfeldigheter, eller skjedde det noe på «Sjøfareren» som selv i dag er så hemmelig at ingen vil si sannheten? Var det en sammenheng mellom forsvar, etterretning, den kalde krigen, og «Sjøfarerens» mange spesialoppdrag?

21. DESEMBER 1968. «Ditt navn skal være Sjøfareren. Hell og lykke følge deg». På årets mørkeste dag knuser champagneflaska mot skipsbaugen. Det er sludd og dårlig sikt på Honnørbygga i Oslo, men ordene fra forsvarsjefen om redningsselskapets ideelle målsetting varmer godt i kulda. Drømmen om en storkrysser er blitt virkelighet. Stadig flere oppdrag til arktiske utposter krever et større fartøy. Påtroppende

generalsekretær Leif R. Lund smiler fornøyd. Med «Sjøfareren» som flaggskip får den tidligere sjefen for sjøkrigsskolen styringen over en imponerende flåte.

20 ÅR GAMMEL kommer Frøya-gutten Georg Nordskag til Egersund og «Sjøfareren». Den eventyrlystne sjømannen mønstrer på som froskemann og maskinassistent. Året er 1970. Oljeeventyrets første kapitler er i ferd med å skrives i Nordsjøen. I Barentshavet herjer den kalde krigen. Praten går om spionskip og observasjoner av fremmede ubåter.

Georg er én av elleve menn som i 70-åra står på døgnnet rundt langs norskekysten. Sammen lurer de døden i de nådeløse vannmassene. Hjemme venter ektefellene og håper på det beste. Bortsett fra en måned fri i året, er «Sjøfareren» arbeidsplassen. De redder liv i vinterhalvåret. Om sommeren, når det er roligere, bruker Staten dem til andre oppdrag.

I dag er de bare fem igjen av mannskapet. Sju fikk

kreft. Seks av dem er døde. Sykdommen kom snikende på de trauste redningsmennene, en etter en.

I ET HJEMMEKOSELIG rødmalt hus på Eigerøy i Egersund prøver Sølvi Karin Nordskag og yngstedatteren på 18 år å forsone seg med at ektemannen og faren er borte.

– «Nå må dere komme dere inn for å sjekke dere alle sammen,» sa Georg til de andre i gjengen. Sjøl gikk han lenge med kreften før den ble oppdaget. Den spredte seg fra nyrene til skjelettet og spiste det opp.

Sølvi rister på hodet. Tilværelsen ble snudd opp ned da Georg ble syk av kreft for tre år siden. I vår døde hardhausen, 54 år gammel.

De siste månedene var et kappløp med tida. Georg ville vite hvorfor han ble syk. Da kroppen ikke orket mer, lå han på sofaen og ringte. Han jaktet på enhver ledetråd som kunne oppklare kreftmysteriet på «Sjø-



Døde: Georg Nordskog døde i vår etter å ha kjempet mot kreften i nesten tre år. Dette bildet er fra Dagbladets møte med ham i desember i fjor.



På Hopen: «Sjøfareren» seilte til både Jan Mayen og Svalbard. Her er Georg Nordskog på Hopen.

r var om bord på 'Sjøfareren'.»

Sølvi Karin Nordskog, enke

fareren». Han bodde nærmest i kjellerstua. Da slapp han å gå i trapper, for hver bevegelse var blitt en stor prøvelse. Her kom de gamle arbeidskameratene på besøk. Her grublet de og dro fram minner fra et strabasiosøst, men givende liv på sjøen.

– «Jeg vet ikke hvor mange liv jeg har reddet. Jeg har nok plukket opp minst hundre mann fra havet,» sa Georg før han døde. Men han rakk ikke å løse kreftgåten. Georg mente at hvis han kunne finne en sammenheng, kunne andre bli advart, forteller Sølvi.

– Han var i kontakt med Tyskland og Danmark på Internett. Georg var overbevist om at krefttilfellene skyldtes den kraftige radaren som i flere år var om bord på «Sjøfareren».

Den omstridte radaren med ti fots antenne ble satt på redningskrysseren i 1971, før skøyta skulle på tokt til Jan Mayen, og fjernet i 1978.

SØLVI HUSKER GODT vårdagen i 2002 da mistanken om

en årsakssammenheng meldte seg for første gang:

De er i Bergen i begravelse. Gjengen fra «Sjøfareren» blir stadig mindre.

– Han var den tredje vi mistet. Vi setter oss i bilen, og jeg sier: «Her må det være noe spinn hakkende galt».

Det går bare noen måneder til de får neste sjokk. I september samme år får Georg bekreftet at han har fått kreft.

Mot juletid får to til av det gamle mannskapet diagnosen. Einar Kvalsund er den ene. Svulst i ei nyre, er beskjeden han får. Så begynner den lange ventetida. Etter fire måneder i angst blir Einar endelig operert. Nyren må fjernes. Svulsten er blitt for stor.

EINAR KVALSUND (62) og kona Marit har benket seg rundt kaffebordet til Sølvi. De er ofte på besøk. Sølvi og Marit er begge Egersund-jenter som forelsket seg i staute karer som kom seilende fra Nordvestlandet.

Nå hoper spørsmålene seg opp. De fleste blir hengende i lufta.

– Jeg klarte ikke følge Georg i svingene. Han jobbet så hardt for å komme til bunns i denne saken.

Einar blir blank i øynene. Han og Marit savner deres gode venn og nabo på Eigerøy. De har opplevd mye sammen, på godt og vondt. Einar innrømmer at de hadde noen harde diskusjoner om radaren, han og Georg. Selv trodde han ikke at det var strålingen fra radaren som gjorde dem syke, ikke i begynnelsen. Piggene kom ut så fort noen av de andre begynte med den slags spekulasjoner.

– Jeg var skeptisk fordi jeg mente at kreft er det så mange som får. Men da jeg tenkte etter og begynte å se nærmere på stråling generelt og hvem som var mest rammet, forandret jeg mening. Vi bodde jo med radaren 24 timer i døgnet, sier han.

– Vi må finne ut av dette. Jeg vet jo ikke riktig hvorfor denne spesielle radaren i det hele tatt ble satt om

Redningsselskapets historie: I et kaos av pappesker og gamle klær leter museumsbestyrer Dagfinn Bakka etter noe som kan gi svar på kreftgåten på redningsskøyta «Sjøfareren».





«Jeg vet ikke om det er tilfeldighetene som rår her, men her er det urovekkende mange som har fått kreft.»

Vigdis Stenberg, datter av skipper Bjørn Stenberg på Skomvær II



Samme radar: «Skomvær II» hadde samme radar som «Sjøfareren», og deler av mannskapet på skøyta har også fått kreft.



Ombord: Skipper Bjørn Stenberg og Erik Bye på «Skomvær II».

Å seile for Livet

«... Det tuskes med livet på jorden!
Det legges en kynisk kabal.
'Kom kjøp mine tenkende bomber med
høy-teknologisk moral!
Hva byr du for tanks? for mikrober?
Raketter av siste modell?
Samt giftgass til barn og til bønder.
(De dør snart av sult likevel.)'
Mot dette er ett svar, en gjerning:
Få seilene opp – i tross!
La det bli arv etter oss.
Det står i vårt kjølvanns skumskrift –
har stått der i hundre år:
At noen må seile for livet!
I morgen. I dag. Som igår.»

(Slutten av Erik Byes prolog i anledning Redningselskapets 100-årsjubileum.)

► bord, sier Einar, som understreker at det ikke er Redningselskapet de vil til livs, for det har vært en god arbeidsplass.

REDNINGSELSESKAPETS ledelse er oppsatt på å løse «Sjøfarer»-gåten. Magasinet blir invitert til Horten for selv å jakte på spor. I flere etasjer i et gammelt marinelager ligger selskapets historie i esker og kasser. Bestyrer Dagfinn Bakka er den som har best oversikt over det som er igjen av gammel korrespondanse, årbøker, dagbøker og avisutklipp. Mye er borte, kastet og brent. Bakka gjør sitt beste i jakten på opplysninger som kan kaste lys over kreftgåten.

Arkivene avslører nære bånd mellom Redningselskapet og militæret fra tidlig på 1960-tallet. Flere av de største skøytene gikk sommerstid på langvarige oppdrag for Forsvarets Fellessamband. Radionavigasjonssystemene Loran-C og Decca ble bygget med stor innsats fra mange redningsskøyter. Fiskeflåten hadde stor nytte av utstyret, men hemmelige deler av systemet hadde viktig strategisk betydning. Gjennom flere år gjorde både «Sjøfareren» og Erik Bye-skøyta «Skomvær II» slike oppdrag.

«**SKOMVÆR II**» hadde samme radar som «Sjøfareren», opplyser tidligere generalsekretær Jahn Christian Ydalu i Redningselskapet.

Bjørn Stenberg, som var Skipper på «Skomvær II», døde av nyrekreft bare 62 år gammel. Datteren Vigdis er spesialist i indremedisin på Ringerike sykehus HF og møter kreftsyke pasienter hver dag. Nå vil hun vite om det kan være noen sammenheng mellom ra-

dartypen og opphopingen av krefttilfeller på «Sjøfareren» og «Skomvær II».

– Jeg vet ikke om det er tilfeldighetene som rår her, men det er svært mange om bord som har fått kreft. Begge båtene hadde en sterk radar, og begge skipperne er døde av kreft i nyre og mage. Man skulle tro at de var mest utsatt ettersom de sto i styrhuset, resonnerer Vigdis.

Begge skipperne fikk kreftdiagnosen på 1990-tallet.

Forøvrig forteller Krefregisterets statistikk at bare 10,5 menn av 100 000 innbyggere her i landet får nyrekreft i året.

– Arbeidsmiljøet om bord var tøft og stressende. Skal man skikkelig til bunns i dette, snakker vi om avansert miljømedisin der arbeidsmiljø, statistikk, strålefysikk og medisin hører med, fastslår Vigdis Stenberg, som også har en annen historie å fortelle:

I 1968, da hun var 12 år, fikk hun være med faren på en tur vest for Bergen med «Skomvær II». Oppdragsgiveren var Forsvarets Fellessamband. Oppgaven var arbeid med radiopeilesystemer for navigasjon langs hele kysten, systemer som ble brukt av både sivile og militære.

– En dag fikk jeg plutselig øye på et periskop som stakk opp av havet bak redningsskøyta.

Jeg løp opp i styrhuset til faren min, og like etterpå kom en hel ubåt opp foran redningskrysseren. Det ble diskutert om kystvakta skulle varsles, men jeg husker ikke at dette ble gjort. Vi lå like innenfor norsk territorialgrense. Etter noen minutter forsvant ubåten ut mot internasjonalt farvann.

DET HØRER MED TIL historien om «Sjøfareren» og «Skomvær II» at CIA og Forsvarets Etterretningstjeneste midt på 1960-tallet var fortvilet over å ikke kunne skaffe nok sivile skip til etterretning i Nordsjøen og lengst nord i Barentshavet. Overvåking av russisk ubåttrafikk hadde topp prioritet.

Allerede tre år før «Sjøfareren» var ferdig, var det stor amerikansk militær interesse for krysseren.

– Vi utvekslet ofte informasjon om redningsskøytene våre til redningsselskap fra andre land, så dette er ikke noe rart, sier Jahn Christian Ydalu.

Men den tidligere generalsekretæren i Redningstjenesten kan ikke forklare hvorfor en fysiker som var spesialist på undervannsteknologi og atomubåter i den amerikanske marine, var i flittig kontakt med redningsselskapets konstruktør og tekniske ansvarlige for «Sjøfareren»-prosjektet. Ubåtspesialisten J. Edward Johnston Jr. viste overraskende stor detaljinteresse for den nye skøyta. Han brukte sin privatadresse når han brevvekslet med konstruktøren. Flere av dokumentene var merket slik at de ikke havnet i redningsselskapets vanlige arkiv. Johnston var særlig interessert i alle detaljer rundt kommunikasjonsutstyr, annen elektronikk, skrog og luftesystemer, og besøkte Norge personlig ved minst én anledning. Ville han bygge en kopi av «Sjøfareren» i Norge for å ta med til USA, eller ønsket han å plassere elektronisk utstyr om bord i den «ekte» «Sjøfareren»?

Det er flere bånd mellom Redningselskapet og militære interesser. Gjennom en skipsmekler i Bergen opererte Redningselskapet opp gjennom åra flere værskip i Nordsjøen. Pengeoverføringer fra inn- og ►

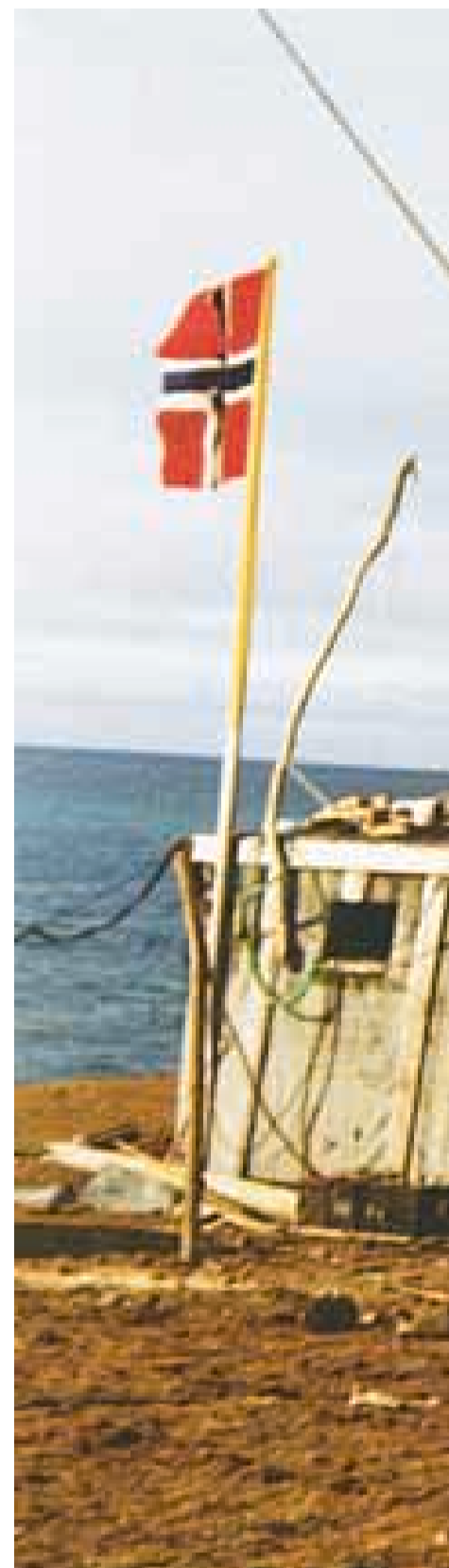


«Fra vi gikk fra Bodø og helt til vi var framme på Svalbard, tok han kontinuerlig papirutskrift av ekkoloddet.»

Arne Vaag om en japansk forsker på spesialoppdrag på «Sjøfareren»



Luktet lunta: Jarl Dyrnes kunne ikke dy seg, men spurte den eldre lugarkameraten rett ut: «Hva er det egentlig du skal opp dit å spionere på?» – I underkøya ble det tyst, flirer Dyrnes i dag.



Kalde naboer: De to løytnantene Jan Erling

«Hvis noen vet noe, men ikke vil si det, er det nesten utilgivelig – når vi nå er

- ▶ utland gikk inn til retningselskapet, som betalte skipsmekleren. En av skøytene i tjenesten var M/S «Eger». I arkivene til Forsvarets Etterretningstjeneste er M/S «Eger» i samme periode listet som etterretningsfartøy betalt av CIA og proppet med utstyr.

I SPISESTUA TIL Jarl Dyrnes høyt over Egersund havn står et halvferdig oljemaleri han arbeider med. Stua er pyntet med bilder av frådende brenninger og flotte skuter.

– Jeg var i lag med åtte mann. Vi er bare to igjen som ikke har fått kreft. Så blir vi møtt av en ekspert fra Strålevernet som sier at dette ikke er noe å bry seg om. Han viser til statistikk!

Den tidligere frokemannen/matrosen på «Sjøfareren» traver fram og tilbake over stuegolvet, tydelig opprørt. 58-åringen fra Smøla var på «Sjøfareren» fra 1971 til 1975.

– Noen vet noe som kan kaste lys over saken. Vi kan ikke gi oss nå. Hvis noen vet noe, men ikke vil si

det, er det nesten utilgivelig – når vi nå er så få igjen.

– Det er ingen som har skyld, ikke som vi vet om, men det minste vi kan forlange er at vi får fram de opplysningene som kan fåes fram. Dagbøkene, for eksempel, de må jo finnes et sted. Skipper Morten Hanssen var nemlig flink til å skrive, og han likte å skrive. Han skrev i dagboka hver dag. Men nå er de vekk. Har de havnet på bålet? Vi hadde planer, Georg og jeg, om å dra ned til Horten og rote i gamle papirer, men vi kom aldri så langt.

Morten Hanssen var en av de første de mistet. Han døde av magekreft 72 år gammel.

JARL DYRNES minnes sommeren 1973.

Skipper Hanssen stikker ut kursen og kaster loss på oppdrag fra Norsk Polarinstitutt. Toktleder er John H. Christensen. Einar Neteland er ansvarlig for det tekniske utstyret. Christensen er opprinnelig ubåtspesialist fra marinen, men er nå hydrograf for Norsk Polarinstitutt. Neteland har også befalsbakgrunn fra

marinen med radar som spesialitet. «Sjøfareren» er leid ut fra mai til september, og hovedoppdraget er tilfeldigvis å kartlegge bunnforholdene i samme områder hvor CIA tror de største hullene i den kalde krigens ubåtbarriere er. De har med fire assistenter. Biologen Arne Vaag, meteorologen Ivar Rendal Kristensen og de to løytnantene Jan Erling Haugland og Bjørn-Sverre Jakobsen fra Luftforsvaret på Andøya.

Matros Jarl Dyrnes er på lugar sammen med en av assistentene. Allerede før avgang fra Bodø, stusser han. Forskningsassistentene på slike turer er som regel unge studenter. Her stiller to karer i 30-åra opp med militære pakksekker. Assistentene Bjørn-Sverre Jakobsen og Jan Erling Haugland virker militære, synes Smøla-gutten. Han kan ikke dy seg, og spør den eldre lugarkameraten Haugland rett ut:

– Hva er det egentlig du skal opp dit å spionere på?»

Det kommer ikke noe svar fra underkøya.

Om bord er også en amerikansk geolog og en ja-



Haugland og Bjørn-Sverre Jakobsen bodde i denne hytta da de ble satt i land på øya Hopen utenfor Svalbard. Teltet til høyre tilhørte et russisk team med peileutstyr.

så få igjen.» Jarl Dyrnes, tidligere mannskap på «Sjøfareren»

pansk forsker. Biologen Arne Vaag legger særlig merke til den japanske forskeren.

– Fra vi gikk fra Bodø og helt til vi var framme på Svalbard, tok han kontinuerlig papirutskrift av ekkoloddet. Han må jo ha kartlagt bunnen på hele turen på den måten, og det var jo litt underlig, sier Vaag i dag.

Amerikanske dokumenter viser at norsk etterretningsvesen også samarbeidet med japansk etterretningsvesen i Barentshavet under den kalde krigen. Nord for Japan og nord for Norge ble de samme hemmelige USA-finansierte etterretningsoperasjonene drevet. Et norsk-japansk samarbeid var derfor naturlig.

Når «Sjøfareren» nærmer seg farvannet mellom Hopen og Tusenøyene møter de stadig russiske spiontrålere som vil studere redningsskøyta på nært hold. Biolog Arne Vaag legger merke til at de to løytnantene og toktlederne med militær bakgrunn er svært opptatt av å studere russerne. Den store spesi-

alradaren går konstant – natt og dag. Det gir en underlig syngende lyd på hele skøyta.

På den øde Lurøya settes Arne Vaag og Ivar Rendal Kristensen i land med en radiopeilesender. Se senere er det de to løytnantenes tur til å baske seg i land på Hopen. Her er det allerede et russisk team med peileutstyr. Russerne rasker sammen utstyret sitt og gjemmer det i et telt når «Sjøfareren» ankrer opp. De to løytnantene ankommer i gummibåt og blir naboer med russerne i seks uker. Jobben er å rigge opp antenner og sette i gang signalet fra den såkalte HIFIX-senderen. Et signal som gir forskerne om bord på «Sjøfareren» nødvendig radiokrysspeiling for å gjøre sjøkartlegging.

I WASHINGTON hadde amerikanerne fra tidlig på 60-tallet fryktet russiske ubåter mer enn noe annet. CIA anbefalte å satse sterkt på å kartlegge bunnforholdene i Barentshavet. I Norge økte Industridepartementet bevilgningene til sjøkartlegging. Dermed ble det

lettere for Norsk Polarinstittutt å få penger til sin virksomhet. Mens Sjøkartverket sleit med gammelt utstyr, fikk Polarinstittuttet tilgang på den beste og mest moderne teknikken for blant annet sjøkartlegging.

– Jeg husker det vekket irritasjon hos folk i Sjøkartverket at vi fikk så bra utstyr, forteller Einar Neteland, som deltok på ti kartleggingstokt for Polarinstittuttet fra 1963 til 1976.

Bortsett fra at de stadig fikk «besøk» av russiske båter og helikoptre som var interessert i utstyret til de norske forskerne, ser ikke Neteland direkte spor av den kalde krigen i det arbeidet han var med på. 71-åringen ser likevel den store strategiske verdien arbeidet hadde den gangen.

– Det kan jo hende de høye herrer hadde noen planer, men det visste jo ikke vi noe om, sier han.

TIDLIGERE LØYTNANT i Luftforsvaret, Bjørn-Sverre Jakobsen sitter i kjellerstua si i Sande i Vestfold. Det er seinsommer 2005 og han rister på hodet over spion- ▶



«Det er vanskelig ikke å føle en viss bitterhet.»

Sølvi Karin Nordskog, enke

Savn og bitterhet: Tilværelsen ble snudd på opp ned for Sølvi da ektemannen, hardhausen Georg, ble syk av kreft for tre år siden. I vår døde han, bare 54 år gammel.

► spekulasjonene.

– Vi dreiv ikke med noe skummelt i det hele tatt. Vi passet bare en HIFIX-slavestasjon og det var det hele, forteller han.

– Jeg hadde i mange år snakket om å reise til Svalbard. Derfor spurte jeg Jan Erling Haugland om han hadde lyst til å være med på ekspedisjon fra juni til september da jeg så Polarinstituttet søkte etter assistenter. Vi fikk permisjon fra Luftforsvaret på Andøya, og slik gikk det til at to løytnanter ble liggende med radiopeileutstyr med russere i telt bare 50 meter lenger bort.

Jakobsen husker godt at russerne snek seg inn i hytta til løytnantene hver gang de gikk tur opp på fjellet.

– Vi så at de sprang inn, trolig for å undersøke utstyret vårt hver eneste gang vi forlot området.

JAN EGIL HAUGLAND, den andre assistenten på Hopen, er ikke like interessert i å snakke verken om turen med «Sjøfareren» eller sin forsvarskarriere.

– Jeg jobbet for Norsk Polarinstitutt. Vi var på en øy, vi satte opp en HIFIX-antenne, det skjedde ikke noe skummelt og noe mer enn det har jeg ikke å tilføye, sier Haugland på telefonen.

Han vil ikke møte Magasinet for å gi noen detaljer verken rundt dette oppdraget for Polarinstituttet eller sin militære løpebane.

– Når sluttet du i Forsvaret?

– Nei, det har du ingenting med. Jeg har ikke jobbet i Forsvaret på over 30 år. Jeg har drevet med alle andre ting, sier 62-åringen.

Andre kilder forteller Magasinet at den unge løytnanten fikk en eventyrlig karriere etter turen med «Sjøfareren». Allerede to år etter var han stasjonssjef for staten i Ny-Ålesund. Deretter ble han major og adjutant for forsvarssjefene Sven Hauge og Fredrik Bull-Hansen, begge tidligere sjefer for etterretningstjenesten. Haugland, som selv hevder han sluttet i Forsvaret tidlig på 1970-tallet, ble ikke offisielt skrevet ut av rollen som major i operativ tjeneste før i 1992. Han dukket opp som både flyplassbygger i Antarktis og Svalbard-sjef for Polarinstituttet. Han gikk Forsvarets Høgskole og var FN-inspektør i både Iran og Irak. Han tilbragte seks år sammen med motstandskjemperne Mujahedin i Afghanistan og har medaljer fra både US Army og Mujahedin.

SØLVI KARIN NORDSKAG kjenner verken Haugland eller de andre som var med på «Sjøfarerens» sommeroppdrag. Hennes Georg er borte, og hjemme på Eigerøy sliter Sølvi med uvissheten. Var Georg og de andre redningsmennene på Sjøfareren med på noe de ikke visste om? Sølvi kjenner at slike tanker gjør sorgen om mulig enda tyngre å bære.

– Det er vanskelig ikke å føle en viss bitterhet, sier hun stille. ●

froden@dagbladet.no

tva@dagbladet.no

Kilder: «Strengt Hemmelig», «UnderSeaWarfare», «Norsk Polarinstitutt – 50 år i statens tjeneste 1978», «Rednings-selskapets årbøker fra 1955 til 1976, ulike dokumenter fra Rednings-selskapet og Norsk Polarinstitutt, Årbok 1973 fra Norsk Polarinstitutt, National Security Archives Washington, National Archives Washington, Office of Naval Research Maryland, Baltimore Sun, «Mitt Polarliv», «Inside the Cold War», «We Come Unseen», «CLA Norway Handbook – Secret 1972», «National Security Council 1976», «Geographic Intelligence Report CLA 1960», teknisk dokumentasjon og historie fra ulike fabrikanter av radar og peileutstyr, CLAs arkiver på Internett, nettsider fra Forsvaret, USAF, US NAVY og andre.

- Ekspertene må løse gåten



SPESIALUTSTYR: Hvis Forsvaret sitter på opplysninger som kan kaste lys over mysteriet «Sjøfareren», må det komme fram, mener toppledelsen i Redningselskapet. Foto: Scanpix

Låne penger?

**KAMPANJERENTE BILLÅN
fra 3,75%!**

ÅPENT KL. 8-22 (10-18)
Tlf: 55 33 45 00 www.bil24.no
I samarbeid med DnB NOR Finans AS

Online24- lånet

Kr. 10-100.000

Tlf: 55 33 45 00

Vi svarer deg
fra 08.00-22.00

Søk via
www.online24.no

Boliglån? **www.bolig24.no**
Billån? **www.bil24.no**

7-Fjell Kapital AS i samarbeid
med bl.a. DnB NOR Bank ASA

For annonse i denne spalten,
kontakt Dagbladets
annonseseksjon,
T: 22 31 06 20 / 39
dab@dagbladet.no

Generalsekretær Monica Kristensen Solås i Rednings- elskapet vil hyre inn profesjonell hjelp for å løse mysteriet på «Sjøfareren».

Tekst: **Tone Vassbø**
tva@dagbladet.no

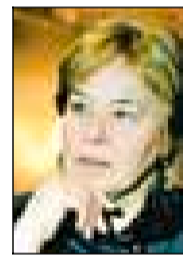
Frode Nielsen
frodenn@dagbladet.no

Solås og maritim direktør Svein Jarle Hambre oppfordrer dessuten Forsvaret til å komme på banen dersom det har opplysninger som kan kaste nytt lys over gåten.

– Vi må ha en ekspertgjennomgang. Dette skal vi arbeide videre med så lenge de pårørende og etterlatte ønsker det. Vi skal gjøre det vi kan, fastslår Redningsselskapets toppledelse og stiller forskningsmidler til rådighet.

I går fortalte Dagbladet i Magasinet historien om redningskrysseren «Sjøfareren», om skjebnen til Georg Nordskog og de andre redningsmennene om bord, og spesialoppdragene de hadde i den kalde krigens frontlinje på 1970-tallet. I dag har hele sju av til sammen elleve mann som jobbet om bord, fått kreft. Seks er døde, sær-

lig av nyre- og magekreft. Mistanken har så langt falt på en spesiell radar som var plassert på krysseren med tanke på spesialtokt i havområdene i nord.



UNDERSØKER:
Monica Kristensen Solås

Spesialutstyrt
Dagbladet er nå også blitt kjent med at annet utstyr tilknyttet Forsvaret var plassert på flere av disse skøyten.

Dokumenter fra 1968 viser at åtte av skøyten hadde elektronisk utstyr fra Forsvaret montert om bord. Et niende fartøy skulle spesialutstyres. Det er foreløpig uklart om dette var «Sjøfareren».

Basert blant annet på graving i Redningsselskapets egne arkiver, har Dagbladet reist spørsmålet om opphopingen av krefttilfeller er tilfeldig, eller er det en sammenheng mellom forsvar, etterretning og «Sjøfarerens» spesialoppdrag?

Maritim direktør Svein Jarle Hambre holder muligheten åpen for at skøyta ble brukt i etterretningsøyemed, men vet ingenting.

– Det er ikke unaturlig, sett med 70-talls øyne. De brukte nok

ikke redningsskøyta som et spionskip, men det er ikke utenkelig av vi bisto. Redningsskøyter kan seile overalt, og situasjonen var en annen på den tida. I dag ville vi jo ikke satt fremmede radarer på skøyten våre, sier Hambre.

– I dag er rollen en annen. Vi skal være nøytrale. Vi lever av å gå ut og inn av alle havner, påpeker Monica Kristensen Solås.

Begge mener Forsvaret bør fortelle det, hvis det er opplysninger i etterretningsarkivene som kan bidra til å løse mysteriet. Hambre har vært maritim direktør i Redningsselskapet siden 1999. Han legger ikke skjul på at det er flere opplysninger fra Magasinet som var ukjente for ham. Forsvarets etterretningsvesen har foreløpig ikke villet bekrefte noen forbindelse til Redningsselskapet.

Radar-jakt

– Vi vil forfølge saken, og vi må også skaffe oss oversikt over mannskap og eventuell sykdom på de andre redningsskøyten. Så langt har vi ikke hørt om uvanlige avvik, sier Kristensen Solås.

Den profilerte polarforskeren med doktorgrad i plasmafysikk understreker at hun er klar til å brette opp ermene for å komme til bunns i mysteriet.

Jakten fortsetter på en Kelvin Hughes radar lik den «Sjøfareren»

FAKTA

«Sjøfareren»



Dagbladet Magasinet i går.

- Midt i den kalde krigens frontlinje på 1970-tallet seilte redningsskøyta «Sjøfareren» på spesialoppdrag.
- 30 år seinere har sju av elleve fått kreft. Seks er døde.
- Hva som skjedde er et mysterium. Mistanken har så langt falt på en spesiell radar som var på krysseren.

hadde montert fra rundt 1972 til 1978. Generalsekretæren vil dessuten ha med seg radarekspert Yngve Steinheim fra Sintef til Egersund for å snakke med pårørende og gjenlevende mannskap fra 1970-åra. Nå trengs det systematisk innsamling av bilder og alt folk måtte huske om utstyr og viktige detaljer. Men Solås frykter at de fleste eksperter i dag ikke er i stand til å finne en sammenheng mellom kreftsykdom og radar.

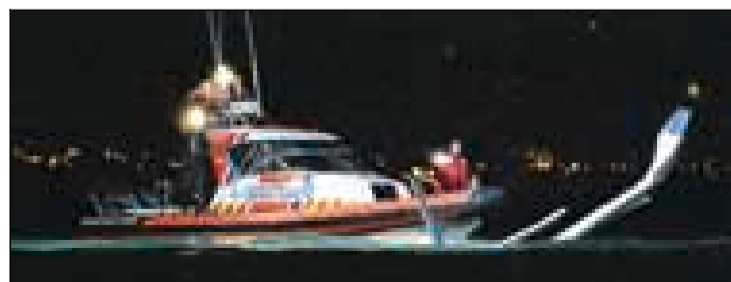
– Men det skal ikke stoppe oss.

Ville fly inn i tårn - endte i havet

En mann truet med å fly et stjålet minifly rett inn i det 328 meter høye tårnet som var fullt av gjester.

Tekst: **Ingeborg Moe**
imo@dagbladet.no

Dramaet skjedde i New Zealands største by Auckland i går, samtidig med at det er parlamentsvalg i landet. Om lag 500 mennesker satt og spiste middag 190 meter over bakken da de måtte flykte. En mann med flysertifikat hadde stjålet et småfly fra Ardmore fly-



I VANNET: Flyet som utløste dramaet endte i havet. Foto: Scanpix

plass sør for byen, og truet med å fly inn i Sky Tower som skal være det høyeste tårnet på den sørlige halvkule. Flyet fløy faretruende

lavt over Auckland og skal ha kretset lenge rundt selve tårnet. Piloten var i kontakt med kontrolltårnet og skal ha kommet med

truslene. I løpet av tjue minutter ble tårnet evakuert, skriver New Zealand Herald.

Men flygeren kom aldri så langt. Ifølge ubekreftede meldinger ble han forfulgt og tvunget ned av helikoptre. Småflyet endte ved havna om lag 50 meter fra Kohimarama Beach like før klokka 22 lokal tid. Mannen skal ha blitt alvorlig skadet i flystyrten, men tilstanden skal ikke være kritisk.

– Situasjonen oppsto etter en privat krisesituasjon, sier talskvinne Phillipa White i Auckland-politiet.

PS

Dødelig gjemsel under vann var den kalde krigens hverdag. NATO-strategien var å angripe russiske missilubåter direkte i løpet av de fem første minuttene av en krig.



Tause menn på dypt vann

Foto: Tomm W. Christiansen

Ubåter har lekt dødelig katt og mus i Barentshavet i en mannsalder. 15 år etter den kalde krigen er nordmenn fra dypet fortsatt tause. Mange gåter er uløste. En rekke mystiske forlis er aldri oppklart.

I 1970 og 1980-åra er den skjulte trafikken på norske fiskebanker større en noen gang.

– Vi hadde ingen oversikt over hvor utenlandske ubåter befant seg, eller hva de gjorde utenfor Norges kyst. Ubåter er fantastiske etterretningsplattformer. Våre i Kobben-klassen var veldig effektive. Det er hva kontreadmiral Egil J. Eikanger vil fortelle av detaljer i dag. Som tidligere ubåtsjef, etterretningssjef på Forsvarskommando Nord-Norge, NATOs nordkommando på Kolsås og dernest sjef for Etterretningstjenesten i Forsvaret er han en av dem som kjenner dypets hemmeligheter best. Det aller meste er fortsatt hemmeligstemplett.

EKSPLOSIV NERVEKRIG: I 1980 var situasjonen like eksplosiv som under Cuba-krisen i 1962. Denne gang var imidlertid frontlinjen flyttet til Barentshavet. Like utenfor vår egen stuedør.

– I tiåra etter den 2. verdenskrig var situasjonen kanskje aldri så eksplosiv og vanskelig som i begynnelsen av 1980-åra, sa Mikhail Gorbatsjov i ettertid.

Noen kaller det en ren ordkrig – der USAs president Ronald Reagan kaller Sovjetunionen samlingen av ondskapen i verden og «The Evil Empire» mens USSRs generalsekretær Yuri Andropov svarer med å erklære at Reagan er en sinnsyk løgner.

Rapporten «En gåte fra den kalde krigen» fra CIAs senter for etterretningsstudier viser at nervekrigen ble kjempet med mer enn hissige ordvekslinger. Ifølge rapporten satte Reagan-administrasjonen i gang en heftigere psykologisk krigføring nærmere sovjetiske grenser enn noen gang. Operasjonene besto av fly og marine oppdrag der oppgaven var å komme så nært inntil sovjetisk territorium som mulig uoppdaget, og så snu i siste liten når varslingsystemene i Sovjet ble utløst.

– Det var veldig sensitivt. Ingenting ble skrevet ned, for det skulle ikke finnes noe papirspor, forteller tidligere forsvarssekretær Fred Ikle til CIAs historikere.

HEMMEG OPPDRAG I NORD: Rapporten viser til flere av de store NATO-øvelsene i Nord-Norge på 80-tallet og avslører at det ble gjort hemmelige oppdrag under disse øvelsene der amerikanske fly og marinefartøyer brøt løs fra de avtalte operasjonene og gikk helt inntil sovjetisk territorium. CIA-rapporten beskriver en reell krigsfrykt på begge sider.

Under vann lekes dødelig gjemsel mellom østlige og vestlige ubåter.

NATO strategi var å angripe russiske missilubåter direkte i løpet av de fem første minuttene av en krig. Dermed var undervannsovervåking og forfølgelse av russiske ubåter langs norskekysten og i Barentshavet topp prioritet.

Samtidig blir ubåtobservasjoner rene UFO-feberer både i



STOLT OG TAUS: Kontreadmiral Egil J. Eikanger er stolt av den innsatsen norske ubåtmannskaper gjorde under den kalde krigen. Den tidligere ubåt-sjefen og etterretningssjefen er imidlertid helt taus når det gjelder detaljene om hvorfor nordmenn bør være stolte av ubåtfolket. Det er fortsatt hemmeligstemplett.

«De som tror at en fremmed ubåt kommer opp med et hvitt flagg i tårnet, når den har sjanse til å stikke av, tror på julenissen.»

◀ Norge og Sverige. Det letes etter fremmede ubåter til stadighet.

Amerikanske ubåtkapteinene har ordre om å be om autorisert angrep straks de hører missillukene på ubåten de overvåker åpner seg.

BRUDD PÅ NORSK POLITIKK: Høsten 1981 deltok norske marinefartøyer i en øvelse der 83 NATO fartøyer uoppdaget skulle ta seg fra området mellom Island og Storbritannia til Vestfjorden. I en hemmelig andre fase av denne øvelsen brøt en gruppe på fire amerikanske skip (ledet av en cruiser i Ticonderoga-klassen) løs fra de andre og seilte nordover, forbi Nordkapp og østover mot de russiske flåtebasene ved Kolahalvøya.

I henhold til CIA rapporten «En gåte fra den kalde krigen» ble skipene i området i ni dager før de kom tilbake til hovedgruppa av fartøyer. Samtidig beskrives det i rapporten at fly fra amerikanske hangarskip drev lavt-

flyging helt inn mot den russiske grensen i begynnelsen av 80-tallet. Begge deler var grove brudd på offisiell norsk politikk. Grensen for slik aktivitet gikk ved 24 grader øst i Finnmark. Gåten rundt Widerøflyet som styrtet i havet utenfor Mehamn 11. mars 1982 er aldri løst. CIA-rapporten gir et helt annet bilde av militær virksomhet i «forbudssonen» tidlig på 80-tallet, enn det norske myndigheter har innrømmet.

DET VAR IKKE SLIK: – Dette kan ikke være riktig. Det kan ikke ha skjedd. Tidligere etterretningssjef Egil J. Eikanger blir lett rød i ansiktet når Dagbladet siterer fra CIA-rapporten. Vi sitter i befalsmessens på Haakonssvern i Bergen, og Eikanger innrømmer at han aldri har sett dette dokumentet tidligere. Han mener opplysningene i CIA's egen historiske rapport er feilaktige og at norske myndigheter ikke er blitt lurt slik av sine allierte.

Vi gir den pensjonerte kontreadmiral en kopi av dokumentet, slik at han får lest grundig gjennom det. Neste dag har han følgende kommentar:

– Jeg tror ikke dette har skjedd. Mitt inntrykk var at NATO respekterte våre regler. De kunne ikke ha operert slik uten at vi visste det. Det er umulig med det overvåkingsapparatet vi har i nord, sier Egil J. Eikanger.

MANGE GÅTER: Mange myter og gåter har festet seg rundt den kalde krigen både over og under vann langs norskekysten. Kollisjonsteorier rundt Mehamn-ulykken, «Utvik Senior» forliset og Alexander Kielland-ulykken lever fortsatt. Ifølge Alf Reidar Jacobsens bok «Forlis - Barentshavets uløste gåter» har mer enn 150 større fiskefartøyer forlist etter krigen i Norge.

Flere av forlisene er fortsatt uløste gåter.

– Med tanke på Barentshavet er det en del

ting som fortsatt bør undersøkes, sier Egil J. Eikanger. Han nevner selv både Mehamn-ulykken og «Utvik Senior».

– Jeg har ingen dårlig samvittighet. Jeg vil bli meget overrasket hvis noen norske offiserer holder tilbake informasjon som kunne løse noen av disse gåtene. Han avviser imidlertid ikke fullstendig at det kan ha skjedd uhell der fremmede lands fartøyer har vært involvert.

Det har vært mange ubåtulykker i Barentshavet. Den russiske atomubåten «Kursk» gikk ned med et mannskap på 118 i august 2000. I 1989 kom ubåten «Komsomolets» i brann utenfor norskekysten. En offisiell liste over alle uhell er imidlertid aldri publisert i verken øst eller vest.

Trolig er detaljene rundt mange ulykker fortsatt hemmeligstemplett.

Det er ikke bare russiske ubåtmannskaper som har havnet i havsnød utenfor norskekysten.

Følgende uhell registrert i nærheten av norsk territorium

Tidlig 60-åra: Amerikanske ubåten «Skipjack» kolliderer med en russisk destroyer i Barentshavet. **1961:** Ttråleren «Rairo» kolliderer med en ukjent ubåt. **1968:** Russiske kilder forteller om kollisjon mellom russisk og britisk ubåt i Barentshavet. lastebilstort i den russiske ubåten.

1970: Amerikanske ubåten «Sturgeon» skrapet borti russisk ubåt i Barentshavet.

1974: Amerikanske ubåten «James Madison» kolliderer med en sovjetisk ubåt i Nordsjøen.

1981: «Sceptre», britisk ubåt kolliderer med russisk ubåt.

1984: Sovjetiske ubåt kommer

til overflaten etter å ha havnet i trålen til norske fiskebåt.

1986: USS «Augusta» kolliderer med en russisk atomubåt i Barentshavet.

1986: Britiske «Splendid» bumper borti en russisk ubåt i Barentshavet.

1988: Tysk ubåt kolliderer med Oseberg B plattformen.

1992: «Baton Rouge» amerikansk

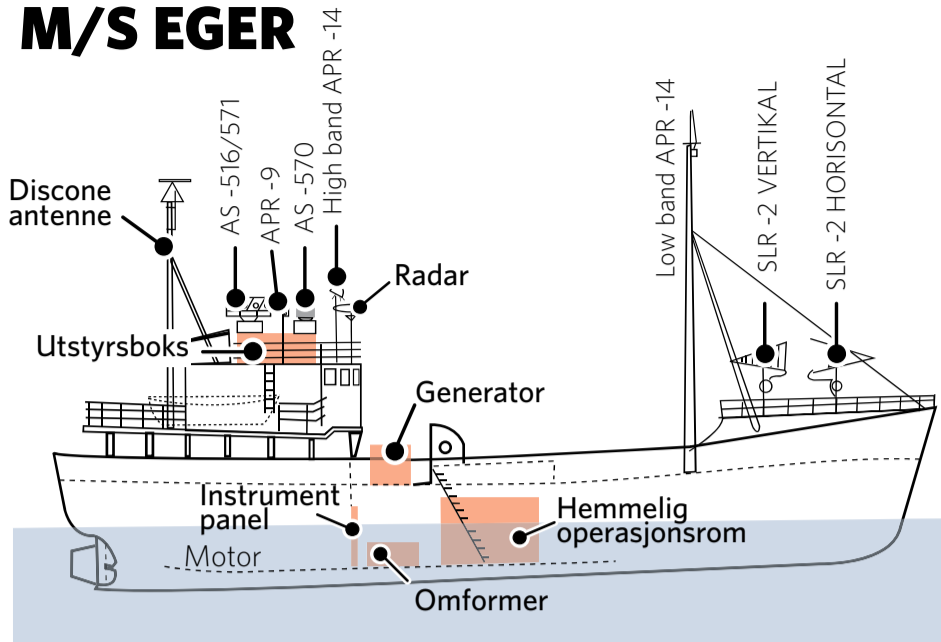
ubåt kolliderer med russisk ubåt nær Murmansk.

1993: Amerikanske «Grayling» kolliderer med russisk ubåt i Barentshavet...

Kilder: «Forlis - Barentshavets uløste gåter», «Blind Man's Bluff» og «We Come Unseen», diverse avisutklipp.



M/S EGER



20©05 Dagbladet GRAFIKK

SPIONFISKE: Motorskøyta «Eger» var ikke helt som andre fiskefartøyer. Den var spekket med avansert overvåkingsutstyr. Skissen som nå er frigitt fra Forsvarets Etterretningstjeneste ser vi skogen av antenner og det hemmelige operasjonsrommet. Skipet var finansiert av CIA og ble brukt i en årrekke på 1950 og 60-tallet.

SANK I 1949: Allerede i 1949 sank den amerikanske ubåten «Cochino» på 71 grader nord utenfor Finnmark. I en voldsom storm ble det brann om bord. Den amerikanske ubåten «Tusk» kom til assistanse og i frådende bølger forsøkte de to mannskapene i fellesskap å slukke brannen. Etter 14 timer måtte de gi opp. «Cochino» forsvant i bølgene.

Fra 1948 til 1991 utførte USA mer enn 2.000 hemmelige ubåtoperasjoner med Sovjetunionen som fiendebilde:

Amerikanske ubåter snek seg helt inn til russiske marinebaser ved Kola. Så seint som 11. februar 1992 kolliderte USS «Baton Rouge» med den russiske ubåten «Barracuda» like i nærheten av Sevromorsk. Detaljer rundt ulykken er aldri offentliggjort.

LETT Å GJØRE FEIL: – Det er veldig lett å gjøre feil. En ubåt på vei opp er «blind» og det eneste besetningen kan gjøre er å lytte etter propellyd fra andre fartøyer. Du må høre etter hvilken retning lyden går, forteller Egil J. Eikanger.

– Så lenge de gamle ubåtreglene ble fulgt gikk det greit; man skal ikke ha med seg kvinner, blomster, prester, paraplyer, ryggsekker eller hester ned og det er ikke lov å plystre. Plystrer man i en ubåt kommer Rasmus, det vil si storm og uvær, sier Eikanger spøkefullt.

VILLE IKKE SKUTT: På 1970 og 80-tallet kom det stadig flere meldinger inn fra sivile om ubåter i norske fjorder, og Eikanger husker særlig ubåtjakten i Sognefjorden i 1972.

– Det er ingen tvil om at det var en ubåt der inne. Vi fulgte de politiske prosedyrene, der første varsel til ubåten om å komme opp er lyden av handgranater. Men de som tror at en fremmed ubåt kommer opp med et hvitt flagg i tårnet, når den har sjanse til å stikke av, tror på julenissen. Jeg ville likevel aldri ha avfyrt torpedoer for å senke en slik ubåt i en norsk fjord, sier Eikanger.

Han mener forbrytelsen ved å gå inn i norsk farvann ikke er stor nok til å straffes med å sende et mannskap på 80-90 mann i døden.

Han sier selv at han ikke har vært med på forfølgelse av russiske ubåter ute i havet. Dette var hovedoppgaven for de større allierte «Hunter-killer» ubåtene.

DEN STORE JAKTEN: Den mest berømte jakten sto den amerikanske ubåten «Batfish» for i 1978. Ved hjelp av blant annet norske overvåkingsstasjoner kom «Batfish» på sporet av en russisk missilubåt av Yankee-klasse 17. mars da den rundet Nordkapp.

I hele 44 dager fulgte «Batfish» den

russiske ubåten 8.870 nautiske mil.

Selv med såkalte «Crazy Ivan turns» (russiske ubåter snur og går tilbake i eget kjølvann for å «jage» forfølgere) avslørte de «Batfish».

Når amerikanske og russiske ubåter lekte sisten på dypet, og forfulgte hverandre, var dette ifølge Eikanger ikke hverdagen for norske ubåtmannskaper.

OVERVÅKERE: Området mellom Norge og Svalbard ble etter hvert den viktigste frontlinjen i den kalde krigen.

Her var det snart flere ubåter, overvåkingsfartøyer og spionskip fra begge sider enn fiskeskøyter med bare fisk i trålposen. Finansiert av CIA og NSA (National Security Agency) drev norske myndigheter i årevis å leide sivile fiskefartøyer og spesialtilpassede skip som Egersund-skøyta «Eger» for topphemmelige oppdrag.

Spesialisten Ernst Jacobsen fra Forsvarets Forskningsinstituttets radaravdeling i Bergen var hjernen bak noen av ombyggingene.

Han var med å rigge om selfangstskuta «Godøyenes». En av de første som gikk i «spesialoppdrag» for vestlig etterretning ved Svalbard allerede i 1955.

Under dekknavnet «Sunshine» tøffer «Godøyenes» rundt Svalbard med amerikanske og norske etterretningsfolk om bord. Han hadde funnet opp en spesiell radarsøker kalt «Forglemmegei» som vakte oppsikt også hos amerikanerne. Ifølge Jacobsen var «Godøyenes» så stappe full av siste nytt i overvåkingsutstyr at den var sprekkederig.

«STRENGT HEMMELIG»: I den offisielle versjonen av norsk etterretningshistorie, boka «Strengt Hemmelig, Norges Etterretningstjeneste fra 1945-1970» beskrives Godøyenes-toktet som nærmest enestående. Det stemmer dårlig med seinere frigitt amerikansk materiale. Selv i «UnderSeaWarfare» kan man lese at norske myndigheter opererte en serie slike fartøyer i Barentshavet i åra 1952-1976. Oppdragene ble gjort i samarbeid med blant annet USA og Japan.

Med amerikansk finansiering i ryggen bygde norske myndigheter opp en svært avansert infrastruktur for overvåking.



Frode Nielsen
frozen@dagbladet.no

Norway pink

SNART VET VI nesten alt om den nye rødgrønne regjeringen. Vi vet hva den vil bringe landet, hvem som sannsynligvis kommer til å sitte i den, og hvilke kriser den blir utsatt for. Bare ett mangler: Hvem i all verden fant på den? Når ble denne koalisjonen konsipert, og av hvem?

Så dette er min etterlysning: Stå fram den som kan og si: Jeg fant på dette!

FOR DEN ER JO ET påhitt, ikke sant. Ingen ting i politikken fortid taler for et samarbeid som dette. Tvert imot. Vi har nå en gang alltid hatt tre klasser her i landet, arbeidere, bønder og borgere, og fiendskapet mellom dem er grundig sementert i vår partistruktur like fullt som det gjenfinnes i enhver norsk roman. Trygve Bull, denne sjeldne kjenner av det 20. århundre, regnet Høyre som uutryddelig som arvesynden, arbeiderklassen som uunnværlig for framskrittet – og bygdehjørnet som det faste, tredje element i norsk politikk.

KLASSEMOTSETNINGENE mellom dem er da det som holder hele trekanten sammen.

Aktørene selv har gjennom tidene gitt levende uttrykk for det samme. «Storbønda», kalte Haakon Lie bestandig Bonde- eller Senterpartiet, med den forakt i tonefallet som høyrer klassehatet til. «Vi er den klippe hvorpå marxismen skal strande», erklærte Bondepartiets gamle fører Jens Hunseid. Og da siktet han ikke til den akademiske marxisme, men til Det norske Arbeiderparti med dets fagforeningsvesen, som etter hans spådom ville lide skipbrudd mot bondeklippen, landets grunnfjell. Slik er vår arv, tradisjonselementene i den politiske kultur.

OGSÅ DE EKSKLUDERTE på venstre fløy, hvori opptatt restene av den gamle industriarbeiderkommunismen, har bidratt til å holde det historiske klassehatet ved like. Alle historikerne i SV (det er mange av dem) har skrevet bøker om klassekampen mellom arbeidere og bønder i mellomkrigstida, og kjenner ut og inn diskusjonene om akkurat hvor hovedskillet mellom dem går. Småbønder eller «arbeiderbønder» er godtatt, men absolutt ikke bondestanden som sådan. Unntaket måtte da være Berge Furre, som i sin tid skrev hovedoppgave om hvordan landbrukssentralene ble til i 1930-åra. Her framstår landbrukssamvirket som en form for kooperasjon akseptabel for en marxist. Men skal vi derfor regne Berge Furre som fadder for de rød-grønnes prosjekt?

TENK OGSÅ PÅ den umulige personkonstellasjonen! Steinerskolegutten Jens, etterkommer av den fornemme portrettmaler Mathias Stoltenberg, embetsstandens klassiske skildrer i norsk kunst- og personalhistorie – i spissen for et tospann av mer eller mindre blondiner, som nok kan virke friskt og moderne, men som like fullt personifiserer urgamle



PS

Hans Fredrik Dahl
h.f.dahl@media.uio.no

motsetninger i vår samfunns-kropp.

ÅSLAUG HAGA er datter av Hans Haga, mangeårig tillitsmann og sist generalsekretær i Norges Bondelag nest etter LO selve kronjuvelen av klasseorganisasjoner i Norge. Hans farfar var med på å stifte den og bære den fram til et organ der økonomiske interesser og kulturelt hovmod gikk opp i en høyere enhet, uforglemmelig uttrykt i bondenes egen klasesang (på melodien Rett som ørnen stiger: «All kultur er dyrken/først og fremst av jord!») Denne fylkings menn ville krympet seg ved tanke på at en fra deres egen rekke skulle kompromisere med sosialismen.

Og Kristin Halvorsen, fallen av Østlandets industrikultur, datter av direktøren på Hydro-Rafnes, oppvokst i møkkabeltet rundt Skiensfjorden: Nå selvsagt bosatt på caffelattesletta Grünerløkka; med sin vil-være-proletar apparisjon så fjernt fra bondekulturen som vel mulig.

DISSE TO SKAL SÅ sammen med Jens styre landet. Med sølvskje i munnen, og med skjelmiske TV-smil til våpen. Og det kan saktens trengs, for historisk og kulturelt er den like utydelig i sin sosiale gehalt, som den er kunstig som konstellasjon, denne koalisjonen. En fornyelse, ja vel; men altså også et påhitt, en oppfinnelse. Så hvem fant på den?

NOEN I SV HAR NOK i flere år ivret for et samarbeid med Ap og Sp, Kristin blant dem. Men hvordan gikk det til at ideen tok veien fra luftig tankespinn på venstre fløy til håndfast, felles realitet? Når var det at de tre første gang ga hverandre hendene på kammeret og sa: «Dere, vi danner en rødgrønn koalisjon!» – Det skulle jeg gjerne visst.

RØDGRØNT ER som kjent ingen farge. Går dette bra (og det gjør det vel, så lenge Europaspøkelset holder seg passivt) vil det kunne oppstå en ny politisk kulør. Denne fargen står for meg som typisk rosa) en fjern slektning av det røde, uttrørt i restene av de øvrige to grunnfarger (som til sammen blir grønt) og tilført store mengder av glamour-kremhvitt grums til en ny, sosial sjattering, hinsides historiens klare spektrum. Rosa. Eller pink, som navnet blir når vi alle snart snakker verdensspråket.

Glem annerledeslandet. Gjør klar for framtidlandet – Norway pink!

Jakt på stråle-skader

Sjefen for Forsvarets sanitet fikk ikke viljen sin. Forsvarssjefen bestemte i går at granskingen av «Kvikk»-saken skal fortsette.



Frode Nielsen
froden@dagbladet.no



Tone Vassbo
tva@dagbladet.no

Sanitetssjefen forsøkte i forrige uke å stoppe granskingen av overhyppighet av medfødte misdannelser blant barn av befal på KNM «Kvikk».

Bakgrunnen for sanitetssjefens innstilling var en fersk rapport fra Seksjon for Arbeidsmedisin ved UiB. Rapporten viser at forekomsten av misdannelser og dødfødsler blant barna til de ansatte på KNM «Kvikk» også skjedde før en spesiell sender og antenne ble montert på båten i 1988.

Forskerne har funnet en overhyppighet av medfødte misdannelser allerede fra 1983 - fem år før båten fikk en ekstra radiosender fordi båten ble øvingsfartøy for elektronisk krigføring.

Tidsrommet 1971-1994 er overhyppigheten av medfødte misdannelser fire ganger så stor som for ansatte som ikke har vært på KNM «Kvikk».

Til sammen er det nå registrert 33 barn med medfødte skader.

Samme gamle lekser

Sanitetssjefen ville avbryte arbeidet ved Universitetet i Bergen, og la blant annet Statens strålevern og Statens Arbeidsmiljøinstitutt se videre på problematikken.

– Det er den samme gamle lekser. De har jo vært involvert tidligere, og Statens strålevern har jo innrømmet at de ikke har nok kunnskap om dette. De har ikke noe å bidra med, sier Trond Kathenes, talsmann for «Kvikk»-foreldrene.

Han håper nå Forsvarssjefen også sikrer at det blir hentet inn utenlandsk kompetanse for gjennomgang av sakene knyttet til stråling og helse-skader.

«Kvikk»-saken har vært utredet i ti år. Forskere fra Norsk teknisk-



GRANSKING: Forsvarssjef Sverre Diesen lar professor Bente Moen og hennes team ved Seksjon for Arbeidsmedisin ved Universitetet i Bergen fortsette sine undersøkelser.

FAKTA

Stråleofrene

- I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.

- Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.

- Lederen av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité har slått fast at det må nedsettes en granskingskomisjon.

Ikke-ioniserende stråling:

Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, (m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser. Flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser

naturvitenskapelige Universitet (NTNU), Statens Arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) og Statens strålevern la raskt «Kvikk»-saken død når det gjaldt påvisning av årsak og sammenheng med fedrenes jobb om bord på «Kvikk».

Først når Universitetet i Bergen tok saken er det kommet klare konklusjoner på en påviselig sammenheng mellom militære arbeidsoppgaver og misdannelser på barn.

Seinskader

Det er foreløpig uklart om Forsvaret i sin totale strålegransking vil innhente oppdatert helseinformasjon om tidligere personell.

Det er ifølge Forsvarets overkommando heller ikke klart om personell som tidligere har arbeidet med blant annet radar vil bli tilbudt noen helseundersøkelse for å påvise eventuelle seinskader.



Jo flere banktjenester du samler

Dette er den enkle og tydelige ideen bak vårt Fordelsprogram.

Fordelsprogrammet har flere nivåer. Kvalifiserer du deg for det høyeste, Fordel Pluss, får du programmets beste vilkår på lån og plasseringer, samt de laveste prisene på våre vanligste tjenester. Og kanskje best av alt – du får en

Nordea har fått Euromoneys pris som Beste Bank i Norden og Østersjøområdet i 2005.

PS
PÅ SØNDAG



Blant ansatte i tidligere Forsvarskommando Nord-Norge ved Bodø er det registrert minst 18 krefttilfeller blant personell som arbeidet over lang tid med avansert radar og radioutstyr. Ved det tidligere kystfortet Rødbergodden i Troms har 15 av 23 har fått kreft.

«Jeg fikk hjernekreft hvor jeg alltid hadde

SKADELIG? Radaren på bildet er fra Høggompen ved Sørreisa i Troms, som tidligere leverte blant annet til Forsvarskommando Nord-Norge i Bodø. Radaren sender ut ikke-ioniserende

Major Olle Oldereid, tidligere sjef for elektronisk krigføring for alle våpen greiner i Nord-Norge, fikk hjernekreft.

Bare på hans arbeidsplass, inne i fjellet på Reitan ved Bodø, tidligere Forsvarskommando Nord-Norge, er det registrert minst 18 krefttilfeller blant personell som arbeidet over lang tid med avansert radar og radioutstyr. Det gjelder ikke bare radarteknikere, men også radaroperatører og annet personell.

– Dagens arbeidsmiljø i det 15 000 kvadratmeter store fjellanlegget er sjekket ut og godkjent, forteller pressetalsmann John Espen Lien. Det ble skiftet ut et underdimensjonert lufteanlegg på slutten av 80-tallet, og det er gjort målinger som sikrer at radongass ikke kan være årsak til eventuell sykdom relatert til jobben.

OVERVÅKET NORD-NORGE: Major Oldereid var bare 18 år da han gikk inn i Luftforsvarets kontroll og varslingstjeneste. Fra 1964 var jobben hans å overvåke Nord-Norge med svært avansert radar og radioutstyr. Utallige timer og øvingsdøgn har han tilbrakt ved radarskjermer og sambandsinstallasjoner der arbeidsmiljørestriksjonene i hovedsak dreide seg om øynene ble for trette til å følge med. En jobb han er stolt av, men som han nå spør seg kan være medvirkende årsak til egen og kollegaers sykdom.

– **Jeg har aldri røyket, jeg har spist sunt, jeg har flere av Forsvarets idrettsmerker i gull. Jeg sprang i full feltustrustning på jobb de sju kilometerne til Reitan, og om vinteren gikk jeg på ski over fjellet, forteller Olle Oldereid.**

I likhet med mange andre kreftrammede befal i Forsvaret Dagbladet har snakket med, er ikke usunn livsstil et framtrødende trekk i mulig sykdomsårsak.

– Jeg fikk hjernekreft på den siden av hodet hvor jeg alltid hadde sambandsutstyret, forteller Oldereid.

Han og andre gjenlevende spør seg om arbeidsmiljø og forskjellige typer stråling kan ha spilt en rolle. Foreløpig har de ikke fått noen svar.

BLE SINTE OG GIKK: – Flere forsøkte å ta det opp på møter, men både militærlegen og tillitsvalgte ble sinte og gikk. Visste de



STRÅLEFARLIG? Sambandsutstyret som brukes her er av tilsvarende type som kreftsyke Olle Oldereid brukte. Bildet er fra Nes fort i Lødingen ved Harstad i 1995.

Foto: Forsvarets mediesenter

kanskje noe om stråling som ikke vi var klar over. Det ble også spurt om vi kunne få utlevert dosimeter for å måle stråledoser. Dette ble avfeid og latterliggjort, sier Oldereid.

En annen offiser tror ikke det var kynisme som lå bak da personell over mange år ble utsatt for sterke strålekilder, uten å vite sikkert at det var ufarlig.

– Oppgaven vår gikk foran alt. Husk at vi også var trofaste, lojale og taushetsbelagte.

Han tror det er årsaken til at mange som er blitt syke eller har fått barn med fødselskader som kan skyldes stråling, fortsatt ikke har stått fram.

– **Av dem vi vet har fått kreft på Reitan, er vi bare fire som fortsatt lever. De andre døde alle før de fylte 60, forteller Olle Oldereid. Det er tidligere ansatte som selv har gjort kartleggingen.**

– Da vi tok opp spørsmål rundt arbeidsmiljø fikk vi sanne beskjeder som «arbeidstilsynet er ikke sikkerhetsklarert til å komme inn her», og fordi vi jobba i Forsvaret så gjaldt ikke de sivile reglene, sier et befal i Luftforsvaret, som fortsatt står i sin stilling i Bodø-området, og vil være anonym.

STOR USIKKERHET: Dagbladet har tidligere dokumentert at det hersker stor usikkerhet blant forskere om hvor farlig såkalt



KREFTSYK: Olle Oldereid, major.

radiofrekvent stråling (ikke-ioniserende) er. Samtidig har informasjon til personell om strålingssikkerhet, særlig fra 1950-1980 vært dårlig i det norske forsvaret. I flere andre NATO-land var det tidlig sterkt fokus på strålingssikkerhet knyttet til radar og radioanlegg. Slik var det ikke i det norske forsvaret under den kalde krigen, ifølge mange veteraner.

– Vi fikk stort sett bare beskjed om at vi kunne bli sterile av strålene, ikke at det var andre farer, forteller flere.

15 AV 23 FIKK KREFT: Reitan utenfor Bodø er ikke det eneste fjellanlegget i Forsvaret der det stilles spørsmål om sammenheng mellom stråling og sykdom. I ti år jobbet Gretha Jakobsen (42) ved det tidligere kystfortet Rødbergodden i Troms. For noen år siden fikk hun kreft. Hun er ikke den eneste. Flere er døde. Noe må være riv ruskende galt, mener bygdefolket.

– **15 av 23 har fått kreft. Det ble satt i gang kartlegging, men vi har ikke hørt noe ennå. Det er tragisk, sier Jakobsen.**

Høsten 2001 satte Sjøforsvaret i gang prosjektet HMS Sjø i samarbeid med Universitetet i Bergen og Kreftregisteret. Målet var å undersøke hyppigheten av kreft i Sjøforsvaret, ikke minst kreftgaten på Rødbergodden. Målinger gjort utendørs har vist høy bakgrunnstråling for uran og thorium. Dette kan ha vært en kilde til radonutvikling, som er en radioaktiv gass som kan gi kreft, fastslo en rapport fra Universitetet i Bergen, seksjon for arbeidsmedisin.

FAKTA

Stråleofrene

• I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helseskader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.

• Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøy meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.

• Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, (m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser. Flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helseskader selv med lave doser.

Ifølge ekspertene er radon i hovedsak knyttet til fare for å utvikle lungekreft.

Målinger utført av Institutt for energiteknikk (IFE) på 28 forskjellige punkter på Rødbergodden «friskmelder» imidlertid området for radon som årsak til de mange krefttilfellene. Dermed er stråling fra forsvarets utstyr på Rødbergodden tilbake i søkelyset.

Jakobsen og flere med henne som jobbet i fjellhallen undres i dag på om de har vært utsatt for en kombinasjon av flere helseskadelige faktorer, der også radarstråling er en del av bildet.

Det har så langt ikke nyttet å ta opp kreftsykdom knyttet til potensielle stråleskader i militær tjeneste. Allerede i 1986 tok tidligere grensesoldater ved Garnisonen i Sør-Varanger opp spørsmålet. Da en rekke soldater som hadde tjenestegjort ved grensen mot Sovjetunionen på 50- og 60-tallet fikk kreft på samme tid – 20–30 år etter endt tjeneste – ble saken fort lagt død.

FIKK MAGEKREFT SAMTIDIG: – I dag er jeg den eneste av dem som fikk kreft som fortsatt lever. Jeg har ikke så mye innvoller igjen, det meste er operert ut, men jeg har stådd han av. Jeg har aldri hørt noe fra verken Forsvaret eller andre om noen undersøkelser, forteller den tidligere grensevaktten Svein Mikkola til Dagbladet.

Han ble rammet av magekreft samtidig med minst fem andre tidligere soldater. De var i tillegg til stråling fra teknisk utstyr også tilskuere på første rad til atombombe- ▶

på den siden av hodet sambandsutstyret»

Olle Oldereid, major



FØDSELSSKADER: Fra tidligere befal på den nå kjennerte motortorpedobåten Kvikk er det registrert 33 barn med ulike typer fødselsskader som kan ha sammenheng med strålemiljøet om bord. Foto: Forsvarets mediesenter

«Flere forsøkte å ta det opp på møter, men både militærlegen og tillitsvalgte ble sinte og gikk.»

Olle Oldereid, major og kreftsyk

prøvesprengninger på Kola.
– Vi var så nær at vi kunne se lysglimtene, forteller Mikkola.
Så langt har verken Forsvaret eller Statens strålevern gjort noen store undersøkelser i forbindelse med usikkerheten som hersker rundt radar og avansert sambandsstyr og strålefare. Lengst har man kommet i Sjøforsvaret knyttet til den såkalte Kvikk-saken.

33 SKADDE BARN: Fra tidligere befal på den nå kjennerte motortorpedobåten Kvikk er det registrert 33 barn med ulike typer fødselsskader som kan ha sammenheng med stråling om bord. Også ved Televerkstedet på Haakonsværn, der utstyr fra blant annet Kvikk ble reparert er antallet fødselsskader høy. 4 av 17 barn av ansatte i televerkstedets radiogruppe er født med misdannelser.

Morten Johansen var ett år om bord som menig på en annen MTB i Stormklassen. Han har fått to barn med samme fødselsskade, men er blitt avvist av Forsvaret.
– De sier de ikke har kapasitet eller ressurser til å undersøke i forhold til alt menig personell som har vært på MTB-er i den aktuelle perioden, sier Johansen.

Dagbladet er kjent med at personell på flere radar- og sambandsstasjoner også i Luftforsvaret har fått barn med ulike fødselsskader og funksjonshemninger, men at en eventuell sammen-

heng med stråling på jobben ikke er undersøkt.

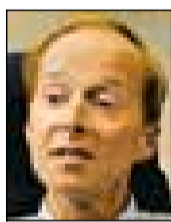
– Det er en belastning å ta opp en slik sak, selv om jeg tenkte tanken da mitt barn ble født med skader, forteller en sambandsoffiser.

En tidligere radaroffiser forteller til Dagbladet at hans barn døde like etter fødselen.

– Hun hadde så mange ulike fødselsskader og funksjonshemninger at legene stusset, men det ble ikke undersøkt noe mer, forteller den pensjonerte offiseren.

Forsvarsdepartementet har gitt Statens strålevern og Forsvarsstaben et mandat i forhold til å undersøke forholdet mellom stråling og sykdom i Forsvaret nærmere. Forsvaret skal vurdere om det er mulig å skaffe oversikt over personell som har vært eksponert for radarstråling. Så skal eksponeringsgrad fra radiofrekvent stråling og røntgenstråling fra nåværende og tidligere utstyr vurderes.

ARBEIDSGRUPPE: Statens strålevern er bedt om å utnevne en arbeidsgruppe som skal avklare kunnskapsstatus om mulige helseeffekter. Forsvarsdepartementet ber til slutt om en kost/nytte



KREFTSYK: Kjell Olav Kjeldseth.

vurdering av en kartlegging for mannskapene. Denne skal være klar i mars 2007. Dermed gjøres ingen vitenskapelige undersøkelser nå.

I sommer lovet daværende leder av Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité at det skulle nedsettes en offentlig granskingskomisjon i strålesaken. Den nyvalgte lederen av komiteen, Lodve Solholm (Frp), føler seg ikke bundet av løftet, og foreløpig gjøres ingenting fra Stortingets side.

KJEMPER MOT KREFTEN:

Oberstløytnant Kjell Olav Kjeldseth var tidligere sjef for Luftforsvarets kontroll- og varslingskole, og arbeider nå som hovedlærer på Forsvarets Høgskole. Kjeldseth har arbeidet med radar i Luftforsvaret i 16 år og kjemper nå mot kreften. Livet hans har hengt i en tynn tråd i ni år. Han fikk kreftdiagnosen da han var kongens adjutant, etter mange år i operativ radartjeneste.

Siden 50-tallet har Forsvaret plassert radarer tett på befolkningen flere steder i landet, uten hensyn til eventuell helsefare. Kjeldseth er kritisk til at gammel og tildels utdatert radarteknologi over lang tid er blitt holdt i gang opp til sivilbefolkningen.

– Vi har holdt liv i radarene altfor lenge. Jeg tror det er her årsaken ligger, sier Kjeldseth.

Han har nå, som en av de første i Forsvaret, sendt inn sak om yrkesskadeerstatning knyttet til egen kreftsykdom og radiofrekvent stråling på arbeidsplassen.

Skader og sykdom knyttet til stråling er ingen ny problemstilling i Forsvaret. Allerede i 1952 ble den første saken registrert ved en kystradarstasjon utenfor Bergen. Det ble satt ned en undersøkelseskomisjon, men Forsvaret har etter forespørsel fra Dagbladet hittil ikke klart å finne papirene og konklusjonen.

«MIKROBØLGESYKEN»: Saken knyttet seg til det som enkelte forskningsmiljøer betegner som «mikrobølgesyken». Det vil si symptomer som hodepine, svimmelhet, psykiske plager, søvnproblemer og ulike nevrologiske plager knyttet til det å bli utsatt for stråling fra sterke radiofrekvente kilder som radar og radioutstyr. Dette er plager som mange forskere i vesten kategorisk har framstilt som russisk science-fiction og ikke eksisterende.



TIPS OSS
Frode Nielsen
Tlf. 907 60 636



Tone Vassbø
tva@dagbladet.no



Sex & samliv

Gro Isachsen, sexolog
gro@sexologen.no

Skriv en e-post eller et brev hvor du forklarer hva du vil prate om. Gro velger blant henvendelsene og ringer deg tilbake. Samtalen blir gjengitt og anonymisert i forkortet versjon i avisa. Du kan også stille henne direkte spørsmål. Send e-post til gro@sexologen.no. Brev sendes til «Sex & samliv», Dagbladet, postboks 1184 Sentrum, 0107 Oslo.

Endelig ute av sølibatet

Spørsmål: I februar skrev jeg følgende som du kommenterte:

«Samfunnet skriker til meg: Du som ikke har sex eller en partner er ikke normal, og det må du tie om. Jeg er såret over, og føler meg skamfull, fordi jeg gjøres til en annerledes person.»

Jeg vil nå fortelle at ting kan forandres. Det tok meg lang tid ved hjelp av terapi å føle at jeg er verdifull, og ikke hadde noen grunn til å skamme meg. Først da følte jeg at jeg som alle andre kunne fortjene å få kjærlighet.

Jeg satte store krav til den mannen jeg ønsket, siden jeg hadde det såpass bra.

Jeg startet søket på Internett. For meg ble det lærerikt og nyttig, men samtidig skuffende. Jeg følte jeg ikke evnet å bli forelsket, og de fleste var heller ikke interessert i meg. Det ble mange e-poster og 12 dater. Så fikk jeg en e-post fra en mann jeg ble betatt av. Vi hadde samme interesser, han bodde i nærheten og vi var like gamle. Det ble full klaff med en gang. Har aldri opplevd å bli så forelsket. Nå er jeg inderlig glad i ham og han liker også meg godt.

Vi har nå kjent hverandre i noen måneder og det går veldig bra.

Sex er en naturlig del av det hele, og er for meg helt klart knyttet til kjærlighet. **Inger**

Svar: Jeg husker godt historien din der du fortalte at du hadde valgt bort en partner. Det gjør meg inderlig glad at du nå har en blomstringsperiode etter å ha passert 40. Jegunner deg dine gode opplevelser, og at du nå tør å vise hele deg til en som vet å sette pris på deg og er glad i deg.

Jeg tror det du skriver kan gi håp til alle de som ikke tør, eller ikke føler seg moden, til å finne en partner. Dine erfaringer fra Internett er også viktige. Alle må vi gjøre regning med å møte mange som ikke passer, før vi finner en partner det er verd å gå videre med. Samtidig gir Internett en god mulighet til å bli godt kjent før et møte ansikt til ansikt. Jeg vil minne andre som gruer seg for å ta kontakt med en ny partner om det du skrev i februar:

«Det er faktisk mennesker som meg som ikke våger sex fra ungdommen av, og det blir heller ikke lettere med åra. Alle er ikke så pene og frampå at det er bare å velge seg partner. Tilbudene er der ikke for mange, og da kreves det at en er desto mer oppskendte selv.» Nå har du vært frampå og har funnet nåla i høystakken.

Nyt nærheten og forelskelsen. Du fortjener det! **Hilsen Gro**

«Hvis ikke vi får n er det ikke mange

Over 20 kolleger har fått kreft

Han er operert for hjernekreft tre ganger. Kona har mistet to sønner i dødfødsler. Endre Berg (46) tror at jobben som radaroperatør i Forsvaret har skylda.



TIPS OSS

Frode Nielsen

froden@dagbladet.no



Tone Vassbø

tva@dagbladet.no

– Forsvaret har et forklaringsproblem. Hvis ikke vi får noen svar snart er det ikke mange av oss igjen, sier Endre Berg fra Ålesund, som jobbet 333 dager som radaroperatør i fjellanlegget på Reitan ved Bodø.

Selv har han nettopp gått gjennom operasjon for hjernekreft for tredje gang. Tallet på registrerte krefttilfeller blant hans tidligere kolleger på Reitan stiger stadig, og er nå over 20. Barn født med misdannelser eller dødfødte barn kan ifølge strålebiologer også knyttes opp mot stråling fra radar og radioinstallasjoner.

Endre Berg og kona har opplevd å miste to sønner de siste åra, seks måneder ute i svangerskapet.

– Vi kan ikke vente på at Forsvaret skal finne svar, nå må de som har jobbet i Forsvaret under den kalde krigen selv ta kontakt med lege for å få en full sjekk, oppfordrer Berg.

Norge tiår etter

Det norske Forsvaret ligger flere tiår etter andre NATO-land når det gjelder å beskytte mennesker mot radar og radiostråling.

Ifølge Kreftregisteret er to tredjedeler av alle som får kreft i Norge over 65 år.

– Slik er det ikke blant radar og radiofolk vi har registrert. Flertallet er mellom 20 og 55 når de får diagnosen, sier Barbro Ytterstad fra Interessegruppa for radarofre.

Forsvarets Sanitet var ansvarlig, men la til side krav i NATO om strålebeskyttelse av personell. Sanitetsledelsen unnlot å informere operative enheter om mulige strålefarer. Det norske Forsvaret fikk først et gjeldende stråle-

reglement i 2004, nærmere 50 år etter militære i land som USA og Russland.

– Dette har stoppet opp på medisinsk side i Forsvaret og ble ikke brakt ut til de operative som kunne ha gjennomført tiltak, sier senioringeniør Steinar Nestås i Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO).

Ble advart

Tidligere marineoffiserer forteller Dagbladet at de lurte i årevis på hvorfor andre lands fartøyer hadde faremerker på dekk rundt antenner. Slik merking ble først innført i Norge for 5-6 år siden.

– Jeg er sjokkert over at merking av strålefare først kom på norske marineskip rundt 1999. I den britiske marinen hadde vi dette på plass tidlig på 1960-tallet. På det første skipet jeg var om bord i som kadett i 1970 var det tydelig merking om strålefare rundt både radar og radiomaster. Vi fikk klar beskjed om å ikke oppholde oss i disse områdene, forteller en kommandør med 30 års erfaring i britiske Royal Navy til Dagbladet.

Han viser til at den amerikanske marinen har hatt tilsvarende regelverk like lenge.

Kastet seg rundt

Etter flere saker i Marinen tok man kontroll fra Haakonsværn.

– Vi måtte kaste oss rundt etter Kvikk-saken for å få på plass faremerking om bord i marinens fartøyer i henhold til NATO-avtalen STANAG 2345, sier Steinar Nestås i FLO.

Dette er et felles NATO-reglement for kontroll og beskyttelse av personell mot rf-stråling.

Nestås har ingen annen forklaring på hvorfor det ikke har skjedd noe før, enn at ledelsen i Forsvarets sanitet ikke har brakt regler og informasjon videre ut i Forsvaret. Verken Statens strålevern eller Saniteten kunne bidra. Nestås måtte ha hjelp fra det nederlandske forsvaret.

Sprikende forklaring

Lars Heine Toftegaard i Forsvarets Sanitet var prosjektleder for gruppa som laget strålereglement i Forsvaret i 2004. Han hevder, etter å ha konsultert med sine sjef, at Forsvaret har fulgt NATO-reglene STANAG 2345 siden 1980.

Dette avvises av en rekke tidligere operative offiserer

FAKTA

Stråleofrene

• I en rekke artikler har Dagbladet belyst mulige helse-skader fra mikrobølgestråling. Personell i Forsvaret, som helt siden 1950-tallet har arbeidet med kraftige radar- og radioanlegg, har vært særlig utsatt.

• Ved en rekke anlegg, installasjoner og fartøyer meldes det om krefttilfeller, og barn med misdannelser.

• Tidligere trodde mange forskere at ikke-ioniserende stråling (mobiltelefon, radar, mikrobølgeovn, kraftlinjer, (m.m.) i hovedsak kunne være skadelig når strålene ga en varmeeffekt, og i store doser. Flere forskningsrapporter viser imidlertid til mulige helse-skader selv med lave doser.

med bakgrunn fra radar og radiotjeneste.

– Ingen av oss har sett regelverk eller merking om bord i det operative miljøet før Kvikk-saken, forteller Trond Kathenes, talsmann for Kvikk-foreldrene.

Til tross for at personell fra Forsvarets Sanitet var med på en enstemmig avgjørelse i NATO om å innføre strålereglementet, er det etter det Dagbladet kjenner til aldri registrert i systemene til NATO Standardization Agency at Norge har tatt i bruk reglementet. Siste såkalte ratifisering av avtalen skulle skjedd innen 10. juni 2003 og i NATO-byråets base lyser det fortsatt rødt på Norge, fordi Forsvarets Sanitet ikke har tatt i bruk avtalen. Sanitetsledelsen hevder dermed de har fulgt et reglement siden 1980, som verken er registrert i NATO hovedkvarteret eller ute hos dem som skulle fått informasjon om dette.

Store mangler

– Direktiver og prosjektnormer i Forsvaret har hatt veldig store mangler når det gjelder helse, miljø og sikkerhet (HMS), sier kommandørkaptein Vilhelm F. Koføed.

Fra 2001 har han vært prosjektleder for den omfattende «HMS Sjø»-kartleggingen i Sjøforsvaret.

– Ivaretagelsen av menneskene som skulle arbeide med utstyret har vært et forsømt kapittel. Der ligger noe av problemene vi ser nå, sier Koføed.



NYOPERERT: Endre Berg har vært gjennom sin tredje hjernekreftoperasjon og 60-tallet dypt inne i fjellet på Reitan utenfor Bodø.

«Ivaretagelsen av menneskene som skulle arbeide med utstyret har vært et forsømt kapittel»

Vilhelm F. Koføed, kommandørkaptein og prosjektleder for «HMS Sjø»-kartleggingen



Dagbladet 15. juni



Dagbladet 17. juni

oen svar snart, av oss igjen.»



n. Han jobbet som radaroperatør på utstyr fra 50
Foto: Fridgeir Walderhaug



STRÅLEFARE: Fregatten KNM Narvik ble bygget på 60-tallet. Først i 1999 kom strålefare merking på plass. En merking som britiske, amerikanske og nederlandske skip da hadde hatt i årtier.



Dagbladet 26. juni



Dagbladet 26. juni



Dagbladet 15. august